T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

DOKSANLI YILLARDA HEGEMONYA MÜCADELESİ ÇERÇEVESİNDE BASINDA İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Evren DOĞAN

KOCAELİ 2016

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

DOKSANLI YILLARDA HEGEMONYA MÜCADELESİ ÇERÇEVESİNDE BASINDA İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Evren DOĞAN

DANIŞMAN: Prof. Dr. Füsun ALVER

KOCAELİ 2016

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

DOKSANLI YILLARDA HEGEMONYA MÜCADELESİ ÇERÇEVESİNDE BASINDA İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

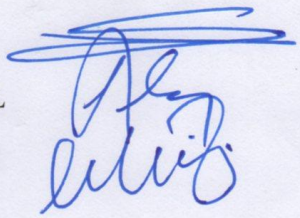
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Evren DOĞAN
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: .....

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Füsun ALVER

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Selma Koç AKGÜL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şebnem ÇAĞLAR

KOCAELİ 2016

ÖZET

İkinci Cumhuriyet kavramı 1991 yılında Mehmet Altan tarafından ortaya atılmış ve özellikle köşe yazıları tarafından yürütülen liberalleşme tartışmalarının en popüler kavramı haline gelmiştir. Kısa sürede İkinci Cumhuriyet kavramı dönemin güncel tartışmalarının merkezi haline gelmiştir. Liberalleşme, sivil toplum, yeni-Osmanlıcılık, Medine Vesikası, başkanlık sistemi gibi bütün tartışmalar, özellikle ikinci cumhuriyet kavramının muhalifleri tarafından, İkinci Cumhuriyet kavramı çatısı altında ele alınmıştır. Tartışmalar dünyada ve Türkiye'de çok önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemde meydana gelmiştir.

Çalışmada İkinci Cumhuriyet kavramı, Laclau'nun sunduğu hegemonya perspektifi kullanılarak ele alınmaktadır. Farklılıklar arasında dışsal sınır kurularak eşdeğerlik zinciri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Farklılıkların eklemlenmeye çalışılması hegemonya girişimi olarak değerlendirilmektedir. İkinci Cumhuriyet kavramı tanımsız bırakılmasıyla bir boş gösteren olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkinci cumhuriyet, hegemonya, eklemlenme, liberalizm, Mehmet Altan

ABSTRACT

The concept of the Second Republic was suggested by Mehmet Altan in 1991 and became the most popular concept in the liberalization discussions which were especially carried out by columnists. In a short time, the concept of the Second Republic became the focal point of actual controversions in that period. All discussions like liberalization, civic society, new Ottomanism, Medina document and presidential system were specifically discussed by the opponents under the framework of the concept of the Second Republic. These issues occured in an era of major changes both in the world and Turkey.

In this study, the concept of the Second Republic was analysed using Laclau's hegemony perspective. The chain of equivalence is tried to be established by forming external limitations among differences. The articulation of the differences is interpreted as a hegemonic attempt. The concept of the Second Republic is undefined, therefore interpreted as an empty signifier.

Keywords: The Second Republic, hegemony, articulation, liberalism, Mehmet Altan

İÇİNDEKİLER

Özet……I
Abstract……..……II
GİRİŞ……...….1

BİRİNCİ BÖLÜM

MARKSİZMDEN POST-MARKSİZME HEGEMONYA KAVRAMI

1.1. GRAMSCİ ve HEGEMONYA…….. …….6

1.1.1.Hegemonya Kavramı……...……..…….…..….6
1.1.2.Sivil Toplum Kavramı…….……..…….……11
1.1.2.1.Gramsci Öncesi Sivil Toplum Kavramı……..……..….11
1.1.2.1.1.Sivil Toplum Düşüncesinin Liberal Kökenleri……..…..12
1.1.2.1.2.Hegel ve Marx'ın Sivil Toplum Değerlendirmeleri……..……..14
1.1.2.2.Gramsci'de Sivil Toplum Kavramı……....16
1.1.3.Mevzi Savaşı…….....19
1.1.4.Aydınların İşlevi……...…21

1.2.LACLAU VE MOUFFE'UN HEGEMONYA KURAMI…...……..……...24
1.2.1. Radikal Demokrasi ve Post-Marksizm……...….25
1.2.2. Laclau ve Mouffe'un Söylem Kuramının Temel Kavramları…..……..……28
1.2.2.1.Eklemlenme……...…….29
1.2.2.2. Eşdeğerlik……..…..…...32
1.2.2.3. Dikiş…….……...…34
1.2.2.4. Boş Gösteren…….35
1.2.2.5. Hegemonya……..……..…37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE LİBERALİZM ve CUMHURİYET

2.1.LİBERALİZMİN TÜRKİYE SERÜVENİ……...40
2.1.1.Türkiye'de Liberal Fikriyat…….…42
2.1.1.1.Osmanlı Döneminde İlk Liberal Fikirler…….....42
2.1.1.2.Prens Sabahattin ve İlk Liberal Örgütlenme……...43
2.1.1.3. Cavid Bey: Liberal Önder……..…....46
2.1.1.4.İdris Küçükömer: Bir Sol Liberal…….…..49
2.1.2. Çok Partili Dönemde Liberalizmin Siyasal Temsilcileri…….……...52
2.1.2.1.Demokrat Parti……...…53
2.1.2.2.Adalet Partisi……..….54
2.1.2.3. Anavatan Partisi ve Turgut Özal……54

2.2. CUMHURİYET ve İDEOLOJİSİ……..59
2.2.1. Kemalizm ve Altı Ok……60
2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomi Politikası……..……64
2.2.3. Sol Kemalizm: Kadro ve Yön…….……..66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBERAL HEGEMONYA GİRİŞİMİ OLARAK İKİNCİ CUMHURİYET

3.1. İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARININ ANA HATLARI……69
3.1.1.İkinci cumhuriyet kavramı……73
3.1.2. İkinci Cumhuriyet Düşüncesinin İlişki Çerçevesi……76
3.1.2.1. Neo-Osmanlıcılık……76
3.1.2.2. Medine Sözleşmesi……78
3.1.2.3. Siyasi Müttefikler……82

3.2. MEHMET ALTAN'IN İKİNCİ CUMHURİYET FİKRİNİN İÇERİĞİ……83
3.2.1. Siyasal Yapı ……85
3.2.1.1. Bürokrasi Egemenliği……85
3.2.1.2. Devlet Yapısı……86
3.2.1.3. Ordu……87
3.2.1.4. Birinci Cumhuriyet'in Ötekileri ve altı ok ……87
3.2.1.5. Laiklik……89
3.2.2. İktisadi düşünceler……89
3.2.2.1. Devlete bağlı zenginlik……89
3.2.2.2. Köylülük……90
3.2.2.3. Yeni dünya düzeni……91
32.2.4. Bilgi toplumu……92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BASINDA İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

4.1. İkinci Cumhuriyet ve Taraflar……94
4.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi……96
4.3. Kapsam ve Sınırlılıklar……97
4.4. Varsayımlar ve Kuramsal Yaklaşım……98
4.5. Bulgular……99
4.5.1. İkinci Cumhuriyet Tezi……99
4.5.1.1. Liberal Hegemonya Girişimi Olarak İkinci Cumhuriyet……100
4.5.1.2. Serbest Piyasa, Demokrasi ve İkinci Cumhuriyet……105
4.5.2. Kemalizm Eleştirisine Yanıt……117
4.5.2.1. Altı Ok……117
4.5.2.2. Tarihsel Değerlendirme……118
4.5.2.3. Kemalist İkinci Cumhuriyet Eleştirisi……119
4.5.2.3.1. Üniter ve Laik Cumhuriyet'in Düşmanları……119
4.5.2.3.2. Yeni Dünya Düzeni, Yeni Osmanlıcılık, Yeni Cumhuriyet……120
4.5.2.3.3. Özal'ın Adamları……122

SONUÇ……124
KAYNAKÇA……126

ÖZET

İkinci Cumhuriyet kavramı 1991 yılında Mehmet Altan tarafından ortaya atılmış ve özellikle köşe yazıları tarafından yürütülen liberalleşme tartışmalarının en popüler kavramı haline gelmiştir. Kısa sürede İkinci Cumhuriyet kavramı dönemin güncel tartışmalarının merkezi haline gelmiştir. Liberalleşme, sivil toplum, yeni-Osmanlıcılık, Medine Vesikası, başkanlık sistemi gibi bütün tartışmalar, özellikle ikinci cumhuriyet kavramının muhalifleri tarafından, İkinci Cumhuriyet kavramı çatısı altında ele alınmıştır. Tartışmalar dünyada ve Türkiye'de çok önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemde meydana gelmiştir.

Çalışmada İkinci Cumhuriyet kavramı, Laclau'nun sunduğu hegemonya perspektifi kullanılarak ele alınmaktadır. Farklılıklar arasında dışsal sınır kurularak eşdeğerlik zinciri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Farklılıkların eklemlenmeye çalışılması hegemonya girişimi olarak değerlendirilmektedir. İkinci Cumhuriyet kavramı tanımsız bırakılmasıyla bir boş gösteren olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İkinci cumhuriyet, hegemonya, eklemlenme, liberalizm, Mehmet Altan

ABSTRACT

The concept of the Second Republic was suggested by Mehmet Altan in 1991 and became the most popular concept in the liberalization discussions which were especially carried out by columnists. In a short time, the concept of the Second Republic became the focal point of actual controversions in that period. All discussions like liberalization, civic society, new Ottomanism, Medina document and presidential system were specifically discussed by the opponents under the framework of the concept of the Second Republic. These issues occured in an era of major changes both in the world and Turkey.

In this study, the concept of the Second Republic was analysed using Laclau's hegemony perspective. The chain of equivalence is tried to be established by forming external limitations among differences. The articulation of the differences is interpreted as a hegemonic attempt. The concept of the Second Republic is undefined, therefore interpreted as an empty signifier.

Keywords: The Second Republic, hegemony, articulation, liberalism, Mehmet Altan

GİRİŞ

İkinci cumhuriyet kavramı basında uzun zaman yer almış ve özellikle köşe yazılarında liberalleşme konusunda yaşanan tartışmalarda merkezi bir role sahip olmuştur. Bütün bu tartışmalara karşın kavram ve kavram çerçevesinde yaşanan tartışmalarda bir netlik olduğu söylenemez. Bu belirsizlik tartışmayı geniş bir eksene yaymaktadır. Bu geniş eksende yer alan tartışmanın somutlaştırılması gerekmektedir.

Çalışmada ikinci cumhuriyet tartışmaları hegemonya kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Tartışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak tartışmanın en verimli dönemi olan ilk yılları ele alınmaktadır. İkinci cumhuriyet fikrinin savunucusu olarak Mehmet Altan; karşıtları olarak, çoğunluğunu Cumhuriyet gazetesi yazarlarının oluşturduğu Cumhuriyetçi/Kemalist yazarlar ele alınacaktır.

Çalışmada öncelikle ikinci cumhuriyet kavramının bütünlüklü bir şekilde açıklaması amaçlanmaktadır. Tezin kuramsal şeması içerisinde İkinci cumhuriyet kavramının nasıl bir ittifakı amaçladığı ve karşıtlarının İkinci cumhuriyetçiliği nasıl konumlandırdıkları izah edilecektir. Burada iki temel amaçtan söz edilebilir: İkinci Cumhuriyet kavramına ve bu çerçevede yaşanan tartışmalara netlik kazandırmak, bunu yaparken yeni hegemonya kurma girişiminde bu kavramın nasıl işlediğini izah etmek.

Her ne kadar güncelliğini yitirmişse de ikinci cumhuriyet tartışmaları dünyadaki hızlı değişim sürecinin yaşandığı doksanlı yılların başındaki neredeyse bütün siyasal tartışmaları kapsamakta ya da hepsiyle ilişkilendirilebilmektedir. Bugün hala tartışılan başkanlık sistemi, yeni-Osmanlıcılık gibi konuların gündemimize girişi de aynı yıllara tekabül eder. ikinci Cumhuriyet o dönemin düşünsel arayışlarında ve Cumhuriyetin niteliklerine ilişkin en önemli tartışmadır. Bu konuda yapılacak olan çalışma yakın tarihimizin kavranmasında, kendi sınırlılığı ve bakış açısı çerçevesinde, katkı sağlayacaktır.

Çalışmada İkinci cumhuriyet Laclau'nun bize sunduğu perspektiften, farklılıkları bir dışsal sınırla eşdeğerlikler zinciri oluşturarak eklemlenmeye çalışan bir hegemonya girişimi olarak değerlendirilmektedir. İkinci cumhuriyet kavramı hüviyetinin tanımsız bırakılmasıyla bir boş gösteren olarak değerlendirilmekte. Mehmet Altan'ın yazılarında antagonizmanın Cumhuriyet/Kemalist ideoloji

karşısında mağdurlar biçiminde kurulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu çerçevede birbiriyle ilişkilendirilemeyecek liberallerin, komünistlerin, İslamcıların, Kürt siyasetinin aynı "mağdurlar" başlığı altında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kesimlerin her biri öge olarak kavranmakta ve aralarında eşdeğerlik zinciri kurulmaya çalışılmaktadır. Mehmet Altan'ın doğrudan bu kuramsal çerçeveden hareket etmediği düşünülse de Laclau'nun hegemonya perspektifine oturan bir siyasal girişim ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada ikinci cumhuriyet tartışmaları hegemonya kavramı bağlamında, özellikle Laclau'nun siyasal söylem kuramı çerçevesinde kullandığı terminoloji çerçevesinde ele alınacaktır. İlk bölüm bu kuramsal çerçevenin oluşturulmasını sağlayacaktır. İkinci bölümde Türkiye'de liberal düşüncesi, İkinci cumhuriyetin öncülü olduğu için; cumhuriyet ve Kemalizm kavramları, İkinci cumhuriyet düşüncesinin eleştirel çıkış noktası olduğu için ele alınacaktır. Üçüncü bölüm İkinci Cumhuriyet düşüncesinin ele alındığı, açıklandığı ve ilk bölümdeki kavramsal şema çerçevesinde yorumlandığı bölümdür. Bu şekilde İkinci Cumhuriyet kavramı tarihsel olarak ve hegemonya süreciyle ilişkisi bağlamında bir zemine yerleştirilebilecektir. Dördüncü ve son bölüm köşe yazıları aracılığıyla, hegemonya mücadelesinde İkinci cumhuriyet tartışmalarının irdelendiği bölümdür.

Tartışmalar açısından önemli sayılabilecek bir tespit, kavramı olumlu biçimiyle düzenli olarak kullanan Mehmet Altan dışında kimse yokken, olumsuz bir bloğu nitelemek için çok sayıda köşe yazarının kullandığıdır. O dönem Cumhuriyet gazetesi yazarlarının pek çoğunun kavramı, Cumhuriyet düşmanı bir bloğu nitelemek için kullandığını görülebilir. Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Toktamış Ateş, Mustafa Altıntaş ilk zikredilebilecek isimler arasındadır. Özellikle Uğur Mumcu'nun yazıları sıklık ve sertlik açısından dikkate değerdir. Kavrama olumsuz anlam yükleyen köşe yazarları dönemin diğer Cumhuriyet ve Kemalizm eleştirisinde birleşen düşüncelerini de bu kavram içinde ele almışlardır.

Daha çarpıcı bir şekilde ifade etmek gerekirse: İkinci Cumhuriyet kavramı, Cumhuriyet düşüncesinin muhaliflerini kendi içinde bir araya toplamayı başaramamış, onlara bir çatı olamamışsa da ironik bir biçimde Cumhuriyet savunucuları açısından "cumhuriyet düşmanlığı" ölçüsü konularak liberaller, başkanlık sistemi yandaşları, Yeni-Osmanlıcılar, Medine Vesikası'nı gündeme

getiren İslamcılar dahil geniş bir kesimi nitelemek için kullanılmıştır. İkinci Cumhuriyet kavramının, kışkırtıcı bir adlandırma olduğu için, Cumhuriyet karşıtlığı olarak algılanmaya uygun olduğunu da belirtmekte yarar var. Sol-Kemalist olarak nitelenebilecek yazarlar, kavramını Cumhuriyet karşıtı bir bloğu nitelemek için sıkça kullanmışlardır.

İkinci Cumhuriyet tartışmalarının temel bazı sorunları vardır. Öncelikle, bu tartışmalarda "İkinci Cumhuriyetçi" olarak kimlerin adlandırılabileceği net değildir. Söz konusu durum, tutarlı bir biçimde bu başlık altında savlar sıralamayı da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, öncelikle kimin ikinci Cumhuriyetçi olduğu ve dolayısıyla bu kavramla kastedilenin ne olduğuna ilişkin netliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tanımlamayı hak eden ve bu kavram çerçevesinde bütün çalışmasını yürüten kişi Mehmet Altan'dır. Mehmet Altan yıllarını bu kavramı ve bu kavram çerçevesinde öne sürdüğü görüşlerini yaymaya vakfetmiştir. İkinci Cumhuriyet kavramını, mevcut anlamıyla ilk kez kullanan da Mehmet Altan'dır. Sonraki yıllarda da önemli tek savunucusunun kendisi olduğunu görmekteyiz. Altan yazılarında yıllarca düşüncesini dile getirmiş, bu yazılarını kitaplaştırmış, ikincicumhuriyet.org adlı siteyi kurarak ve yürüterek devamlı bu düşünceyi gündemde tutmaya çalışmıştır.

Elbette Türkiye'de pek çok kişi, özellikle liberaller, ikinci cumhuriyetçi olarak nitelenmiştir. Çalışmada çok sayıda liberal köşe yazarı ve politikacının ismi zikredilerek ikinci cumhuriyetçi kategorisi genişletilebilirdi. Ancak bu bize çalışmanın verimliliği açısından çok daha fazla bilgi sağlamaz. Zira çalışma için önemli bir husus kavramının benimsenerek kullanılmasıdır. Ayrıca kavramın derlenip toparlanması ve analizi için Mehmet Altan isminin netliği önemli fayda sağlamıştır.

Çalışma açısından önemli bir sorun da tartışmaların dönemsel olarak sınırlandırılmasıdır. İkinci Cumhuriyet tartışmaları 1991 yılından beri gündemimizdedir. Fakat hiçbir dönemi ilk yıllarındaki kadar yoğun yaşanmamıştır. İlk yıllarından sonra, özellikle Özal'ın ölümünün ardından kavram siyasi gücünü ve bir anlamda dönemsel misyonunu yitirmiş olduğundan tartışmalar hız kesmiştir.

Kavramın öne sürüldüğü 90'lı yılların başından günümüze kadar geniş bir arşiv taraması yapmak çalışmanın niteliği düşünüldüğünde mümkün değildir. Böyle bir arşiv taramasının, çalışmanın yöntemi de düşünüldüğünde bir verimlilik sağlamayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın temel konuları arasında bu kavramın hegemonya kurma sürecinde işlevi, neyi nitelediği ve söylemsel olarak nasıl çalıştığı konuları bulunmaktadır. Çalışmada kavramın dönemsel olarak önem taşıdığı fikri savunulmakta bu nedenle ilk ortaya atıldığı yılların dönemsel tartışmaları ve koşulları göz önünde bulundurulmakta ve bunlara çalışmada yer verilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde "İkinci Cumhuriyet" tartışmalarına kuramsal bir zemin hazırlanması amaçlanmıştır. Bu bölüm ilk olarak hegemonya kavramının seyrine ilişkin bir özet sunmaktadır. Gramsci, Marksist düşünceye ideoloji alanının yani üstyapının önemini vurgulayarak önemli katkı sağlamıştır. Öyle ki Bobbio (1982) tarafından üstyapı düşünürü olarak nitelenmiştir. Bugün Gramsci'nin teoriye katkısı düşünüldüğünde Bobbio'nun bu tanımlamasının yerinde olduğu görülebilir. Perry Anderson'un (1988: 30) açıklamalarında görülebileceği gibi hegemonya kavramı Gramsci'ye ait olmamakla birlikte Gramsci'yle birlikte özgün bir nitelik kazanmış ve rızanın örgütlenmesi olarak literatüre geçmiştir. Gramsci üstyapı düşünürü olarak adlandırılmasına karşın çözümlemelerinde nihai olarak yapıyı temel belirleyici olarak belirtmiştir. Gramsci her ne kadar üstyapının önemine vurgu yapmış ve bu alanda çalışmışsa da hegemonya teorisi, sınıf temellidir. Bu da teorisinin üretim ilişkileri yani yapı alanına dayandığı anlamına gelir.

Laclau ve Mouffe, Gramsci'nin hegemonya teorisini referans almış ve Gramsci'nin kendi teorilerinde önemini vurgulamışlarsa da hegemonya kavramına yepyeni bir boyut kazandırmışlardır. Çalışmanın çözümlenmesinde anahtar şemayı sunan Laclau ve Mouffe'un hegemonya teorisi olacaktır. Laclau ve Mouffe, Marksist kökenden gelmelerine karşın Marksizmden kopmuş ve bu kopuş neticesinde hegemonya kavramını sınıf temelinden koparak açıklamışlardır. Onlar için hegemonya bir eklemlenme teorisidir. Bu, en yalın ifadesiyle, farklılıkların, farklılıklarını koruyarak dışsal bir negatifliğe karşı bir sınır çizerek bir eşdeğerlik zinciri oluşturmalarını ifade eder. Çalışma açısından bu açıklama oldukça önemlidir. İkinci Cumhuriyet kavramıyla yapılmak istenen tam da negatiflik unsuru olarak Kemalist Cumhuriyet'i konumlandırmak ve farklılıkları ortaya atılan kavramı

potasında kaynaştırmaktır. Laclau ve Mouffe'un çözümleme için çok elverişli bir diğer kavramları da "boş gösteren"dir. Boş gösteren hiçbir şeye tekabül etmez aslında, bu kavramın boşluğu tikelliklerce doldurulmayı bekler. İkinci Cumhuriyet kavramının yer açmaya çalıştığı boşlukta böyle bir boşluktur.

İkinci bölüm, çalışmanın tarihsel kökleriyle ilişkilidir. İkinci Cumhuriyet, Türkiye'de liberal düşüncenin seceresine eklenebilecek bir düşüncedir. Bu nedenle Türkiye'de liberal düşünceye ilişkin kısa bir özet sunulması uygun görülmüştür. Özellikle İdris Küçükömer'in analizleri göz önünde bulundurulduğunda Mehmet Altan'da en somut halini alan kapitalistleşememe ve Cumhuriyet eleştirisiyle benzerlikleri kolayca fark edilebilir.

Bu bölümün diğer önemli başlığı ise Cumhuriyet düşüncesi ve Kemalizm'in ideoloji olarak ortaya konulmasına yönelik çalışmalardır. İkinci Cumhuriyet fikri bu düşüncenin eleştirisinden yola çıkmıştır, bu da Cumhuriyet düşüncesini açıklamayı çalışma açısından zorunlu kılmaktadır.

Üçüncü bölüm düşüncesinin Mehmet Altan'ın görüşleri çerçevesinde bütünlüklü bir şekilde ortaya konmasının amaçlandığı bölümdür. Bu bölümde in temel tezleri ele alınmakta ve in çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. Dönemin tartışmaları içerisinde öne çıkan ve le ilişkilendirilen tartışmalara da bu bölümde yer verilmiştir.

Son bölüm analize ayrılmıştır. Özellikle birinci bölümdeki kavramsal şema kullanılarak savlarını içeren sınırlı sayıda köşe yazısı değerlendirilecek, ayrıca tartışmalarında tartışmanın diğer önemli tarafı olan, özellikle Cumhuriyet gazetesi yazarlarının bulunduğu sol Kemalist yazarların görüşleri, köşe yazıları ve konuya ilişkin diğer yazıları aracılığıyla ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MARKSİZMDEN POST-MARKSİZME HEGEMONYA KAVRAMI

Çalışmanın bu bölümünde Gramsci'den Laclau'ya hegemonya kavramının geçirdiği süreç ele alınmaktadır. Öncelikle Gramsci'nin genel düşünce yapısı içerisinde hegemonya kavramı ele alınacak, sonrasında ise Laclau ve Mouffe'un bu kavrama kendi teorileri çerçevesinde yükledikleri anlam ve misyon değerlendirilecektir. İkinci cumhuriyet tartışmalarını okumak için hegemonya kavramı bize bir anahtar vermektedir. Özellikle Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi tezleri çerçevesinde açıklanan hegemonya stratejileri çözümleme konusunda önemli katkı sağlamaktadır.

1.1. GRAMSCİ ve HEGEMONYA

Gramsci denince akla ilk gelen kavram hegemonyadır. Bu kısımda hegemonya kavramı ele alınacak, hegemonyanın kurulduğu yer olarak sivil toplum, Batı'ya özgü hegemonya savaşının kilit kavramı mevzi savaşı, bu savaşın siperlerinde yer alan organik aydınlar, tarihsel blok kavramları merkezi bir kavram olan hegemonya çevresinde yer alacaklardır.

1.1.1 Hegemonya Kavramı

"Hegemonya" kavramı, Gramsci'nin siyaset ve ideolojiyle ilgili düşüncesinin örgütleyici odağıdır ve kavramı farklı kullanması, genel olarak Gramsici yaklaşımın alameti farikasıdır. Hegemonya, en iyi, rızanın örgütlenmesi olarak anlaşılır, bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreçleri ifade eder (Barrett, 2004: 79).

Eagleton hegemonyayı "…kabaca, bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hakimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün bir pratik stratejiler alanı olarak tanımlayabiliriz. Gramsci'nin görüşünce, hegemonya oluşturmak, toplumsal yaşamda, birisinin kendi "dünya görüşü"nü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak ve böylece kendi çıkarı ile toplumun çıkarını

büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması demektir." (Eagleton, 2005: 168) şeklinde tanımlamaktadır.

Hegemonya, çağdaş Marksizmin en önemli kavramlarından biridir ve Marksizmi ekonomizm ve kaderci tarihselciliğin darboğazından kurtarmak konusunda bir hayli elverişli olduğu söylenebilir. Üstyapıyı, yapının yansıması olarak gören ve yapının yeniden üretimi sorununu ihmal eden kaba bir yaklaşım Marksist ideolojinin başarı şansını ortadan kaldırır, nasıl olup da ezilenlerin kendilerini ezen sistemi onayladığını açıklamaz. Aynı şekilde devrimci bir ideolojinin güç kazanmasının kitlelerin eğitiminden fazlasına ihtiyaç duyulduğunu da ifade eder.

Hegemonya kavramı pek çok yerde tümden Gramsci'yle siyasi literatüre girmiş gibi görünse de Anderson (1988: 29-31) bu kavramın uzun bir geçmişi olduğunu dile getirir. Gegemonia (hegemonyanın Rusçası) terimi 1890'lardan 1917'ye kadar Rus Sosyal-Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarından biri olduğunu belirten Anderson, hegemonya kavramının ilk olarak Plehanov ve Axelrod'un makalelerinde kullanıldığını, terimin Rus sosyalist hareketi içerisinde, Rusya'da gerçekleşecek bir devrimde işçi sınıfının gelecekteki önderliğiyle ilgili tartışmalarda kullanıldığını belirtir. Özellikle Axelrod'un kullanımında, işçi sınıfının bağımsız kalarak diğer sınıflarla ilişki kurmasını ve önderlik rolü üstlenmesini içeren bir terimdir hegemonya. Sonraki teorisyen kuşağı bu terimi çok benimsemiş olmasa da kavram Lenin tarafından kullanılır.

Gramsci de hegemonya kavramını ve ideoloji perspektifini Lenin'e dayandırmaktadır. Lenin'e minnetle şunları söylemektedir:

> İliç politika öğretisiyle pratiği ilerlettiği ölçüde felsefeyi de ilerletmiş oldu. Bu hegemonya aygıtının kurulması; yeni bir ideolojik alan yarattığı, bilinçlerde ve bilgi yöntemlerinde bir dönüşüm meydana getirdiği ölçalde bir bilgi olgusu, bir felsefe olgusudur. Bunu Croce'nin diliyle şöyle söyleyebiliriz: Yeni bir dünya görüşüne uygun bir ahlak getirildiği zaman, bu dünya görüşü de birlikte getirilmiş olur; yani tam bir felsefe reformu gerçekleştirilmiştir. (Gramsci, 2003: 66-67)

Hegemonya kavramı Bolşevikler ve Menşevikler arasında önemli bir tartışmanın da parçasıdır. Lenin, proleteryanın devrimci görevinin halka önder olmak olduğunu, bunun için hegemonyasını kurması gerektiğini savunur. Menşeviklerin, işçilerin hegemonyaya değil, sınıf partisine ihtiyacı olduğu yönündeki söylemlerini reformist olarak niteler ve şiddetle eleştirir (Anderson, 1988: 33).

Santucci (2011: 157-158), Gramsci'nin Lenin de dahil olmak üzere kendinden öncekilere göre en büyük yeniliğinin siyasal iktidarın fiilen ele geçirilmesinden önce "rıza"nın elde edilmesi gerektiğini vurgulaması olduğunu dile getirir. Lenin'de, hegemonya ilkesi olağanüstü bir tarihsel dönemle doğrudan ilişkiliydi. Ekim Devrimi sonrası proleterya öteki sınıflara kılavuzluk etmeli, kültür aygıtların devralmalı, siyasal önderliğini yanında ideolojik önderliği de üstlenmeliydi. Toplumsal yapıyı net bir şekilde değiştirebilmek için burjuvazinin ideolojik alanda zayıflatılması gerekiyordu.

Gramsci'ye göre, yönetici sınıfa karşı savaşımın özsel alanı sivil toplumdur. Sivil toplumu denetleyen grup hegemoniktir ve politik toplumun fethiyle bu hegemonya tamamlanır. Gramscigil hegemonya sivil toplumun hegemonik topluma egemenliğidir, Leninist hegemonya bunun tam tersidir (Portelli, 1982: 73). Lenin'in önceliği politik toplumdur. İleride de değinileceği gibi sivil toplum Rusya'da çok güçsüzdü, öncelik politik toplumun ele geçirilmesiydi. Lenin teorisini Rusya'nın bu özgün koşullarında, devrim mücadelesi içinde şekillendirdi.

Marksist teori yapı ve üstyapı alanında bir ayrım gözetir. Marksist yaklaşımlar bu iki alanı belirtirler. Ortodoks Marksist yaklaşım üstyapıyı yapının yansıması olarak gören bir ekonomizme yönelmektedir. Üstyapıya ağırlık veren yaklaşımlar ise Marksizm'den kopuşla itham edilebilmektedir. Bu ikisi arasındaki denge ve ağırlık sorunu Gramsci'nin konumunu tayin etmede de belirleyicidir.

Gramsci, yapı ve üstyapı arasındaki ilişkileri incelerken tarihsel blok kavramını kullanır. Portelli (1982: 4) yapı üstyapı ilişkilerini incelerken Gramsci'nin bunlardan birinin diğerine üstünlüğü düşüncesinden yola çıkmadığını, bunlar arasında üstünlük ilişkisi kurmanın ekonomizme ya da idealizme kaymak olacağını söyler.

Yapı ve üstyapıların bu uyumu, bir tarihsel blok oluşturur; yani üstyapılar, üretim ilişkilerini yansıtır. Bütünleyici bir ideoloji sistemi, yapıdaki çelişmeyi akılcı bir biçimde yansıtır. Yapı ve üstyapılar arasındaki bu ilişkiler gerçek diyalektik süreçtir (Gramsci, 2003: 67). Gramsci, altyapının mekanik belirleyiciliği tezine karşı ideoloji alanının rolünü öne çıkarmakta ve kaderci anlayışı tümden reddetmektedir. Bir tarihsel blokta ideoloji alanının, yani üstyapının üretim ilişkileriyle yani yapıyla uyumu elzemdir. Hegemonya, sınıfsal ittifakın koşullarını sağlayarak mümkün olur.

Organik bunalım döneminde, ast sınıflar örgütlenebilmiş ve kendi ideolojik yönetimlerini gerçekleştirmiş iseler başarıya ulaşabilirler. Fakat örgütlenebilmek güçtür, çünkü tarihsel blok içerisinde ancak kısıtlı ölçüde örgütlenilebilir (Portelli, 1982: 141). Salt politik toplumu ele geçirerek yeterli ve kalıcı bir başarı sağlanamaz. Ayrıca sivil toplum fethedilmeden bunu başarmak da Batı toplumları için mümkün değildir. Rusya devrim sonrası hegemonya deneyimi yaşamıştır. Bu Rusya'da ele geçirilecek güçlü bir sivil toplum olmamasından kaynaklanmaktaydı. Fakat toplum sadece güçle yönetilemeyeceği için, devrim sonrası dönem büyük ölçüde hegemonyanın ele geçirilmesi, korunması odaklıdır.

Tarihsel blok içerisinde bir yanda üretici güçler olarak nitelenebilecek yapı, öte yanda ideolojik ve politik bir üstyapı bulunur. Bu iki düzey arasındaki bağ üstyapısal düzeyde etkinlik gösterme olan aydınlar tarafından kurulur(Portelli, 1982: 5). Aydınlar temsil ettikleri ve ilişki içinde bulundukları sınıf hesabına üstyapı memurlarıdırlar (a.g.e.: 50). Ekonomik alanla ideoloji alanında paralellik kurulması, üstyapının düzenlenmesi işlevini aydınlar yerine getirir.

Perry Anderson (1988: 54-58) hegemonyanın yerinin tayin edilmesi konusunda Gramsci'nin metinlerinde bir karmaşıklık olduğuna dikkat çeker. Hegemonya sivil toplum alanıyla ilişkili görünse de yer yer devletin işlevi olarak da görünüm kazanmaktadır. Fakat hegemonya devletle ilişkilendirildiğinde anlamın değişmekte zor ile hegemonya arasındaki keskin ayrım ortadan kalkmaktadır. Bu durumda hegemonya kavramının "rıza" kazanmak anlamında sivil toplumla ilişkilendirildiğini söylemeliyiz. Eagleton (2005: 164) Anderson'un hegemonyanın yerini sadece sivil toplum olarak belirlediği tespitinde bulunarak yanıldığını belirtmektedir. Çünkü kapitalist devletin siyasi biçimi hegemonya elde etmenin hayati organıdır.

Hegemonya analizinde devleti zor, sivil toplumu hegemonya ile ilişkilendirmek yaygın görüştür. Aşırı yorumlarda bunlar bağımsız görünebilir. Bu ikisi tümden ayrı değildir ve işlevleri de ilişkilidir. Biri ya da diğerinin yalıtılmış bir alanı ve işlevi olduğunu söylemenin doğru olmayacağı aşikârdır. Bu nedenle hegemonya tartışmasında ayrımdan çok iktidar alanının bu ikili görünümünün birlikteliği üzerinde durmak daha yararlı olabilir. Çünkü iktidar bloğu bunlardan salt biri vasıtasıyla ayakta kalmaz.

Yönetici blok, hem sivil toplumun hem de devletin organlarını seferber ederek hegemonyayı örgütlemeye çalışır. Marx ve Lenin başta olmak üzere, Marksistler devleti egemen sınıfın örgütlü şiddeti olarak görüyorlardı. Gramsci ise sınıf yönetiminin zorlayıcı olmayan yönlerine dikkat çekmiştir. Gramsci için en önemli nokta devlet sivil toplum ilişkisinde yatar. Mesele yönetici bloğun sivil toplumu ne ölçüde hegemonya altına alabildiğidir. Mevzi savaşıyla sivil toplumda üstünlük sağlanmaya çalışılır. Batı'da devlet sadece bir dış siperdir. Gelişmiş olan sivil toplum içerisinde hegemonya mücadelesi verilir. Burada kilit rol aydınlara düşer. Sivil toplum alanındaki bu savaşın temel stratejisi, parti tarafından organik aydınların geliştirilmesi ve geleneksel aydınların yönetici bloktan atılmasıdır (Hall vd., 1985: 18-19).

Halk kitleleriyle aydınların temas kurması hegemonyanın elde edilmesi için önemlidir. Gramsci, praxis felsefesi olarak nitelediği Marksizm'in "basit" insanları kamusal düşünüşe bağlı tutmak amacıyla hareket etmez, aksine onlara daha üstün bir dünya görüşü kazandırmak istediğini savunur. Aydınlarla "basit" insanlar arasında temas kurulmasını öngörmesinin sebebi, "halk yığınlarının fikri yönden gelişmesine siyasal bakımdan olanak sağlayacak bir fikri-manevi blok meydana getirmeyi istemesindendir." (Gramsci, 2003: 27).

Her organik felsefe hegemonyayı ortakduyu ile sürdürülebilir. Halk yığınlarıyla ideolojik bakımdan temas kurmak onları yönetmek için elzemdir. Felsefe ast sınıflarla bağını kurmalıdır. Onlarla girişilen ilişki sorunların kaynağına inmek için de yararlıdır. Yüksek felsefeyle ortakduyu arasındaki tarihsel bloğun ideolojik birliği politika vasıtasıyla kurulur. Ortakduyu ast sınıfların geleneksel ideolojileriyle yönetenlerin ideolojileri arasındaki bağla kendini sağduyu olarak gösterir. Ortakduyunun başlıca ögeleri geleneksel ideolojiler ve dinlerdir. Ortakduyu her

toplumsal sınıfta farklılık göstermekle birlikte toplumsal yığınların durumuna uygun olarak dağınık ve felsefi açıdan tutarsızdır. İdeolojik blok yüksek felsefe ile ideolojik düzeyin en alt basamağında yer alan folklor arasındaki ilişkiyi gerektirir. (Portelli, 1982: 19-20)

Kısa bir özet yapacak olursak: Gramci'den önce hegemonya kavramı kullanılmış ama Gramsci'nin kullandığı bağlam önemini arttırmıştır. Gramsci, hegemonyayı, Lenin'den farklı olarak devrim öncesi ve devrimi sağlayacak unsur olarak görüyordu. Hegemonya, üstyapıda yer alan sivil toplumda sağlanır. Hegemonya zor ilişkisi dikkate alınmalı, konuya yalıtılmış bir perspektiften bakılmamalıdır. Hegemonya sınıflar arası bir ittifakla rızanın örgütlenmesidir. Aydınlara bu süreçte önemli görev düşmektedir. Felsefe ile ortakduyu arasındaki bağı, sınıflar arası ittifakı sağlayacak olan onlardır. Mevzi savaşının kilit aktörleri aydınlardır. İdeoloji alanında sivil toplum alanında ve devletin elinde bulunan ideolojiyi yaymaya yarayan tüm araçlar hegemonyanın tesisinde kullanılır. Bunlar vasıtasıyla iktidarlar baskıdan çok rızaya dayanır ve daha meşru bir görünüm elde ederler.

1.1.2. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramı tarihi seyri içinde önemli ölçüde farklı kullanımlara sahip olmuştur. Liberal düşünürler tarafından ortaya atılan kavram, tarihi seyri içinde Marx'tan Gramsci'ye ulaşmıştır. Gramsci'nin sivil toplum algısı ise Marx'tan çok Hegal'in anlamlandırmasına benzemektedir. Hegemonya çözümlemelerinde kilit kavramlardan biri olarak kullanılmıştır.

1.1.2.1. Gramsci Öncesi Sivil Toplum Kavramı

Geniş bir kabulle Gramsci'nin hegemonyanın sivil toplumda kurulduğunu savunduğu kabul edilir. Sivil toplum, politik toplum ayrımı ve devlet içindeki rolleri Gramsci'ye gelinceye kadar farklı düşünürlerce dile getirilmiş ve yorumlanmıştır. Aşağıda sivil toplum kavramının tarihsel gelişimine ilişkin bir özete yer verilecektir.

1.1.2.1.1. Sivil Toplum Düşüncesinin Liberal Kökenleri

Keane'e göre, liberal yaklaşımlar devlet alanı ile devletin olmayan alan arasında ayrım yaparak meşru devlet eyleminin kapsamını sınırlamaya yönelmektedirler Keane (1994: 61-63) bu kapsamda beş farklı liberal kuramsal versiyon ayırt eder. Bunlar:

-Devlet-öncesi dönemi istikrarsız, anti-sosyal sürekli bir savaş durumu olarak gören yaklaşım. Devlet, doğal savaş durumunu ortadan kaldırma meşruluğunu veya vekaletini korku içindeki sakinlerinin sözleşme sürecinden alır. Ortaya çıkan bu sivil toplum, devlete ve devletin yasalarına eşdeğerdir. (Hobbes, Bodin, Spinoza …)

-Toplum doğaldır. Devletin işlevi doğal durumun yerine geçmek değildir. Devlet, toplumun özgürlük ve eşitliğini gerçekleştiren ve tamamlayan bir aracıdır. (Locke, Kant, Fizyokratlar, Pufendorf, Adam Ferfuson ve diğer İskoç Aydınlanma düşünürleri.)

-Pufendorf-Locke modelini aşan bir diğer versiyon Tom Paine aittir. Devlete karşı sivil toplum teması ilk kez burada merkezi hale gelmiştir. Devlet koşulsuz kötü, doğal toplum ise koşulsuz iyi olarak adledilir. Devlet, toplumun genel yararı için verilen toplumsal iktidar vekâletinden öte bir şey değildir. Sivil toplum kusursuzlaştıkça devlete daha az ihtiyaç duyacaktır.

-Keane dördüncü versiyon olarak Hegel'den bahseder. Devletin görevi sivil toplumu korumak ve aşmaktır. Sivil toplum önceki modelde olduğu gibi doğal özgürlük durumu olarak görülmez. Sivil toplum, ekonomiyi, toplumsal çıkar gruplarını medeni hukuk ile refahı yürütmekle sorumlu kurumları kapsayan, tarihsel olarak kurulmuş bir etik yaşam düzeni şeklinde kavranır. Devlet, sivil toplumu "biçimsel evrensellik"ten "organik gerçeklik"e dönüştürmek için, onun bağımsızlığını sınırlayan ve koruyan bir uğraktır. Sivil toplum, sivil toplum öğelerini bir arada tutan ve böylece etik yaşamı her şeyi saran bir üst birliğe yönelten, kurumsal bakımdan ayrı bir egemen devlete hem gerek duyar hem de bunun önkoşullarını sağlar. Devlet, ancak sivil toplumun varlığını kabul ederek ve sivil toplumu tabi bir konumda tutarak özgürlüğünü koruyabilir.

-Liberal modeller içerisinde yer alan sonuncu yaklaşım Mill ve Tocqueville'in yaklaşımları olarak saptanmıştır. Onların kaygısı devlet müdahalesinin sivil toplumun soluğunu kesmesidir. Devlete doğrudan bağımlı olmayan özörgütlü ve yasal bakımdan garanti altına alınmış bir sivil toplum alanının korunması ve canlandırılması gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Halkın seçtiği despotların, iktidarı kötüye kullanma eğilimlerinin, sivil toplumun engellenmesinin ve yurttaşlarının özgürlüklerinden yoksun bırakılmasının nasıl engellenebileceğini tartışan yaklaşımlardır.

Sivil toplum-devlet ikiliğinin kuramsal temellerini doğal hukuk kuramı oluşturmaktadır. Erken dönem burjuva siyasal imgelemini temsil eden doğal hukuk kuramcıları Locke ve Hobbes'un kapitalist topluma özgü sınıfsal üstünlük ilişkilerinin meşruluk çerçevesinin oluşmasına katkı sağladıkları söylenebilir. (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 166)

Hobbes'un yaklaşımında sivil toplum, güvenlik devleti tarafından sağlanan barışçıl düzenin adıdır. Hobbes, güvenlik devletini meşrulaştırdığı yaklaşım çerçevesinde, savaş ile sivil toplum arasında karşıtlık kurar: Şiddet ve karışıklık içerisinde tasvir ettiği doğal durum ve bireylerin devlet iktidarına neredeyse tümden tâbi kılındığı barış içindeki toplum. Hobbes'a göre:

> Devletin amacı bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek… doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır (Hobbes, 2007: 127)

Locke, doğa durumunu özgürlükçü ve eşitlikçi olarak tanımlamakta, savaş durumu olarak görmemektedir. Sivil topluma geçiş, doğada bağımsız insanlar arasında mevcut olan uyumun arttırılmasını ve sürekli kılınmasını sağlayacaktır (Savran, 2013: 43). Locke'un temel varsayımı, toplumsal ilişkiler geliştirme yeteneğine sahip insanların, doğa durumunda ortak bir düzenleyici yetkenin ya da devlet iktidarının bulunmayışı yüzünden, ciddi sorunlarla karşı karşıya

kalabileceğidir: ortak yargıcın yokluğunda, insan topluluğunun kendini yeniden üretmesi mümkün değildir (Locke, 2004: 5-14 ve Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 168).

Locke, doğa durumunda insanların mülklerini yani hayatlarını, özgürlüklerini ve arsalarını diğer insanların saldırılarına karşı korumanın yanı sıra cezalandırma hakkına da sahip olduğunu, sivil toplum aşamasında ise bunu siyasal toplumun yaptığını belirtir (Locke, 2014: 84). Sivil toplum aşamasına gelmiş bir toplumda insanlar bireysel olarak cezalandırmaya başvuramazlar siyasal toplum kendisine devredilen yetkileri kullanarak yasaları uygular. Bu yasaların yaptırım gücünden sivil toplumun hiçbir üyesi muaf tutulamaz (Locke, 2014: 90).

Locke'a göre, belli bir sayıda insanın yasayı uygulama gücünü kamuya devretmesiyle; doğa durumunda bulunun insanların, bir halk oluşturmak için tek bir siyasi yapı, üst bir yönetme gücü altında toplanmasıyla sivil ve siyasal toplum oluşur (Locke, 2014: 85). Bu görüş devletin ve anayasal bir düzenin oluşumunu gerekçelendirir. Hobbes güvenliğe vurgu yaparken, Locke adil ve yasal bir düzene vurgu yapmaktadır.

1.1.2.1.2. Hegel ve Marx'ın Sivil Toplum Değerlendirmesi

Marx sivil toplum kavramını Hegel'den devralmıştır. Kendi teorisini oluşturmaya çalışırken Hegel'in etkisinde olduğu ilk dönem yapıtlarında Marx bu kavramı kullanmaktadır. Sivil toplumun ortaya çıkış sürecini tarihsel olarak açıklamakta olan iki düşünürün devlete yükledikleri anlam farklılaşır.

Sivil toplum, Hegel'in çözümlemesinde de, onu daha geniş bir sosyo-ekonomik çerçeveye oturtan Marx'ın analizinde de kapitalist sistemin gelişimine paralel olarak oluşan ve gelişen bir niteliktedir (Kalaycıoğlu, 1998, 112). Hegel, sivil toplumu, tarihsel sürecin ürünü olarak görür ve modern dünyanın bir başarısı olarak algılar, aile ile devlet arasında konumlandırarak tarihsel süreç içerisinde üretilmiş etik yaşam alanı olarak kavrar (Keane, 2014: 76). Sivil toplum, özel kişiler, sınıflar, gruplar ve siyasal devlete doğrudan bağlı olmayan kurumlardan oluşur. Devlet ise bireysel çıkarlar ve bencillik alanı olarak sivil toplumun aşılacağı uğraktır.

Marx'ta ise sivil toplum, burjuva toplumunun devletin dışında kalan alanına tekabül eder (Savran, 2013: 48). Hegel, bireysel çıkarlar ve bencillik alanı olarak tanımladığı sivil toplumun aşılacağı uğrağın devlet olduğunu ileri sürer. Marx ise sivil toplumun, ancak kendi içinden gelişecek olan dinamikler tarafından aşılabileceğini savunur (Yetiş, 2003: 41).

Hegel, devlet sivil toplum ikiliği içerisinde devlete ağırlık verir. Hegel'de devlet sivil toplumu kuşatır. Sivil toplum, bireysel menfaatlerin çatıştığı bir savaş alanı olduğundan, kendi başına bırakılmamalı, devlet tarafından gözetim altında tutulmalıdır. Etik yaşam ancak devletle gerçekleştirilebilir (Yetiş, 2003:172-4).

Burjuvazinin egemen konuma ulaştığı toplumsal ilişkiler olarak açıkladığı sivil toplumu Marx, üretim ilişkileri çerçevesinde açıklamaya yönelir. Marx sivil toplumun ve siyasal toplumun aynı düzlemde yer aldığını belirtir (Yetiş, 2003: 174-6). Marx'a göre:

> Sivil toplum, üretici güçlerin belirli bir gelişme aşaması içersinde bireylerin maddi karşılıklı ilişkilerinin hepsini birden kucaklar. Sivil toplum, bir aşamanın ticari ve sınai yaşamının tümünü birden kucaklar ve bu bakımdan da her ne kadar dışarda ulus-topluluğu olarak kendini olurlamak ve içerde devlet olarak örgütlenmek zorundaysa da, devleti ve ulusu aşar…Sivil toplum, sivil toplum olarak ancak burjuvazi ile gelişir; böyle olmakla birlikte, üretimin ve karşılıklı ilişkinin doğrudan sonucu olan ve her zaman devletin ve ayrıca idealist üstyapının temelini oluşturan toplumsal örgütlenme de her zaman aynı adla belirtilmiştir. (Marx ve Engels, 1992: 106)

Marx'ın sivil toplum açıklaması sınıfsal, üretim ilişkilerine dayalıdır. Sivil toplum ve devlet sınıflı toplumun ögeleridir. Sivil toplumun çelişkileri, sınıflı toplumun kendi dinamikleri içerisinde çözümlenecektir. Marx, tarihin gerçek sahnesinin sivil toplum olduğunu(Marx ve Engels 58) söylerken devleti sivil toplumu (burjuva toplumu) koruyan bir araç olarak yorumlamaktaydı.

1.1.2.2. Gramsci'de Sivil Toplum Kavramı

Gramsci'nin ünlü formülasyonunda "devlet= sivil toplum+politik toplum yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya" ifadesi yer alır (Gramsci, 323). Bu ifade devletin sivil toplumu kapsadığı şeklinde bir yoruma yol açar. Sivil toplum ve politik toplum birbirinden ayrılmasına karşın ikisi de devleti oluşturan öğelerdir. Anderson, yukarıdaki yoruma yol açacak formülün aksine, Gramsci'nin pek çok yerde sivil toplum-devlet karşıtlığı ve devlet-politik toplum özdeşliği çerçevesinde değerlendirmeler yaptığına değinir (Anderson, 1988: 28). Portelli'de politik toplumun kimi yerde devletle özdeş, kimi yerde devlet aygıtının zorlamaya ayrılmış işlevi, kimi yerde ise üstyapı içerisinde sivil toplumla iç içe girmiş bir biçimde kullanıldığına işaret eder (Portelli,1982: 25-28). Her durumda sivil toplumla politik toplum ayrıştırılabilir ve politik toplum zorla, sivil toplum ise hegemonyayla ilişkilendirilir.

Gramsci'nin sivil toplum kavramının kökeni ve konumlandırılması hegemonya çözümlemelerinde önemli bir ayrım noktasıdır. Bu tartışma, bakış açısına göre, Gramsci'nin teorisinin ne kadar Marx orijinli olduğu, Marksizm'den ne denli bir kopuş yaşandığı ya da Marksist teoriye katkılarının neler olduğu sorgulamasının yapılmasında giriş niteliğindedir.

Bobbio (1982: 16-21), Hegel'in devlete ağırlık vermesine karşın, Marx'ın da Gramsci'nin de sivil topluma ağırlık verdiklerini, ancak aralarındaki temel farkın göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Marx'ın tarihin sahnesi olarak nitelediği sivil toplum yapı alanıyla, Gramsci'nin sivil toplum alanı ise, ideoloji alanıyla eşleşmektedir. Bobbio'ya göre Marx'ta sivil toplum yapı alanında, yani üretim ilişkileri alanında yer alarak belirleyici öğe olmaktadır. Gramsci'de de belirleyici öğe olan sivil toplum bu sefer hegemonyanın tesis edildiği üstyapı alanında yer almaktadır. Bobbio, Gramsci'nin sivil toplum kavramını Marx'a değil Hegel'e atıfta bulunarak ve onun gibi üstyapısal bir kavram olarak kullandığını öne sürmektedir.

Hall ve arkadaşları (1985: 6-7), Gramsci'nin sivil toplumu sadece üstyapı içerisine yerleştirdiği konusunda Bobbio'yla aynı fikirde değildirler. Hapishane Defterleri'nin aydınlarla ilgili bir bölümde sivil toplum bir "üstyapı düzeyi" olarak

ele alınırken, bazı başka yerlerde yapıya işaret etmektedir. Onlara göre sivil toplumu anlamanın yararlı yolu, bunu yapıdan ve üstyapıdan görünümler içeren ara alanı niteleyen bir kavram olarak almaktır. Gramsci'ye göre yönetici blokun diğer sınıfları sadece yasalar yoluyla değil, aynı zamanda sivil toplumdaki ahlaki değerlerin ve geleneklerin değişimi süreciyle de üretim süreçlerinin gereklerine boyun eğdirmesi gerekir. Bundan ötürü sivil toplum sınıfların güç için çekiştiği bir savaş alanıdır. Hegemonyanın uygulandığı, yapı ile üstyapı arasındaki ilişkilerin koşullarının ortaya konduğu alan burasıdır.

Gramsci sivil toplum kavramına yüklediği anlamla kendinden önceki yaklaşımlardan farklılaşır. Gramsci'nin modelinde sivil toplum " hegemonya" politik toplum ise "tahakküm" işleviyle bağlantılandırılır (Halifoğlu, Yetiş, 2013: 177). Ayrımın Gramsci tarafından bu denli net bir biçimde yapılıp yapılmadığı tartışmalı iken ortaya konulan bu somut ayrım, kuramsal açıdan elverişli olmuştur. Portelli'ye göre (1982: 29-31), sivil toplumla politik toplum arasında, zor ve rıza arasında organik bir ayrım söz konusu değildir. Egemen sınıf, hegemonya mücadelesinde her ikisini de kullandığı ve birbirleriyle birleştirdiği için, sivil toplumla politik toplum arasında keskin bir ayrım yoktur. Teorik olarak sivil toplumu sivil toplum örgütlerinin, politik toplumu ise devletin zorlama aygıtlarının yönettiği düşünülse de gerçekte durum bu denli net değildir.

Gramsci'nin sivil toplum kavramına ilişkin, sivil toplumun üstyapı içerisinde konumlandırıldığı ve sivil toplumun hem yapı hem de üstyapı içerisinde yer aldığı iki yaklaşım söz konusudur. Her iki durumda da sivil topluma, Marx ve Lenin'e göndermelerle, belirleyici bir rol yüklendiği görülmektedir. Bu durum, toplumsal değişimin asıl unsurunun üretim ilişkileri alanında mı yoksa ideoloji alanında mı yer aldığı tartışması anlamına gelir. Gramsci takipçilerinin ve popülaritesinin asıl kaynağının ve Marksizm'in vizyonuna önemli katkısının hegemonya kavramı içerisinde ideoloji tartışmalarında ufuk açması olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Gramsci'ye olan yoğun ilgi onun üstyapı teorisyeni olarak yer etmesiyle doğrudan ilgilidir.

Günümüzde genel eğilim diktatora ve güç alanına olumsuz, sivil topluma ise olumlu yaklaşılmasıdır. Texier, Bobbio'nun Gramsci analizine atıfta bulunarak bu durumu eleştirmektedir. Texier'e göre (1982: 88-90) bu analizlerde sivil toplum-

politik toplum özdeşliği gözden kaçırılmaktadır. Gramsci analizlerinde Sezarizm'e her zaman aynı anlamı yüklememektedir. Somut tarih gözden kaçırılmamalıdır. Egemen sınıf, egemenliğini çeşitli işlevlerini kullanarak, inandırmayla olduğu kadar zora da dayanarak sağlar.

Sivil toplum-zor ilişkisi hegemonya kavramının sınırlarını ve anlamını değiştirmektedir. Gramsci, sivil toplum ve politik toplumdan ne birini ne diğerini mutlak bir biçimde iktidar mücadelesinin yegane aracı saymazken, bu ikisi arasındaki ilişkiselliği görerek hegemonya kuramıyla kaderci olarak yorumladığı eğilimlerden arınma ve praksis felsefesi olarak nitelediği Marksizm'e yeni bir ivme kazandırma çabası içerisinde önemli bir aşamayı temsil eder.

Gramsci'de sivil toplum alanı ideoloji alanını oluşturmakta ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Organik, yani temel sınıfa bağlı olan ideolojiler özsel ideolojiler olarak görülmektedir. Gramsci, sınıfın ekonomik düzeyiyle sınırlı olan ideolojilinin, hegemonyanın gelişmesiyle yönetici grubun bütün etkinliklerine yayılarak, ekonomi, bilimler, sanat gibi alanlarda uzmanlaşan aydınlar katmanı türettiğini; bunların bağımsız görünüşlerine karşın, temel sınıfın dünya görüşünün çeşitleri bölümleri olduğunu öne sürer (Portelli, 1982: 15).

Portelli, Gramsci'deki sivil toplum alanını üç tamamlayıcı görünüm altında değerlendirir:

> -Yönetici sınıfın ideolojisi olarak, ekonomiden, hukuktan, vb. geçerek, sanattan bilime değin, bütün ideoloji kollarını kapsar:
>
> -Onları yönetici sınıfa bağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak, bütün gruplara uyar: felsefe, din, ortakduyu (sens commun), folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur;
>
> -Toplumun ideolojik yönetimi olarak, üç özsel düzeyde eklemlenir: gerçek anlamışla ideoloji "ideolojik yapı" –yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler-, ve ideolojik gereç yani teknik ideoloji yayma araçları (okul sitemi, mass media kitaplıklar, vb.). (Portelli, 1982: 14-15)

Yukarıdaki belirtilen ideolojinin görünümleri tümden sivil toplum alanı içerisindeki mücadeleye işaret eder. Sivil toplum, tümden yönetici sınıfın ideolojisinin farklı görünümlerinden, bunun geniş kitlelerce kabul edilmesinden ve bu kabülü sağlayan araçlarla ifade edilmektedir. Özetle sivil toplum ideoloji alanını kapsamakta ve kast ettiği alandan başka bir alanı yani üstyapı alanını da işaret etse, Gramsci'de de Marx'ın ifade ettiği gibi tarihin sahnesidir.

Gramsci, iletişim araçlarına da özel bir yer verir. İdeolojik yapı içerisinde, ideoloji yayma örgütleriyle birlikte, toplumsal iletişim araçlarını ve kamuoyunu etkilemeyi sağlayan bütün aletleri toplar. İdeoloji yaymakla görevli örgütleri, etkinliklerine kültürel bir bölüm katan örgütlerden ayırır.

Sivil toplumun kültürel öğelerini denetim altında tutma işlevi ideolojik örgüt ve aygıtlarca sağlanır. Hegemonyanın ele geçirilmesi sivil toplum alanındaki mücadeleyi gerekli kılar. İletişim aygıtları sivil toplum alanında özel bir yere sahiptir. Devletle olan ilişkileriyle politik toplum ve sivil toplum arasında bir bağ niteliği de taşırlar. Devlete ait iletişim aracı sivil toplum ile politik toplum arasında organik olacak denli sıkı bir bağ olduğunu gösterir (Portelli, 1982: 30).

Sivil toplum da politik toplum da mücadele alanlarıdır. Gramsci'nin sivil toplum kavramına yüklediği anlam ve sivil toplumun konumlandırılması sonraki kuramsal çalışmalarda, ekonomist yaklaşımların etkisine karşın önemli Marksist kuramcılar Lukacs, Luxenburg ve Lenin'in yaklaşımlarıyla birlikte yeni bir ufuk kazandırmıştır. Texier (1982: 79), "Sivil toplum çerçevesinde yer alan üstyapısal etkinliklerin biçimi, kuşkusuz ideolojiktir, ama içerikleri ekonomik ve toplumsaldır ve hegemonyanın fethi için savaşım da gücün fethi için bir savaşımdır. Sivil toplumla politik toplum bu nedenle özdeşleşirler." diyerek önemli bir tespitte bulunmuştur. Önemli olan bu alanlarda mücadelenin yöntemleridir, birinin diğerine üstünlüğü değil.

1.1.3. Mevzi Savaşı

Bütünlüklü bir hegemonya çözümlemesi yapmak için Gramsci'nin Manevra Savaşı-Mevzi Savaşı ayrımı önem taşır. Gramsci, çözümlemelerinde askeri

kavramları, sadece silahlı mücadele için değil, sivil toplum alanındaki mücadeleyi açıklamak için de kullanır.

Gramsci, siyaset alanında savaşın cephede yaşandığı gibi nihayetlenmediğini söylemektedir. Bu savaş devamlıdır ve sivil toplumun siperlerinde sürer. Cephedeki savaşlar düşmanın karşı koyacak gücü kalmadığında hedefe ulaşılarak sonuçlanmakta iken, siyasal alanda durum daha karmaşıktır. Siyasal mücadele sömürge ve fetih savaşlarına benzetilebilir. Bu savaşlarda zaferi kazanan ordu, kazandığı toprakları işgal altında tutmayı amaçlar. Bunun için yenik orduyu silahsızlandırır ve dağıtır. Politik mücadele ve askeri hazırlıklar ise devam eder. (Gramsci, 2003: 288)

Gramsci'ye göre (a.g.e.: 296), Lenin 1917'de Doğu'da başarıyla uygulanan hareket savaşının Batı'da yapılabilecek tek savaş olan mevzi savaşına dönüşmesi gerektiğini anlamıştı. Gramsci Doğu ve Batı arasında Batı'da gelişmiş bir sivil toplum olduğu için asıl mücadelenin bu alanda verilmesi gerektiğini vurgular.

> Doğu'da devlet her şey olduğundan "civile" toplum ilkel ve pelteleşmiş bir haldedir; Batı'da ise devletle toplum arasında düzenli bir ilişki olduğu için sarsılmakta olan bir devletin arkasında sağlam bir "civile" toplum yapısı görülür. Devlet ileri hattaki bir siperden başka bir şey değildir; arkasında sağlam bir siperler, kaleler ve kazamatlar zinciri vardır. (Gramsci, 2003: 296)

Batı toplumlarının gelişmiş sivil toplum yapısı, mücadele yöntemi açısından belirleyicidir. Bu ayrım, Sovyet Devrimi deneyiminin Batı toplumlarıyla örtüşmeyeceği anlamına gelir. Gramsci, hegemonya kuramını Lenin'e dayandırmaktadır. Lenin, ideolojik mücadelenin önemine yaptığı vurguyla, hem ideoloji kavramını nötr anlamda kullanarak hem de sınıflar arası bir ittifaka vurgu yaparak Gramsci'ye ilham vermiştir. Gramsci, Lenin'in de Batı'da verilebilecek tek savaşın mevzi savaşı olduğunu anladığını öne sürer (a.g.e.: 296). Gelişmiş bir burjuva sınıfı ve sivil toplum kapsamlı bir hegemonya mücadelesini gerekli kılar. Mevzi savaşı işte bu mücadelenin siperlerinde yaşanır. Sivil toplumun her alanı bu mücadelenin sperleridir.

Gramsci'nin teorisinde, politikada mevzi savaşının karşılığı hegemonyadır. Hegemonya, ancak belli temel öncüller oluşturulduktan sonra var olabilir. Mevzi savaşındaki gibi siperlerden oluşur, popüler örgütlenmeleri bulunur. Mevzi savaşı sivil toplumu gelişmiş olan Batı Avrupa'da sosyalizm mücadelesi stratejisine uygundur. Egemen grup üstünlüğünü tahakküm ve ahlaki liderlik şeklinde ortaya koyabilir. Hegemonya stratejisi açısından aydınların rolü önem taşımaktadır. Eğitimli sınıflar müttefik grupları yönlendirir ve önderlik eder (Vacca, 2012: 44-45).

Mevzi savaşı siyasal hegemonya kazanma, rıza sağlama savaşıdır. İnsanların sadece geçici itaatlerini ya da oy desteklerini değil, "kalplerini ve zihinlerini" kazanma mücadelesidir. Manevra savaşı ise sonraki olan devlet iktidarını ele geçirmedir; devlet iktidarının ele geçirilmesi hegemonyanın zaten sağlanmış olduğu bir ortam olmazsa gerçekleşemez (Barrett, 2004: 81).

Mevzi savaşı sivil toplumu gelişmiş ülkelerde geçerlidir. Geri kalmış ülkelerde ve sömürgelerde mevzi savaşı eksenli bir mücadelenin başarı şansı yoktur. Mevzi savaşının gerçekleştirildiği ülkelerde bu savaşın sivil toplumun ele geçirilmesiyle sona ereceği düşüncesi doğru değildir. Devlet bu mücadeleyi hiçbir zaman bırakmayacaktır. (Özbek, 2012: 82-83)

Gramsci'nin çözümlemesi sınıf temelli bir çözümlemedir ve bu açıdan önemli olanın sivil toplumun ele geçirilmesi değil, farklı sınıflarla girilen ittifak olduğunu belirtmek gereklidir. Belirtildiği gibi mevzi savaşı zafer kazanılarak nihayetlenen bir savaş değildir. Söz konusu mevziler, toplum katmanlarıyla devrim koşullarını hazırlayan bir ittifakın mevzileridir.

1.1.4. Aydınların İşlevi

Aydınlar, mevzi savaşının kilit aktörleridir. Sivil toplumun siperlerinde zafer kazanmak için mücadeleyi benimsemiş aydınlara ihtiyaç vardır. Gramsci (2003: 93), praxis felsefesinin iki ödevinin, "Bu felsefeyi benimsemiş olan kendi bağımsız aydınlar grubunu oluşturabilmek için ince şekillere bürünen çağdaş ideolojilerle mücadele etmek ve Ortaçağ kültürüne bağlı halk yığınlarını eğitmek." olduğunu belirtir. Kültürel alandaki mücadele aydınlar tarafından yürütülecek, praxis felsefesi olarak nitelediği Marksist dünya görüşü bu sayede zafer kazanabilecektir.

Hall ve arkadaşlarına göre (1985: 17), Gramsci'nin aydın kategorileri, ideolojinin örgütlenişini ve üretilişini irdelemek konusunda önemli tespitler barındırır. Fikirler sınıflara indirgenmemiş, sınıf çatışmasında özel bir yer içinde ele alınmıştır. Basın, siyasal partiler, kilise gibi sivil toplum organları ve devlet aracılığıyla aydınlar, temel sınıflardan biri için kendiliğinden oluşan destek elde edebilmek için öncü bir rol oynamaktadırlar

Gramsci'nin aydınlar analizi sınıf temellidir, sınıflardan bağımsız bir aydınlar kategorisi yoktur (Belge,1983a: 125). Hegemonya değinildiği gibi sınıflardan bağımsız değildir ve hegemonyanın tesisi sınıflar arası bir ittifakı gerekli kılar. Bu ittifak alanı ise aydınlar tarafından sağlanır. Aydınlar geleneksel aydınlar ve organik aydınlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır.

Geleneksel aydınlar, kendilerini sınıftan bağımsız görmektedirler. Geleneksel aydınları profesyonel anlamda aydın kategorisinde değerlendirilebilecek sanat, bilim, kültür alanlarında iş görürler. Sınıflar üstü, sınıflardan bağımsız görünmelerinin sebebi farklı sınıflardan gelmelerinden ötürüdür. Oysaki Gramsci'ye göre onlar da bir biçimde sınıfsal oluşumların sözcüsüdürler (Belge, 1983a: 125). Gramsci'ye göre sınıftan bağımsız aydın düşüncesi "arı bir ütopyadır" (Portelli, 1982: 101).

Geleneksel aydının, yönetici sınıftan bağımsız olduğuna duyduğu inanç, Gramsci'ye göre, felsefi idealizmdir. Marx ve Engels'e göre fikirlerin kaynağını başka fikirlerde aramak, fikirlerin bağımsız bir tarihleri olduğunu öne sürmek idealist bir tutumdur. "Düşüncenin bağımsızlığına duyulan bu inanç, belirli bir yönetici sınıfın fazlasıyla çıkarına olabilir ve bu bağlamda şimdi geleneksel aydın olan aydın, bir zamanlar tam da bu toplumsal bağlantısızlığı içinde "organik" bir işlevi yerine getirmiş olabilir." (Eagleton, 2005: 174-175)

Organik aydınlar farklı alanlarda çalışıyor olmalarına karşın, bağlı oldukları sınıfın düşüncelerini yönlendirme kabiliyetine sahiptirler. Geleneksel aydın kategorisi içerisindeki sınıftan bağımsızlık aldatmacası organik aydınlar için geçerli değildir. Eagleton, Gramsci'nin organik aydın kavramını şöyle özetlemektedir:

> Organik aydınlar, (ki Gramsci'nin kendisi de onlardan biridir) oluşmakta olan bir toplumsal sınıfın ürünleridir ve rolleri, söz konusu sınıfa kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda homojen bir özbilinç

> kazandırmaktır. Organik aydın kategorisi yalnızca ideologları ve felsefecileri değil, bunların yanı sıra siyasal eylemcileri, sanayi teknisyenlerini, siyasal iktisatçıları, hukuk uzmanlarını ve daha başkalarını da kapsar. Bu tür bir figür, eski idealist tarz aydın gibi, derin felsefi düşüncelere dalan bir kimse olmaktan çok, toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılan ve bu yaşamda zaten içerilmekte olan olumlu siyasal akımların kuramsal ifade kazanmasına yardım eden, örgütleyen, inşa eden, "durmaksızın ikna eden" bir kimsedir. Gramsci, felsefi etkinliğin "her şeyden önce, halkın 'zihniyeti'ni değiştirmek ve 'tarihsel açıdan doğru' olma anlamında, yani somut anlamda –yani tarihsel ve toplumsal olarak- evrensel felsefi yenilikleri yaymak" için verilen bir kültür savaşı olarak görülmesi gerektiğini belirtir. (Eagleton, 2005: 172)

Gramsci'nin aydın tartışmasının kısa özeti Eagleton tarafından yukarıda verilmiştir. Net bir ifadeyle, aydınların kilit bir rolü olduğu, hegemonya sürecinde mevzi savaşlarının aydınlar tarafından yürütüldüğü söylenebilir. Mevzi savaşının başarıyla yapılmasını sağlayarak yeni tarihsel bloğun kurulması görevi aydınlara aittir. Farklı mesleklerden, sınıfla organik bağı olan aydınların yetiştirilmesi ile kültürel, ideolojik alanda mücadelesi hegemonya teorisinin en önemli unsurları arasındadır.

Gramsci'ye göre tarihsel blokun çeşitli uğrakları arasındaki bağların neden ve nasıl düzenlenmiş olduğu, neden şu ya da bu yönde çözüldüğü, ancak belirli tarihsel bir dönem boyunca aydınların etkinliği irdelenerek bulunur (Portelli, 1982: 97). İktidar, zor ve hegemonyayla, ağırlıkları değişmekle birlikte, sağlanır. Salt zorla iktidarı sürdürmek mümkün değildir. Hegemonyanın sağlanmasını ve bu süreçte aydınların etkinliğini Anderson şöyle özetlemektedir:

> Bu uzlaşmanın denetim mekanizmaları ise, tarihi geçmişin ördüğü ve hükmeden sınıfın yanındaki aydın takımlarının taşıdığı ideolojiler yumağı aracılığıyla, sömürülen sınıflara sessizce boyun eğmeyi aşılayan kültür kurumlarının (okullar, kiliseler, gazeteler, partiler, dernekler) oluşturduğu çok geniş bir şebekeydi. Söz konusun aydınlar, sırasında, yönetici sınıfa daha üretim tarzlarından katılabilecekleri ("geleneksel aydınlar"), yönetici sınıfın kendi toplumsal katları arasında yeni bir

> kesim (“organik aydınlar”) olarak da yetiştirebilirlerdi. Burjuva yönetimi, kendi siyasi önderliğinde kaynaşıp derli toplu bir toplumsal blok haline gelen ikinci derecedeki müttefik sınıfların desteğiyle daha da güçleniyordu. (Anderson, 2008: 125)

Hegemonya, egemen sınıfın diğer sınıflarla uzlaşısını niteler. Bu uzlaşı egemen sınıfın ideolojisinin güçlü olmasıyla sağlanır. İktidarlar, Althusser’in daha sonraları “devletin ideolojik aygıtları” olarak niteleyeceğine benzer bir biçimde Gramsci’nin sivil toplum alanında yer verdiği kurumlar aracılığıyla egemenliklerini pekiştirirler. Yeni bir tarihsel blok, devrimci sınıfın organik aydınlarının diğer sınıflar üzerindeki etkinliğiyle sağlanacak ittifakla mümkün olur.

1.2. LACLAU VE MOUFFE’UN HEGEMONYA KURAMI

Gramsci’nin metinleri Marksist teoriye yeni ufuklar kazandırmıştır. Gramsci’nin etkisi katkı sunduğu ideolojisiyle sınırlı kalmamıştır. Gramsci sonrası, hegemonya kavramı yönetilenlerin rıza verme sürecini sorgulamakta anahtar kavramlardan biri olmuştur.

Gramsci’nin teorisinden etkilenen sonraki kuşaklar rızanın örgütlenmesi üzerinde dururken, çoğu zaman Gramsci’nin sınıfsal analizlerine ve yapı üstyapı ilişkisine bağlı olarak oluşturduğu tarihsel blok kavramına sadık kalmamışlardır. Gramsci’nin analizlerini sınıfsal temelle dayandırır. Hegemonya sınıflar arası bir ittifak arayışını ifade eder. Tarihsel blok yapı ile üstyapı arasındaki uyumu niteleyen bir kavramdır. Çözümlemesinde yapı sınıfsal ilişkiler alanına tekabül ederken, üstyapının yapıyla uyumluluğu sorunu temel sorundur.

Laclau ve Mouffe’un Hegemonya ve Sosyalist Strateji kitabındaki temel savları Barret’ın da belirttiği gibi Gramsci’ye dayanır (Barrett, 2004: s.95). Yazarlar özellikle Gramsci’nin ideolojiyle ilgili determinist yapı-üstyapı modelinin reddini vurgulamışlardır. Kitapta, Gramsci’nin en önemli teorik yeniliğinin hegemonya teorisini Leninist sınıf ittifakı kategorisinin ötesine giden bir biçimde genişletmesi olduğunu vurgulanmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2012: 115). Gramsci onlar açısından Marksist teoriden radikal bir kopuşu temsil etmemekle birlikte kendi hegemonya

kuramsallaştırmalarında önemli bir eksendir. Zira onlar hegemonya kavramını sınıf dışına taşımışlar, kendi eklemleme modelleriyle hegemonya kavramına bambaşka bir hüviyet kazandırmışlardır.

1.2.1. Radikal Demokrasi ve Post-Marksizm

Radikal demokrasi kuramının yola çıktığı noktalardan en önemlisi Gramscidir. Bu bölümde Laclau ve Mouffe'un post-marksist analizlerini kendi kavramsal şemaları içinde ele alacağız. Sadece post-marksistlere özgü olmayan bir durumdan bahsetmekte yarar var. Bugün Gramsci'nin kavramlarıyla başka şeyler söylenmektedir. Temelde sınıfsal olan bir analiz, sınıfsal bağlamından çıkarılarak ele alınmaktadır. Bu bölümde göreceğimiz gibi Laclau ve Mouffe'un bunu yapmaları bir yanlış anlama neticesinde meydana gelmemiştir. Onlar ilk olarak bu çözümlemenin sınıfsallığını eleştirerek yola çıkmış ve kendi teorilerini bu eleştiriden yola çıkarak ortaya koymuşlardır. Değişen dünya koşullarında, yeni bir hegemonya teorisidir söz konusu olan.

Laclau ve Mouffe, Marksizm orijinli ama ondan farklı, yeni şeyler söylemişlerdir. Burada bahsedilecek dönemlerinde "Hegemonya ve Sosyalist Strateji" adlı kitaplarında belirginleşen tezlerinde Marksizm'den bir kopuş söz konusudur. Bu kopuşun kitap içinde de belirginleşen öğesinin sınıf siyasetinden ayrı bir teorik zeminde hegemonya kavramını daha geniş bir biçimde siyasal alanı tanımlamaları olduğu söylenebilir. Kitabın yayınlanmasından sonra gördüğü tepkiler ve yorumlar karşısında ve yeni konumu konusunda da değerlendirmelerde bulunmuş ve post-marksist olarak nitelenmeyi kabul etmişlerdir.

Hegemonya ve Sosyalist Strateji'nin ikinci baskısının önsözünde "Marksist teoriyi çağdaş sorunlar ışığında yeniden okumak, o teorinin merkezi kavramlarının yapı-bozumunu kaçınılmaz kılar. Bu, bizim post-Marksizmimiz, olarak adlandırıldı. Bu yaftayı biz icat etmedik, kitabımızın Giriş bölümünde yalnızca yanal olarak (yafta olarak değil) yer aldı… biz de bu terime gereği gibi anlaşıldığı takdirde itiraz etmiyoruz" (Laclau ve Moufe, 2012: 10) demişlerdir. Ancak kuramları Marksizmle sınırlı değildir ve bunu da belirtmektedirler. Çünkü, onlara göre: "Birçok toplumsal antagonizma ve çağdaş toplumlar anlaşılması için hayati önemi taşıyan birçok

mesele, Marksizm dışı söylem alanlarına aittir ve Marksist kategorilerle kavranamamaktadır…" (a.g.e, 11).

Laclau ve Mouffe, kendi kuramsal kaynakları içinde demin zikrettiğimiz gibi Gramsci'yi vurgulamışlardır. Ayrıca kendi teorik dönüşümlerinin kaynağını post-yapısalcıların sağladığı zemin olarak görmüşler. Lacan'ı ve Derrida'yı özellikle vurgulamışlar, yapı-bozumun karara-bağlanamama kavramının kendi hegemonya teorilerindeki önemine değinmişlerdir. Çünkü hegemonyayı karara-bağlanamaz bir zemin üzerinde verilen kararların teorisi olarak nitelemektedirler (Laclau ve Mouffe, 2012: 13).

Laclau ve Mouffe'un perspektiflerinde sınıfsal antagonizmaların hegemonya sürecinde belirleyici unsurlar olmadığı görüşü önemli yer tutar. Marksizm, kendi geçmişleridir ve kuramsal temelde hesaplaştıkları yer ve çıkış noktalarıdır. Ancak bulundukları konum Marksizmi aşmaktadır. Marksizm eleştirisiyle yola çıkarken Marksizmi en kaba ekonomizm olarak sunmaktadırlar (Demir, 2014: s.37). Eleştiri oklarını yönelttikleri Ortodoks Marksizm yakın dönem sorunlarına cevap verememektedir. Kitabın yazıldığı dönemde -1985- Marksizmin kriz döneminde olduğunu belirtmektedirler. Çünkü Marksist teori pratikle uyuşmamaktadır (Laclau ve Mouffe, 2012: 42). Sınıf antagonizmasının ve özcü yaklaşımların aşılmasına ilişkin bir teoridir post-marksizm.

Laclau ve Mouffe, çok önemli bir sorunu ele almaktadırlar. Çevrecilik, eşcinsellerin hakları, feminizmi, ırkçılık karşıtlığı gibi iddialar temelinde gerçekleşen hareketler karşısında, sadece sınıf siyaseti yapmanın yetersizliği sol siyasetin en çarpıcı sorunlarındandır (Barret, 2004: s.100). Laclau (2012: 81) bu hareketlerin en önemli sorununun tikellik iddiası olduğunu belirterek, salt tikellik iddiasının günümüz sorunlarına çözüm üretemeyeceğini savunmaktadır. Laclau ve Mouffe, bu farklılıkları kendi yaklaşımı çerçevesinde demokrasi projesinde önemli bir noktaya taşır ve bu farkları değerlendirerek kendi demokrasi projelerini inşa ederler. Yeni toplumsal hareketler terimini doyurucu bulmamakla birlikte bir dizi farklı mücadeleyi bir araya topladığını söyleyen Laclau ve Mouffe şunları söylemektedirler:

> …kentsel, ekolojik, anti-otoritaryen, anti-kurumsal, feminist, anti-ırkçı, etnik, bölgesel ya da cinsel azınlıkların mücadeleleri. Bunların hepsinin ortak paydası, "sınıf" mücadeleleri olarak düşünülen işçi mücadelelerinden farklılıkları olmaktadır. Bu işçi mücadelesi nosyonunun sorunlu doğasında takılıp kalmak anlamsızdır: Bu nosyon, "sınıflar"ın ayrıcalıklı statüsüne dayanan bir söylemin devam ettiğini hepsi de çok açıkça sergileyen nedenlerle "yeni antagonizmalar"dan ayrı tutulan bir dizi çok farklı mücadeleyi üretim ilişkileri düzeyinde birleştirmektedir. Öyleyse bu yeni toplumsal hareketlerde bizi ilgilendiren şey, bunları sınıf kategorisine karşıt bir kategoride keyfi olarak toplama fikri değil, günümüzde ileri sanayi toplumlarının karakteristiği olan, toplumsal çatışmaların gittikçe daha çok sayıda ilişkiye hızla dağılmasını eklemlemede oynadıkları yeni roldür. (Laclau ve Mouffe, 2012: 245-246)

Hepsi tikellikler olan bu mücadeleler yazarlar için eklemlenme pratikleriyle önem kazanırlar. Hegemonya sürecinin nasıl işlediği ileride verilecek kavramsal şemayla birlikte açıklanacaktır. Laclau ve Mouffe'un toplumsal projelerinde bu ayrı tikellikler her biri farklılıklarıyla birlikte anlam kazanır.

> Radikal demokrasinin söylemi artık evrenselin söylemi değildir; "evrensel" sınıf ve öznelerin içinden konuştukları epistemolojik yuva bütünüyle ortadan kalkmıştır ve onun yerini her biri kendi indirgenmez söylemsel kimliğini kuran seslerin bir polifonisi almıştır. Bu nokta belirleyicidir: Evrenselin söylemini ve onun ancak az sayıda öznenin ulaşabileceği "doğru"ya ayrıcalıklı bir yaklaşma noktasının varolduğu şeklindeki örtük varsayımını terk etmeden, hiçbir radikal ve çoğul demokrasi olamaz. (Laclau ve Mouffe, 2012: 291)

Marksist orijinli yazarlar, aslında teorilerini inşa ederken içinden geldikleri sol gelenekten yararlanarak, ideolojiler çağının sona erdiğini ilan etmektedirler. Çalışmanın ilerleyen kısmında söylem kuramlarının temel kavramlarını, çözümlemelerini ve hegemonya kavramına kattıkları yeni boyutun görülmesiyle teorileri berraklaştırılmaya çalışılacaktır.

1.2.2. Laclau ve Mouffe'un Söylem Kuramının Temel Kavramları

Söylem, dil ya da sözel olmayan işaret sistemleri vasıtasıyla kurulan toplumsal iletişim ağlarına işaret eder. Birbiriyle bağlantılı işaretler sistemi devreye sokmak temel özelliğidir. Söylem teorisini anlamak için başvurulacak en uygun araç, onu toplumsaldan ne anladığımızı temmellendirmeye yönelik bir çaba olarak görmektir (Purvis ve Hunt, 2014: 21).

Söylem çalışmalarının temelinde Saussure'ün gösterilen ile göstereren arasındaki keyfi ilişkiyi vurgulaması vardır. Gösterilen ile gösteren arasındaki ilişki sabit değildir. Bu da gösterilen ile gösteren arasındaki düzanlamsal ilişkiden fazlasının bulunduğu anlamına gelir. Anlam sabit değildir ve geniş bir içeriğe sahiptir.

Purvis ve Hunt'a göre (2014: 29) Laclau ve Mouffe'un eklemlenme teorisini söylem anlatısının içine yerleştirmiş olmaları en önemli teorik katkılarından biridir. Laclau ve Mouffe "… söylemsel yapı sadece bilişsel (cognitive) ya da düşünsel (contemplative) bir varlık değildir; toplumsal ilişkileri oluşturan ve düzenleyen bir eklemleme pratiğidir." (Laclau ve Mouffe, 2012: 156) diyerek eklemlenmenin kendi söylem kuramlarındaki önemini vurgularlar.

Barrett (2004: 95), Laclau'nun toplumsal ilişkilerin çözümlenilmesindeki temel kavramları olarak, eklemleme, söylem, an ve öğe kavramlarına işaret eder ve kavramları aşağıdaki şekilde tanımlar:

Eklemleme: "öğeler arasında, eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak kimlikleri değişecek şekilde bir ilişki kuran herhangi bir pratik"..

Söylem: "eklemleyici pratikten kaynaklanan yapılandırılmış bütünlük"

Anlar (moment): "bir söylem içinde eklemlenmiş göründükleri ölçüde farksal konumlarıdır"

Öğe: "söylemsel olarak eklemlenmeyen herhangi bir farklılık"

Bu kavramlara boş gösteren, eşdeğerlik ve dikiş kavramlarının eklenmesi gerekecektir. Bütün bu kavramsal şema hegemonya çözümlemesinde yeni bir içerik sağlayacak şekilde Laclau tarafından bir araya getirilmiştir. Eklemlenme pratiği

olarak hegemonya kavramı şekillenmiştir. Popüler özne konumunda boş gösteren vasıtasıyla eşdeğerlik zinciri kurularak bu eklemlenme sağlanır.

1.2.2.1. Eklemlenme

Purvis ve Hunt, Laclau ve Mouffe'un erken dönem çalışmalarıyla sonraki çalışmaları arasındaki bağın eklemlenme kavramıyla kurulduğunu vurgulamaktadırlar. Eklemlenme kavramı "söylemlerin ve ideolojilerin, önceden belirlenmiş sınıfsal ya da siyasal öneme sahip olmayan öğeleri birbirlerine yakınlaştırarak ve birleştirerek ortaya çıkışına odaklanır. Her bir söylemi ideolojik açıdan önemli kılan ya da ideolojik etkiye sahip olmasını sağlayan farlı öğelerin birleşme biçimleridir." (Purvis ve Hunt, 2014: 29)

Laclau, hegemonyayı sınıf temelli açıkladığı Marksist dönemindeyken şunları yazmıştır: "Bir sınıf, yekpare dünya kavramlaştırmasını toplumun geri kalanına kabul ettirmesiyle değil, fakat farklı dünya görüşlerini, bunların politik potansiyel antagonizmalarını etkisizleştirecek bir şekilde eklemleyebildiği ölçüde hegemonya kurar." (Laclau, 1985: 175-176) O döneminde de sınıfsal ögelerin yetersiz olduğunu "1) Sınıfsal olmayan çelişki ve adlandırmalı kendi sınıf söyleminde ekleme suretiyle, 2) Ezilen sınıfların ideolojik ve politik söylemlerinin bir parçasını oluşturan içeriklerin özümlenmesi suretiyle" (a.g.e.: 176) egemen sınıfın hegemonya kurabileceğini öne savunmuştur. Laclau eski metinlerinde de hegemonyayı bir eklemlenme ideolojisi olarak görmekte ancak bu ilişkiyi sınıf temelli yorumlamaktadır. Sonraki metinlerinde Marksizm etkisinden uzaklaşmış ve hegemonyayı sınıfsal niteliğinden ayırarak açıklamıştır. Ancak bu döneminde de eklemlenmenin sınıfsal niteliğinin, arka plana atılmış olma koşuluyla, mümkün olduğunu görüyoruz.

Laclau, Marksizmden koptuğu ve post-marksizm yakıştırmasını kabul ettiği dönemde Mouffe ile birlikte kaleme aldığı Hegemonya ve Sosyalist Strateji'de sınıf temelli hegemonya yaklaşımını tamamen terk etmiştir. "Bizim yaklaşımımızın temeli, siyasal eklemlenme momentine tanıdığımız ayrıcalıktadır ve bizim görüşümüzde, siyasal çözümlemenin merkezi kategorisi, hegemonyadır." (Laclau ve Mouffe, 2012: 13) diyen yazarlar eklemlenmenin teorideki merkezi yerine vurgu yapmaktadırlar.

Laclau ve Mouffe, eklemlenmenin söylem kuramı içerisindeki yerini şöyle ifade etmektedirler:

> …eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiğe *eklemlenme* diyeceğiz. Eklemleyici pratikten doğan yapışmış bütüne ise *söylem* diyeceğiz. Bir söylem içinde eklemlenmiş durumda görünürken ortaya çıkan farlılık konumlarına da *moment* diyeceğiz. Bunun tersine, söylemsel olarak eklemlenmiş farklılıklara *öğe* diyeceğiz. (Laclau ve Mouffe, 2012: 169)

Belirtilen ayrımın daha doğru anlaşılabilmesi için Laclau ve Mouffe'un getirdikleri belli başlı açıklamalar şöyle sıralanabilir.

Eklemlenmenin mümkünlüğü hiçbir söylemsel formasyonun dikişli olmaması ve öğelerin momentlere hiçbir zaman dönüşmemesi nedeniyle olur (a.g.e.: 171).

Söylemsel olan ve olmayan pratikler arasındaki ayrım söz konusu değildir. Her nesne söylem nesnesi olarak oluşmuştur. Toplumsal pratiğin dilsel ve davranışsal yanları arasında ayrım ya yanlış bir ayrımdır ya da bir farlılaşım olarak yerini söylemsel bütünlükler biçiminde yapılaşmış toplumsal anlam üretimi içinde bulmalıdır. Yazarlar, söylemsel olan ve olmayan arasında Foucault'nun yaptığı ayrıma karşı çıkarlar. Fakat bu tespitlerinin realizm/idealizm karşıtlığıyla hiçbir ilgisi olmadığını da belirtirler (a.g.e.: 171-173).

> Bir deprem ya da bir tuğlanın düşmesi, irademden bağımsız olarak burada ve şimdi vuku bulması anlamında, sinlikle var olan bir olaşdır. Ama nesneler olarak özgüllüklerin 'doğal fenemonler' terimleriyle mi yoksa 'Tanrı'nın gazabının ifadeleri' terimiyle mi kurulacağı, söylemsel bir alanın yapılanışına bağlıdır. Bizim reddettiğimiz şey, bu gibi nesnelerin düşüncenin dışında var oldukları değil, bundan çok farklı bir şeydir: Bunların nesneler olarak, her türlü söylemsel ortaya çıkış koşulunun dışında oluşabilecekleri iddiasıdır. (Laclau ve Mouffe, 2012: 173-174).

Laclau ve Mouffe (2012: 174), düşüncelerini idealizm/realizm tartışması olarak açıklamamaktadırlar. İdealizm suçlamasının kökeninde söylemin zihinsel

karakterde olduğu düşüncesinin yattığını savunan yazarlar söylemin maddi karakterde olduğunu söylemektedirler.

Söylemsel, söylem dışı ayrımını ortadan kaldırma sonucu, düşünce/gerçeklik karşıtlığının terk edilmesi toplumsal ilişkileri açıklamakta kullanılabilecek kategorilerin alanını büyük ölçüde genişletmektedir. Böylece iki antagonist kampa bölünen ve iki kampın kendi içindeki eşdeğerliğine dayanan çözümlemeden daha geniş bir çözümleme imkanına kavuşulmaktadır. Çünkü bu tip eşdeğerlikler arasında ilişki analojik bir anlatımla, eğretileme, yer değiştirmeyle sınırlıdır. Laclau ve Mouffe'a göre (a.g.e.: 177) düşünce/gerçeklik ayrımının reddi, kategorilerin yeniden düşünülmesini sağlar.

Laclau ve Mouffe'un söylemin "verili ve sınırları belli bir pozitiflik" biçiminde var olmadığını kabul edersek içine olumsallığın gireceğini belirtmektedirler (a.g.e.: 178). Bu nokta Laclau'nun hegemonya kavramsallaştırmasında önemlidir. Zorunluluk mantığı ve iki sabit antagonist kamp düşüncesi eklemlenmeye dayalı hegemonya kavramsallaştırmasına uygun değildir. Söylem alanı öğeler arası eşdeğerlikler kurulmasına dayalıdır ve sabit anlamlarla sınırlanamaz.

Bu noktada Laclau ve Mouffe'un toplumun imkansızlığına yaptığı vurgu önemlidir. Söylem kuramının can alıcı konularından biridir bu. Toplum, sabit ne olduğu belli bir anlamı ifade etmez.

> Hiçbir bütünün tamamlanmış olmaması, dikişli ve kendinden-tanımlı bir bütünlük olarak "toplum" önermesini artık bir analiz zemini olarak kabul edemeyeceğimizi gösterir. "Toplum" geçerli bir söylem nesnesi değildir. Bütün farklılıklar alanının sabitleştiren –ve böylece oluşturan-, temeldeki tek ilke diye bir şey yoktur. Çözülmez içsellik/dışsallık gerilimi, her türlü toplumsal pratiğin koşuludur: Zorunluluk ancak olumsallık alanının kısmi bir sınırlanışı olarak vardır. Toplumsal, ne tam bir içselliğin ne de tam bir dışsallığın olanaklı olduğu bu zeminde oluşur. (Laclau ve Mouffe, 2012: 178-79)

Hegemonya sabitlenmiş bir toplum alanında mümkün olmazdı. Siyasal analiz sınırlı sabitliklerle yapılmaktadır. Çağdaş siyasal çözümleme modernliğin tamlık ve

evrenselliğinden farklı bir analizi gerekli kılar. Çağdaş sosyal ve siyasal mücadelelerin çıkış noktası, güçlü bir şekilde kendi tikelliklerini öne sürmektir, hiçbirinin, kendi başına, toplumun tamlığını gerçekleştirmeye muktedir olmadığı yönünde güçlü bir inançtır (Laclau, 2012: 26-27). Laclau ve Mouffe'un çözümlemesi, tamlık alanı yerine farklılıkların geçici eşdeğerliklerine dayanır. Toplum dikişli değildir, geçici sabitliklerin ötesinde verili ya da kalıcı bir bütünlüğü yoktur.

Popülizm kavramı Laclau'nun kurumsal şemasında yaygın küçümseyici anlamı dışında eklemlenme modelinde özgün bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Popülizm, "teleplerin negatiflik temelinde kümelenme eğiliminde oldukları toplumsal bir durum" olarak adlandırılmaktadır (Laclau, 2011: 138). Farklı talepler arasında belli bir negatiflik karşısında eşdeğerlik kurarak eklemleme sağlar. Farklı tikellikler iki antagonist kampa bölümmüş yapı içerisinde, bir negatiflik karşısında, eşdeğerlik mantığı kurularak eklemlenirler. Popülizmi tanımlamak için belli başlı özellikler: Talepler arasında eşdeğerlik kurulması, toplumsalın içsel bir sınır etrafında dikotomik kuruluşu ve popüler öznellikler olarak sıralanabilir (a.g.e.: 139). Eşdeğerlik konusu içerisinde eklemlenme modelinin kuruluşunu ele almaya devam edeceğiz.

1.2.2.2. Eşdeğerlik

Negatif bir kimlik dolaysız yani pozitif olarak ortaya konamayacağı için dolaylı yoldan, farklılık momentleri arasında bir eşdeğerlik yoluyla ortaya konur. Eşdeğerlik ancak iki farklı terimin bir araya gelmesiyle mümkün olur. Aksi taktirde özdeşlik söz konusu olur. Ancak eşdeğerlik bu terimlerin farklı karakterlerinin bozulmasıyla sağlanır. Bu da eşdeğerlikte sabitsizliğe işaret eder. Eşdeğerlik sabit konumlarla sağlanmaz ve bu ilişki nihai bir sabitliğe dönüşmez yani Laclau'nun kullandığı terminolojiye göre ifade etmek gerekirse, dikişlenmez. (Laclau ve Mouffe, 2012: 205-206)

Eşdeğerlik ilişkisi belli bir negatiflik üzerinden kurulur. Laclau ve Mouffe (a.g.e.: 206-207) belli söylemsel biçimlerin eşdeğerlik yoluyla nesnenin pozitifliğini bütünüyle iptal ederek, negatifliğin kendisine gerçek bir varoluş kazandırdığını söylemektedirler. Terimlerin birlikte varoluşu aralarında sınır kurulması anlamına

gelmemektedir. Söz konusu negatiflik ya da antagonizma ilişkisinde kimlikler değişir ve bozulur. Tam eşdeğerliğin koşulu, söylemsel alanın bütünüyle iki kampa bölünmesidir. Fakat ne farklılıklar ne de eşdeğerlikler hiçbir zaman bütünüyle dikişli bir alan oluşturamazlar. Burada toplumun imkansızlığına dönecek olursak, toplum kendini nesnel bir alan olarak kuramayacağı gibi, antagonizma da toplumsalın nesnelliğini tamamen ortadan kaldırmaz.

Laclau ve Mouffe (a.g.e.: 210), eşdeğerlik zincirinin kuruluşunda özne konumlarını ikiye ayırır. Bunlar, politik alanın iki antagonist kampa ayılması temelinde oluturulan konumu belirtmek için kullanılan "popüler özne konumu" ve toplumu bu şekile ayırmayan, belli sınırları olan bir antagonizmanın yerini belirten "demokratik özne konumu"dur.

Talebin öznesi ele aldığımız iki durumda farklıdır. Demokratik özne konumunda talebin öznesi talebin kendisi gibi tamdır. Demokratik özne, farklılık mantığı içinde bir tikelliği temsil eder. Popüler özne konumunda özne pek çok demokratik talebi eşdeğerlik içinde birleştireceğinden daha kapsamlı olacaktır. Popüler özne ne kadar çok toplumsal talep farklılıklarını içerirse, eşdeğerlik zinciri o kadar zayıf olacak ve popüler öznelliğin oluşma ihtimali o kadar düşük olacaktır. Kurumsal sistemde karşılanmamış talep farklılıklarından oluşan tikelliklerin çoğalması söz konusuysa bu popülist kırılmaya yol açabilir. Popüler öznelliğin ortaya çıkması içsel bir sınır yaratmasıyla mümkün olur. Eşdeğerlikler ancak negatifliğin kaynağının bir boşluk temelinde teşhis edilmesiyle sağlanır. Eşdeğer popüler söylemler, toplumsalı iki kampa bölerler: iktidar ve mağdurlar. Bu taleplerin doğasında değişikliğe neden olur. Popüler söylem taleplerin mücadeleye dönüşmesini sağlar (Laclau, 2011: 138).

Eşdeğerlik, eşdeğer taleplerin hiçbirini karşılamayan iktidara karşıtlıktan meydana gelir. Eşdeğerlik zincirinin temsili bir tikel talebin, kendi tikelliğinden tamamen vazgeçmeden, eşdeğerlik zincirinin bir bütün olarak temsil eden bir gösteren olarak da işlev görmesiyle mümkün olur (Laclau, 2011: 140). Popüler özne konumunu sağlayacak olan bir boş gösterendir. Boş gösteren tikellikleri kendi içinde temsil etme ve böylece tikel talepler arasında eşdeğerlik oluşturulmasını sağlayacaktır.

Popüler söylemler tikellikleri iktidar konumu karşısında birleştirir. Eşdeğerlik vasıtasıyla yeni bir evrensellik meydana getirilir. Bu evrensellik temel bir öze dayalı evrensellikten farklıdır (a.g.e.: 31-32). Farklılıkları kendi konumunu boşaltarak bir araya getiren bir popüler öznenin sağladığı bir evrenselliktir burada söz konusu olan. Hegemonyayı mümkün kılan eşdeğerlikleri eklemlemektir. Burada popüler özne konumuna gelerek, bütün tikellikleri evrensellik ilkesi çerçevesinde birleştirmesi gerekir. Bütün farklı taleplerin belli bir ilke çerçevesinde evrenselliğine vurgu yapılması gerekir. Farklı kesimlerin hak talepleri, evrensel ilkeler olarak gösterilen bir zeminde birleştirilir. Böylece hepsi belli iktidar konumları karşısında evrensellik iddiasıyla boş gösteren vasıtasıyla eşdeğerlik zincirini oluştururlar.

1.2.2.3. Dikiş

Laclau ve Mouffe'un kavramsal şemasında önemli kavramlardan biri dikiştir. Dikiş gösterenin sabitliği konusuyla ilişkilidir. Hegemonya analizinde, kendi radikal demokrasi kavramsallaştırmasında Laclau, sıkça dikiş konusuna değinir. İleride bu tartışmada dikiş kavramının önemi daha net görülecektir. Burada hegemonya için gösterenlerin sabitlenmemesi gerektiğini çünkü hegemonyanın nihai bir sabitlik sistemine dayanmadığını ifade etmekte yarar var.

Dikiş, Lacancı psikanalizden alınma bir terimdir. Dikiş, bir kesiğin iyileştiğinde farkını gösteren bir iz bırakması gibi, önceki bir kimliğin yokluğunu belirtir. Barret (2004: 97) veciz bir şekilde, Laclau ve Mouffe'un bize gösterdiğinin, yırtıkları geçici olarak kapatmaya çalışmak olan hegemonya cerrahlarının acil servisinde kesintisiz bir görevi zorunlu hale getiren bir siyasi vücudu bize sunduklarını belirtir. Laclau ve Mouffe, bu kavramı kendi kavramsallaştırmaları çerçevesinde politika alanına uyarlamalarını şu şekilde açıklarlar:

> İçinde işledikleri alanlar toplumsalın açıklığıyla, bütün gösterenlerin nihai sabitsizliğiyle belirlendiği ölçüde, hegemonik pratikler dikişleyicidirler. Bu özgün eksiklik, tamamen, hegemonik pratiklerin yerini doldurmaya çalıştıkları şeydir. Bütünüyle dikişlenmiş bir toplum bu yerini doldurmanın nihai sonuçlarına vardığı ve dolayısıyla kendisini kapalı bir simgesel düzenin saydamlığıyla özdeşleştirmeyi başarmış bur

> toplum olurdu. Göreceğimiz gibi, toplumsalın bu şekilde kapanması olanaksızdır. (Laclau ve Mouffe, 2012: 88)

Bu noktada kavramın kullanımının öneminin sabitlenme düşüncesi ve sabitsizlik arasındaki tartışmaya dayandığını görmekteyiz. Yukarıdaki alıntıda işaret edilen tespitlere Marksist gelenekle girilen bir tartışma sonucunda varılmıştır. Sınıf çatışmasında olduğu gibi iki antagonist kampın sabitliği içerisinde değişmeyen konumlar var saymak eklemlenmeye dayalı hegemonya kavramsallaştırmasına uymaz. Laclau ve Mouffe'un yaklaşımları dikişli toplumsal alanın mümkün olmaması temelinde şekillenmiştir.

Toplum olanaksızdır. Toplumsal alan ancak söylemsel olarak eklemlenebilir. Eklemlenme hiçbir söylemsel formun dikişli bir bütün olmamasından ve öğelerin momentlere dönüşmesinin hiçbir zaman tamamlanmamasından dolayıdır (Laclau ve Mouffe, 2012: 171). Eklemlenme dikiş yoluyla oluşturulur ancak bu dikiş kısmi ve geçici bir bütünsellik sağlar.

1.2.2.4. Boş gösteren

Laclau (2012: 95-96) boş göstereni "tamı tamına gösterileni olmayan bir gösteren" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım elbette kendisinin de ifade ettiği gibi açık değildir. Burada kastedilen gösterenin çift anlamlı olması ya da anlamının muğlak olması değildir. Laclau, belli bir sistematik içerisinde boş göstereni açıklayarak tanımı netleştirir. Öncelikle boş gösterene ilişkin şu açıklama aydınlatıcı olacaktır.

> Boş bir gösteren, sonuç itibariyle, ancak, bizzat anlamlandırmanın kendi bünyesinde kurucu bir imkânsızlık varsa, ve ancak, bu imkânsızlık, kendisini, göstergenin yapısında bir kesinti (yıkım, bozulma, vb.) olarak anlamlandırabiliyorsa, sökün edebilir. Yani, anlamlandırmanın sınırları, kendilerini ancak, bu sınırlar dahilindekileri gerçekleştirebilmenin imkânsızlığı olârak faş edebilirler; eğer bu sınırlar dolaysız bir yoldan anlamlandırılabilseydi, bunlar anlamlandırma dahilinde kalacak, ergo, artık sınır filan da olmayacaklardı. (Laclau, 2012: s. 96)

Yukarıdaki pasajda boş gösteren belli sınırlar içinde tanımlanmaz. Boş gösteren henüz berraklaşabilmiş değilse de burada farklı ögeleri içine alabilme potansiyeli belirgindir. Boş gösteren farklı tikellikleri belli talepler eşliğinde, bu talepler arasında eşdeğerlik sağlayarak oluşur. Farklı taleplerle bu eşdeğerlik zincirine dahil olanlar yine farklılıklarını koruyarak boş gösterende bir araya gelirler.

Öncelikle her anlamlandırma sürecinin bir sınırlama getirdiğini belirten Laclau bunun sınırın dışında bıraktıkları üzerinde durur. Çünkü sınır koymak dışlamayı zorunlu kılar. Gerçek sınırlar antagonisttir ve boş gösteren de bu antagonist sınırlar sayesinde açıklanabilir. Bu açıklamayı sağlayacak olanlar sırasıyla şunlardır (Laclau, 2012: 97-100):

-Sistemin her bir öğesi ancak diğer öğelerden farlı olduğu oranda bir kimlik kazanır. Öte yandan dışlama sınırının bu tarafında olduklarından birbirlerine eşdeğerdirler. Burada her bir öğe kimliğini farklılık üzerinden ifade etmesine karşın, sistemin tüm diğer farklarıyla eşdeğerlik ilişkisi içine girdiğinden kendini iptal etmektedir. Görülüyor ki sistem kendini farklılık üzerinden oluşturmaktadır.

-İkinci koşul bir öncekinin devamı niteliğindedir. Sınırın dışında kalan salt negatiflik içerir ve tehdit olarak nitelenir. Dışlanmış olanların kendi farklarını lağvederek bir eşdeğerlik zinciri kurarlar. Farklılıkların bu negatiflik karşısında kurdukları eşdeğerlik boş göstereni daha anlaşılır kılmaktadır.

-Bu noktada Laclau, dışlanmışın salt negatifliğini anlamlandırabilmek için boş gösterenlere ihtiyaç duyulmasının gerekçesini anlamlandırmanın sınırlarını ancak anlamlandırma sürecini yıkarak kavranabileceği olarak ifade ediyor.

Boş gösteren farklılıklar arasında eşdeğerlik kurarak çalışır. "Öznenin popüler talepleri, toplumsal alandaki anlamlandırma pratiğinin bir 'boş gösteren'in içini doldurma çabası olarak okunmalıdır" (Durna ve Kubilay, 2010: 57). Boş gösteren tikellikler arasında farklılıkların korunmasını sağlayarak bir eşdeğerlik zinciri kurulmasını sağlar. Belirli, verili bir evrensellik üzerinde sabit antagonist iki kampa bölünen bir toplumsal alan söz konusu değildir. Toplumsal alan tikelliklerin kendi tikelliklerini koruduğu ve dikilemediği bir alandır.

Laclau önceki yapıtlarında boş gösteren kavramını kullanırken, özellikle Hegemonya ve Sosyalist Strateji'de yüzer gezer gösteren kavramını kullanmaktadır. Boş ve yüzer-gezer gösterenler eklemleme sürecini açıklamaları bakımından önemli kavramlardır. Hegemonya tamamlanan bir süreç değildir. Devamlı farklılıklar arasında eşdeğerlik kurulması ve bunların eklemlenmesiyle gerçekleşen bir süreçtir. Hegemonya durağan ilişkilere, sabit antagonizmalara dayanmaz; toplumsal alan dikişli ve değişmez kategorilerle değil farlılıklarla ele alınır. Boş ve yüzer gezer gösterenler arasındaki ilişkiyi Laclau şu şekilde ifade etmektedir:

> …boş gösterenler eşdeğerlik zincirlerinden kaynaklanan tam teşekküllü bir içsel sınıra bağlıyken, yüzer-gezer gösterenler tüm sınırlara içkin bir muğlaklığın ve sınırların nihai bir istikrar kazanmasının imkânsızlığının ifadesidirler. Bununla birlikte, ikisi arasındaki ayrım esas olarak analitiktir çünkü pratikte boş ve yüzer gösterenler büyük ölçüde örtüşür: toplumun içsel sınırının herhangi bir tahribata veya yer değiştirmeye maruz kalmayacak denli pekişmiş olduğu hiçbir tarihsel durum yoktur ve hiçbir organik kriz bazı istikrar formlarının [krizin] tahribat eğilimlerine sınırlar koyamayacağı kadar derin değildir. (Laclau, 2011: 142)

İkisi arasındaki temel ayrım, boş gösterenlerin negatif dışsallığa karşı, kendi içsel sınırları olması, yüzer-gezer gösterenlerin ise böyle bir sınırı olmadığı, yüzer gezer gösterenlerin muğlaklığını sürdürerek iş görmesidir.

1.2.2.5. Hegemonya

Laclau ve Mouffe (2012: 11) yaklaşımlarının temelini eklemlenme momentine tanıdıkları ayrıcalık, siyasal çözümlemelerinin merkezinin ise hegemonya olduğunu ifade etmektedirler. Kendi yaklaşımlarını Gramsci'nin hegemonya kavramını baz alarak geliştirmişler, fakat kavramı bağlamından çıkararak ele almışlardır. Siyasal bir topluluğun erişebileceği yegane evrenselliğin, hegemonik evrensellik olduğunu savunan Laclau ve Mouffe'a göre (2012: 12), hegemonya tikel bir toplumsal gücün kendisiyle ortak bir ölçüsü olmayan bir bütünün temsilini üstüne almasıyla sağlanır.

Laclau ve Mouffe'a göre (2012: 15-16), hegemonik evrensellik, fark mantığı ile eşdeğerlik mantığı arasındaki özgül diyalektikten kaynaklanmaktadır. Toplumsal aktörler, toplumsal dokuyu oluşturan söylemler içinde farklılık konumları işgal

ettiklerinden birer tikelliktirler. Buna karşın toplum içi toplumsal sınırlar yaratan antagonizmalar karşısında bu tikellikler eşdeğerlik ilişkisi kurarlar. Eşdeğerlik ilişkisi kurarak bir yandan tikelliklerini korumalarına karşın, kendilerini aşan bir evrenselliğini temsilcisi durumuna da gelirler. Bir tikelliğin kendisini aşan bir evrenselliğin temsilini üzerine aldığı bu ilişkiye hegemonik ilişki denmektedir.

Laclau ve Mouffe, hegemonyayı sınıf temelli açıklamasından koparmış, bir eklemlenme ideolojisi olarak kavramsallaştırmışlardır. Oluşturdukları yeni kavramsal şemayı hegemonya kavramını açıklamak için kullanmışlardır.

> Hegemonyanın ortaya çıktığı genel alan eklemleyici paratikler alanıdır, yani "öğeler"in "momentler" halinde billurlaşmadığı bir alandır. Her momentin anlamının kesinlikle sabit olduğu kapalı bir ilişkisel kimlikler sisteminde hegemonik bir pratiğe kesinlikle yer yoktur. Hiçbir yüzergezer gösteren içermeyen, bütünüyle başarılı bir farklılıklar sistemi herhangi bir eklemlenmeyi olanaklı kılmayacak, bu sistem içindeki bütün pratiklere tekrarlanma ilkesi egemen olacak ve ortada hegemonize edecek hiçbir şey kalmayacaktır. Hegemonya toplumsalın tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirdiği için, hegemonya ancak eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda yer bulabilir. (Laclau ve Mouffe, 2012: 214)

Farklılık ve tikelcilikler Laclau'nun teorik çıkış noktasıdır. Popüler bir hegemonya için temel teşkil edebilecek *değerlerin göreli evrenselleştirilmesi* bu çıkış noktasından kaynaklanır. Hegemonik evrenselleşme tüm kimlikleri melezleştirir fakat bu melezleşme kimlik kaybı anlamına gelmez. Mevcut kimliklerin bu melezleşmesi siyasal alanda ufku genişletir ve demokratik-hegemonyaya olanak sağlar (Laclau, 2012: 46).

Sabitlenmemiş farklılıklar olan öğelerin, momentlere dönüşme süreci hegemonya kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sabitliklerin esnemez, kalıcı sabitlikler olmadığını özellikle vurgulamaktadırlar. Önceleri boş gösteren kavramını daha sıklıkla kullanan Laclau, Hegemonya ve Sosyalist Strateji'de yüzergezer gösteren kavramını kullanmaktadır. Yüzergezer gösteren, farklı eklemlenme

olanaklarını sağlar. Hegemonya ancak eklemlenmenin olanaklı olduğu koşullarda, mümkün olur.

Hegemonik toplanma ve eklemlenme uğrağı iki şekilde işleyebilir. İlki, tikel/somut kimlik ve talepleri daha geniş bir eşdeğerlikler zinciri içerisine oturtmak ve bu arada her birine "göreli" bir evrensellik kazandırmak şeklinde. Örneğin feminist talepler, başka taleplerle, zenci grupların, etnik azınlıkların, sivil haklar hareketinin, vb.'nin talepleriyle bir eşdeğerlik zinciri içine girdiğinde, kendi tikelciliğine kapanmış feminist bir bakış açısından daha genel, daha geniş bir bakış açısına çıkar. İkincisi, somut bir talebe evrensel bir temsil işlevi yüklemek şeklinde, yani onu, hem eşdeğerlikler zincirine tutarlı bir yapı kazandıran, hem de bu zinciri sınırsız bir şekilde açık tutan bir yere oturtmak şeklinde (Laclau, 2012: 35).

Laclau ve Mouffe (2012: 219 ve292) politikanın hegemonik boyutunun toplumsalın açık ve dikişsiz karakterinin genişlemesiyle mümkün olduğunu vurgularlar. Toplumsalın dikişsiz karakteri göz önünde bulundurulmaksızın hegemonya politik analizde verimli bir kavram olamaz.

Özetle hegemonya, tikelliklerin bir dışsallığa dönüşerek eklemlenme sürecidir. Tikellikler arasında eşdeğerlik zinciri kurulurken boş gösteren hüviyetine sahip tikellik kendi farklılık konumunu ve evrensel bir talebi bir arada temsil eder. Bu evrensellik yani hegemonik evrensellik tek geçerli evrenselliktir. Radikal demokrasi projesi bu evrensellikle mümkündür. Tek ve sabit bir antagonizmadan bahsedilemez. Toplumsal alanda bütün hak talebi olan gruplar belli bir "mağduriyete" bağlı olarak iktidar konumuna karşı bir dışsallık ilişkisi kurar ve bunu popüler bir özne üzerinden yürütürlerse hegemonik olabilirler. Kendileri Marksist gelenekten gelen Laclau ve Mouffe 'un, sol düşünce tarihiyle bağlantı kurarak yaptıkları hegemonya analizleri, güncel siyasal çözümlemelerde kullanışlı kavramsal araçlar sunmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE LİBERALİZM ve CUMHURİYET

2.1. LİBERALİZMİN TÜRKİYE SERÜVENİ

Türkiye'de uzun yıllar egemen olan "merkez sağ" siyasi partiler her zaman iktisadi liberalizmle temas halinde olmuşlardır. Bu partiler daha çok iki kutuplu dünyada kapitalist bloğa yakın partilerdir. Burada iktisadi ve siyasal liberalizmin mantığının bu partilere egemen olduğunu söylemek güçtür. Seçmen kitleleri yukarıda belirtilen doğu toplumunun özelliklerini taşımakta ve politikalarını daha çok geleneksel değerler, milliyetçilik etrafında kurmakta, dini referanslara da başvurmayı ihmal etmemektedirler. Türkiye'de kapitalist uygulamaların hayata geçirilmesinde dönüm noktası olarak 24 Ocak kararları ve peşi sıra gelen 12 Eylül darbesi ve cunta yönetiminin etkisinin bir dönüm noktası olarak ifade edilmesi yerinde olacaktır.

Bu çekinceli ilişkinin sebebi büyük ölçüde Doğu toplumlarında, liberal düşünce kabul görmekte zorlanmasıdır. Batı'nın köklü geleneğine karşın Doğu toplumlarının siyasal ve toplumsal yapısı liberalizmin doğal bir güç kazanmasına elverişli değildir. Özel ve Sarıkaya, Batı ve Doğu arasındaki farklılıkları şöyle sıralamaktadır:

> Liberalizm cemaat yerine bireyi öne çıkarır; pederşahiliği reddeder, siyaseti uhrevi kutsallıktan arınmış bir mekân olarak görür; geçmişe değil geleceğe bakar; özeleştiriyi ve hoşgörüyü ön plana çıkarır. Oysa gelişmekte olan ülkelerin toplumsal şartları çoğunlukla bu değerleri destekleyebilecek türden değildir. Geç sanayileşmenin doğası nedeniyle devletin siyasi ve toplumsal hayattaki ağırlığı fazladır. Milliyetçi duygular başka nedenlerin yanı sıra Batı tarafından zorla modernliğe itilmiş olmanın etkisi oldukça güçlüdür. Yoksulluk ve eşitsizlik, çoğu kez vahim düzeydedir. Dolayısıyla bu ülkeler arasında vatandaşların fikir, ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi siyasal haklarını tam güvence altına alan, insan haklarını koruyan, yargının bağımsızlığını ve hukukukun

> üstünlüğünü tartışılmaz bir şekilde sağlayanların sayısı pek fazla değildir. (Özel ve Sarıbay, 2013: 452)

Liberalizmi farklı toplumsal-siyasal tasarımlardan ayıran en önemli özelliği bireye yaptığı vurgu, bireyi temel siyasi özne saymasıdır. Türkiye'de liberalizmle ilgili yapılan çalışmalarda, Türkiye'de bireyin varlığının esas konu olmaması tespitinin yapıldığı görülmektedir (Toker, 2013: 103). Yukarıdaki pasajda bu doğrultuda bir örnektir. Siyasal projeler kendilerini bireysel hak ve özgürlükler üzerinden sunmamaktadırlar. Kapitalist ekonominin kurallarının işlerlik kazanması daha kolayken, bireysel hak ve özgürlükler üzerinden yani liberalizmin düşünsel ve ahlaki savları üzerinden politika üretilememekte, toplum nezdinde bir karşılık bulamamaktadır.

Türkiye'de kimi koşulların liberalizm açısından elverişli olduğunu öne süren Mustafa Erdoğan, bunun siyasal ve düşünsel geleneğin ortaya çıkması için yeterli olmadığını belirtmektedir. Entelektüel ortamı ve zihniyet yapısının yanı sıra geleneksel devlet-toplum ilişkisi ve iktisadi organizasyon biçiminin niteliği de liberalizm için verimli değildir. Türkiye'de liberalizmin güçlenmesini engel olan genel bir dünya görüşü ve kültürel iklimin mevcut olduğu tespitinde bulunan Erdoğan, liberalizmi engelleyen özellikleri 'toplumculuk', 'devletçilik', 'tevekkülcü zihniyet' ve 'günü kurtarma' eğilimi olarak sıralamaktadır. Toplumculuğu, bireyin toplumun öznesi olarak görmeyen bir tür cemaatçilik olarak izah etmektedir. (Erdoğan,2013: 37-38)

Devletçilik, sadece devletten nemalanmak, baskıdan kaçınmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda devlete yakın olma bir onur ve şeref meselesi olarak görülmektedir. Erdoğan'ın (2013: 38-39) liberalizmin gelişmesinin önündeki üçüncü engel olarak gördüğü tevekkülcülük ise uzun vadeyi düşünen bir zihniyet yapısından ziyade günü kurtarmaya çalışan bir zihniyet yapısından kaynaklanır. Tevekkülcülük, var olanla yetinme ve kıt kanaat geçinme anlayışıyla insanları üretken olmaktan uzaklaştırmaktadır. Türkiye'de iktisadi liberal uygulamalarda 1980 keskin bir kavşak olmuştur. Kapitalist iktisadi politikalar cunta yönetiminin hemen öncesinde başlamış, cunta yönetiminde sürdürülmüş ve ANAP iktidarıyla hız kazanmış ve savunulmuştur. Bunların tümünde kilit figür Turgut Özal'dır. Başbakanlık Müsteşarı sıfatıyla 24 Ocak kararlarının mimarı, cunta yönetiminin ekonomi bakanı ve ANAP

hükümetlerinin başbakanı olarak bütün dönüşüm sürecinin altında Özal'ın imzası bulunmaktadır.

Liberalizmin entelektüel yanı Türkiye için 1990'lara kadar silik kalmıştır. Aynı şekilde kendini liberal olarak niteleyen siyasal partiler de bu yıllarda ortaya çıkmıştır. İktisadi olarak batılılaşma sürecine ek olarak düşünsel olarak da liberalleşme girişimlerin olduğunu görmekteyiz. İkinci cumhuriyet tezleri tam olarak liberalleşme girişimlerine tekabül eder. Gerek ilk liberal siyasi partiler, gerekse çoğu gazeteci olan aynı çevrede yer alan aydınlar, hegemonya mücadelesinin yeni aktörleri olarak yer almışlardır. Liberalizm, siyasal hayatta olduğu gibi düşünsel alanda da yaygınlık kazanmış bir ideoloji olamamış ve etkili fikir adamlarına sahip olmamıştır.

2.1.1. Türkiye'de Liberal Fikriyat

2.1.1.1. Osmanlı Döneminde İlk Liberal Fikirler

Osmanlı'da gelişme fikri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar Fransız devrimiyle gündeme gelen özgürlük üzerinde kurulmuştur. İktisadi gelişme, serbest ticaret konularında durulmaya başlanması ise bu dönemden sonra başlar. Sadrazam Ali Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa, Padişaha yazdıkları "Vasiyetname"lerde ilerlemenin iktisadi yönünü vurgulamış, buradaki eksikliğin giderilmesine yönelik görüş beyan etmişlerdir. Kapitalistleşme eğiliminde birleşen Osmanlı aydın ve bürokratları bunun için iki ayrı yol benimsemiştir. Bunlar: Serbesti-i Ticaret ya da liberal ekonomi politikası ve himayeci yaklaşımlardır.(Çavdar, 2003: 19-21)

Osmanlı döneminde devlet desteğiyle ekonomik gelişmenin sağlanmasına yönelik fikirler himayeci yaklaşımlar içinde değerlendirilmektedir. Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Akyiğitoğlu Musa Bey bu görüşün önemli savunucuları olarak görülmektedir (Çavdar, 2003: 27-30). Bu hattın önemli temsilcisi Ahmet Mithat Efendi, tekkellere karşı çıkmakla birlikte, henüz gelişmekte olan sanayinin himaye edilmesi gerektiğini savunmaktaydı (İnsel, 2013: 48).Çalışma liberal ekonomi politikasını benimseyen hat üzerinde ilerleyeceğinden himayeci yaklaşımlar üzerinde durulmayacaktır.

İlk anayasa Kanun-i Esasi'nin 1876'da yürürlüğe konmasından sonra başlıca temsilcileri Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi olan Yeni Osmanlılar arasında liberalizmin ilk fikri kaynaklarını görmek mümkündür. Bunlar arasında Namık Kemal en göze çarpan ve etkili isimdir. Namık Kemal, sadece anayasalı bir yönetimin değil, aynı zamanda serbest ticaretin de savunucusu olmuştur. Modernleşmeyle liberalleşme bu aydınlar için aynı şeylere tekabül etmektedir (Erdoğan, 2013: 31-32).

Serbesti-i ticaret konusu özellikle Namık Kemal'in birçok makalesinde işlenmiştir. Bu makalelerde, devletin görev alanının eğitim, sağlık ve hizmet alanıyla sınırlı olması gerektiği savunulmakta; vergilerde sanayici lehine düzenlemeler yapılması önerilmekte; açık bir biçimde kapitalistleşmeden yana bir tercih ortaya konmaktadır (Çavdar, 2003: 22-24). Buna karşın Namık Kemal, koruyucu gümrük vergilerinin kaldırılmasının geri kalmış ülke koşullarında yaratacağı zararı da dile getirmekte, ilkesel olarak değil zamansal olarak serbest ticarete sınırlamalar getirilmesini önermektedir (İnsel, 2013: 45). Buradan Namık Kemal'in liberal iktisadi fikirlerin savunuculuğunu yaparken fikirlerle arasına mesafe koyarak gerçekçi bir tutum takındığı söylenebilir.

Mülkiye'de iktisat dersleri veren Ohannes Paşa, liberal iktisat politikalarının önemli bir savunucusu olarak göze çarpmakta, serbest ticaret savunucusu hattın dönemindeki en önemli temsilcisi olarak görülmektedir. Kaleme aldığı Mebadi-i İlmi Servet-i Milel (1881) Osmanlı'daki ilk klasik ekonomi kitabıdır.

Ohannes Paşa, iktisadi gelişim için mülkiyet hakkına, girişim özgürlüğüne dayalı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapının şart olduğunu savunmakta; korumacılık, devletçilik ve tekele karşı çıkmaktadır (Erdoğan, 2013: 32). Yeni Osmanlılar olarak nitelenen özgürlükçü genç aydınların yüzeysel olarak dile getirdikleri konuları, Ohannes Paşa, çağının ekonomi bilimi doğrultusunda sistematize etmiş ve Batılılaşmanın tek yolu olarak görülen kapitalistleşme için serbest ticaret politikasını savunmuştur (Çavdar, 2003: 27)

2.1.1.2. Prens Sabahattin ve İlk Liberal Örgütlenme

Prens Sabahattin sarayla akrabalık bağlarına sahip biriydi. Osmanlı döneminde ilk liberal örgütlenmeyi gerçekleştiren kişidir. Genç Osmanlı Hareketi

nin 1877'de II. Abdühlamit tarafından dağıtılmasının ardından Osmanlı muhalefeti yeni örgütlenme girişimlerinde bulunmuş, önce İttihad-i Osmani, ardından İttihat ve Terakki Cemiyet'i çatısı altında örgütlenmiştir. Prens Sabahattin çevresi ise I. Jön Türk Kongresi'nin ardından İttihat ve Terakki'den ayrılarak Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Prens Sabahattin, Jön Türkler arasında güçlü bir konuma sahipti. Jön Türkler, örnek aldıkları batının demokratik ve özgürlükçü yapısının temelini iktisadi sistemde bulduklarından, iktisadi liberalizm yandaşıydılar (İnsel, 2013: 47). Genç Osmanlılar ve Jön Türkler, serbest piyasa olmaksızın anayasal bir rejim ve anayasal bir rejim olmadan serbest piyasanın var olmayacağını düşündüklerinden iktisadi ve siyasi liberalizm arasında varoluşsal bir ilişki olduğu kanaatindeydiler. Çöküşünü durdurabilmek için Osmanlı'nın, uluslararası kapitalizme serbest piyasa ekonomisinin ilkeleriyle ve meşruti bir monarşi ile eklemlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı (Yaşlı, 2011: 146).

Paris'te 1902'de gerçekleştirilen I. Jön Türk Kongresi, İttihat ve Terakki içindeki ilk ayrışmaya yol açmış ve bu ayrışmanın bir tarafı Prens Sabahattin çevresi olmuştur. Kongredeki temel ayrım, II. Abdülhamit'in devrilmesinde yabancı devletlerden yardım alınması konusunda yaşanmıştır. Kongrede iki grup bulunmaktadır. Bunlar çoğunluğu oluşturan Prens Sabahattin çevresi ve azınlıktaki Ahmet Rıza ekipleridir.

Bu ayrımı ilk kez Tarık Zafer Tunaya'nın ortaya koyduğunu belirten Küçükömer ayrımı şu şekilde özetlemektedir:

> 1902 Kongresi'nde hedef, a) Abdülhamit'i devirmek ve, b) sonra nasıl hareket edileceğini kararlaştırmaktı. Her iki hususta Jön Türkler arasında metod farkı vardı.
>
> Gerçi, Abdülhamit'e karşı, askeri kuvveti, devirme hareketine katmakta aralarında anlaşma vardı. Fakat, bunu Osmanlıların yalnız başlarına başaramayacağını ileri sürerek, yabancı devletlerin de müdahalesi gereklidir, diyenler vardı. Ve buna karşı çıkanlar da vardı. Müdahaleci görüş bilhassa azınlıklara mensup Jön Türklerce destekleniyordu. Prens

> Sabahattin, yabancı müdahalesinin, müdahale edenlerin kendi çıkarlarına göre hareket etmemeleri şartıyla kabul olunabileceği gibi safça (?) bir telif yolu tavsiye ediyordu.
>
> Doktrin açısından da fark vardı. Gerçi her iki grup da burjuva sınıfının yaratılmasında ittifak halinde idiler. Bir grup, merkeziyetçi bürokratik niteliğini devam ettirip, devlet mekanizmasıyla yerli kapitalist burjuvaları yaratmak istiyordu. Diğer grup ise, adem-i merkeziyetçi idi. Ve burjuvaların ortaya çıkmasının ancak devletin ekonomik hayata katılmaması ile sağlanabileceğini kabul ediyordu, klasik liberal görüşü benimsiyordu. Batı'dan esinlenen bu görüş, orada kapitalizmin aşağıdan yukarı gelişmesinin, merkezi devlet baskısından kurtulma ile ve ülkenin mahalli yönetimi sayesinde olduğunu kabul etmektedir. Merkeziyetçi grup, bu görüşün, imparatorluğu parçalayacağına kanidir. Oysa, özellikle milli sanayiye ait üretim güçlerinin hemen de tamamen tasfiye olduğu, kaynaklarına emperyalistlerin el koyduğu yarı sömürge halindeki bir imparatorlukta, iki tarafın da görüşü bir anlamda ütopikti.
>
> Farklı görüşe sahip olan Jön Türkler, iki gruba ayrıldı. Merkeziyetçi bürokratlar, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurdular. Diğerleri ise; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdular. (Küçükömer, 2001: 70-71)

Kongre Prens Sabahattin çevresinin yeni bir çatı altında örgütlenmesini beraberinde getirmiştir. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti adından da anlaşılabileceği liberal bir örgütlenmedir ve bir ilk olma özelliği taşımaktadır. 1908 devrimi öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yeniden katılacak olan bu cemiyet, devrimin ardından yeniden İttihat ve Terakki'den ayrılacak, Ahrar Fırkası olarak örgütlenecektir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan seçimlere katılan iki partiden biri Ahrar Fırkası, diğeri İttihat ve Terakki olmuştur. Seçimleri İttihat ve Terakki kazanmıştır. 31 Mart Vakası'nın ardından kapatılmıştır.

Prens Sabahattin'in düşüncelerinden öne çıkanlar adem-i merkeziyet ve şahsi teşebbüs ilkeleridir. Adem-i merkeziyetçilik yerel yönetimlerin güçlendirilmesi

anlamına gelir. Liberal düşüncenin temel fikirlerinden olan adem-i merkeziyetçiliği düşün ve siyasal hayatımıza sokan kişi Prens Sabahattin'dir. Burada amaçlanan hantal olan devlet mekanizmasının baskıcı yapısını önlemek olarak ifade edilmektedir. İnsel'e göre (2013: 55) Jöntürkler arasındaki iktisadi çatışmaya eklenen merkeziyetçilik- adem-i merkeziyetçilik tartışması ötekini geride bırakan bir siyasi kırılmaya yol açmıştır. Liberal düşüncenin bir diğer önemli ilkesi olan teşebbüs hürriyeti de Prens Sabahattin'in öne çıkan düşünceleri arasında yer almaktadır.

Özavcı'ya göre, Sabahattin'in öne çıkan bir diğer özelliği, düşünce yapısının arka planını oluşturan ahlakçılığıdır. Osmanlı toplumu ancak değer yargıları çıkarlarından önce gelen, çevresinde olumlu etki bırakan, samimi ve centilmen bireyler sayesinde kalkınabilir. Özavcı, Prens Sabahattin'in liberal olarak sınıflandırılmasının temel haklı gerekçesinin ahlakçılığı olduğunu öne sürmektedir. (Özavcı, 2011: 144-145)

II. Abdülhamit yönetimi sırasında anayasal rejimi yeniden yürürlüğe koymak için çalışan Jön Türkler'in iki baskın fraksiyonu olan Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin gruplarının her ikisi de, Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet'in geliştirdiği Osmanlı Milliyetçiliği anlayışını hararetle benimsemiştiler. Comte'un pozitivizminden esinlenen Ahmet Rıza, Fransız düşünürün sosyal statiğe vurgu yapan Düzen (Ordre) ilkesini, imparatorluk halklarının birliğini öne çıkaran İttihat (Union) terimiyle değiştiriyor, sosyal dinamiği vurgulayan Terakki (Progres) prensibini ise olduğu biçimde bırakarak, mensubu olduğu cemiyete İttihat ve Terakki adını kazandırıyordu (Berkes, 1973: 358). Le Play ve Demolins gibi Sosyal Darwinizm'e eğilimli eleştirel liberallerden esinlenen Prens Sabahattin'in çevresinde örgütlenen grubun adı ise yerel yönetimlerin geliştirilmesi ve kişisel girişimlerin teşvikini öne çıkaran Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi idi (Tunaya, 1988: 21).

2.1.1.3. Cavid Bey: Liberal Önder

Türkiye'de liberalizm tarihinden bahsedildiğinde Cavid Bey'in özel bir yeri olduğu görülmektedir. Öyle ki Çavdar (2003: 33), Cavid Bey'i "Türkiye'de liberalizmin doruğu" olarak tanımlamaktadır. Cavid Bey, iktisadi liberalizmin Türkiye tarihindeki en önemli figürlerinden biri belki de en önemlisidir denebilir. İkinci cumhuriyet tartışmalarında da Cavid Bey'in ismi sıkça zikredilmektedir.

Altan (1993: 41), 1926 yılında "İzmir Suikastı" girişimi nedeniyle idam edilmesi, liberal fikirlerin yok edilmeye çalışılması olarak yorumlanmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu konuya güncel bağlamı içinde dönülecektir.

Cavid Bey, İttihat ve Terakki'nin Maliye Nazırı olarak bilinmektedir. Cavid Bey, önemli bir göreve sahip olan bir politikacı olmanın yanı sıra aynı zamanda bir bilim adamıdır. Kaleme aldığı İlm-i İktisat adlı kitabı liberal bir iktisat kitabıdır ve oldukça kapsamlıdır. Çavdar (2003: 34), bu kitabın çok yoğun bir çalışmanın ürünü olduğunu belirterek, hala ders kitabı olarak okutulmaya elverişli olduğunu belirtir. Bu kitap kendisinin görüşlerini analiz etmek açısından da en elverişli kaynak niteliğindedir.

Çavdar, kitabından çeşitli bölümleri alıntılayarak Cavid Bey'in ekonomiye bakışındaki temel ilkeleri şöyle özetlemektedir:

> Bunların birincisi, iktisatta, zaman ve mekân açısından değişmeyen yasalar olduğu, bu yasalar bilinmese de etkilerinin var olacağı noktasıdır. Bu ilke, on dokuzuncu yüzyılın pozitivist görüşünün tipik bir yansımasıdır. Ayrıca, klasik ekonomi anlayışının bir uzantısıdır…
>
> İkinci ilke de, Darwin'in doğal seleksiyon kuramının iktisatta da geçerli olduğudur… Sözü geçen dönemde (ki buna günümüz liberal ekonomi düşünürlerinde de rastlanmaktadır) ekonomik yaşamın orman yasalarının egemen olduğu bir alanda sürdürüldüğü, dolayısıyla sadece güçlünün yaşama hakkı olduğuna inanılıyordu… Cavid Bey orman yasalarının acımasızlığını savunurken bir bilim adamının tarafsızlığı maskesi arkasına sığınmayı da ihmal etmemiştir. (Çavdar, 2003: 35-36)

Yukarıdaki görüşlerden, Cavid Bey'in liberalliğinin sadece iktisat alanıyla sınırlı olduğu, sosyal ve politik alanda liberal bir duruşla çelişecek olan doğal seleksiyon ilkesini benimsemesinden çıkarmak mümkündür.

İnsel (2013: 53), iktisadın değişmez kuralları olduğunu ve Darwin'in doğal seleksiyon kuramının iktisatta da geçerli olduğunu savunan Cavid Bey'e yönelik eleştirel bir tutum takınarak; Cavid Bey'e göre, iktisadın değişmez kuralları olduğu ve Darwin'in doğal seleksiyon kuramının iktisatta da geçerli olduğunu, ileri ülke

olmanın toprak genişlemesi yerine ticari genişlemeye dayandığını savunduğunu belirtir.

İnsel, Cavid Bey'in görüşlerine yönelik şu eleştirileri getirmektedir: Cavid Bey, Osmanlı toplumuna hakim olan kapalı ekonomi sisteminden uzaklaşılması gerektiğini ısrarla savunmasına karşın, uluslararası ilişkilerde eşitsiz güçler arasındaki ticaretin bir sömürüye yol açabileceği konusuna hiç girmemiştir. Birçok toplumsal konuda bireyci yaklaşımın önerdiği çözümleri benimsemiştir. Örneğin, o dönemde Avrupa'da çok sınırlı biçimde ortaya çıkmaya başlayan zorunlu emeklilik ve sağlık sigortalarına, bireylerde şahsi teşebbüs hissini körerteceğinden dolayı, iş kazasına uğrayan işçilerin, kaza hangi sebeple olursa olsun, tazminat almasını kabul etmek de, Cavid herkesin yaptığı zarardan sorumlu olması ilkesine uygun olmadığı için karşıdır (İnsel, 2013: 53-54).

Cavid Bey, Türkiye'de liberal ekonominin gelişmemesini iki nedene bağlar: Sanayinin hükümet tarafından tekelleştirilmesi ve sanayiye ilişkin diğer kanun ve kararnameler. Yasal engelleri ise, bazı sanayi dallarında, devlet girişimde bulunmadığı halde bireylerin girişimde bulunmasının yasaklanmasına, bazı sanayi dallarında da devletten izin alınmasına ve bu sanayilerde bazı sınırlamalar olması olarak sıralar (Çavdar, 1982: 122-123). Ama asıl önemli tespiti Osmanlı'da kapitalistleşmenin önündeki en büyük engelin mülkiyet ve veraset hakkının büyük ölçüde sınırlanmış olmasındadır. Devlet yönetiminin yapısı gereği gasp hakkı ya da geleneğinin ilk sermaye birikimini engellemesi kapitalistleşmenin önündeki temel engeldir (a.g.e.: 146).

Arol, Cavid Bey'in daha çok klasik iktisadın akademik ve yetkin bir temsilcisi olmasının vurgulandığını belirterek ekler: "M. Cavit Bey'in ilktisadi ve siyasal görüşlerinin değerlendirilmesinin, liberal kapitlast rejimlerin 20. Yüzyılın başında, müterakki ülkelerle, terakki niyetinde olanlar için hala temel düstur olma vasfını koruduğunu göz önüne alarak yapılması düşünce tarihimizin en önemli eksiklerinden biridir" (Arol, 2013: 65).

İster batının iktisadi ekollerini Türkiye'ye aktaran kişi ve en önemli savunucusu, ister liberal iktisat politikalarının uygulanmasına çalışan bir politikacı olarak ele alalım Cavid Bey'in etkileri bugünkü tartışmalarda da görülmektedir.

Kapitalistleşmeyi temel hedef olarak koyan Cavid Bey, Türkiye'deki liberal iktisadi düşüncenin kökeninde yer alan en önemli figürdür. Gerek düşünceleri ve konumu gerekse idamı güncel tartışmalarda hala kendine yer bulabilmektedir.

2.1.1.4. İdris Küçükömer: Bir Sol Liberal

İdris Küçükömer düşün hayatımızda nevi şahsına münhasır bir isimdir. Bu başlık altında değinilen diğer isimlerle kesinlikle aynı çizgide değildir. Tam tersi sol cenah içerisinde yer almış bir isimdir Küçükömer. Küçükömer'in çalışmanın bu kısmında anılmasının sebebi günümüzde Türkiye'de sivil toplum tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmış, siyasal tarihimizi başka bir perspektiften ele almış olmasından kaynaklanmaktadır. Küçükömer, 60'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi içerisinde yer almış, Ortodoks Marksizm'in uzağında kalmış (Belge, 1983: 1957), Yön ve Ant dergilerinde yazdığı yazılarla etkili olmuştur.

Küçükömer, en başta belirtmek gerekir ki, bir liberal değildir. Kendi yazılarından da ulaşılabileceği üzere kendisini "sol liberal" olarak konumlandırmak mümkündür. Çelişiyor görünen bu iki kavram, sol ve liberal, günümüzde bir arada daha sık kullanılmakla ve kabul görmüş görünmekle birlikte dönemi için böyle bir adlandırma pek de alışıldık değildir. Küçükömer'in anlayışı toplumun yukarıdan belirlenmesi karşısında sivil toplum yoluyla dönüşmesi gerekliliğine dayanır.

Küçükömer, sol liberalizmin belli ilkeleri olması gerektiğini savunmuştur. İlk ilke olarak, demokratik misak kurmayı önerir. Bununla amacın devleti, tarihi miras bürokratik ağından çıkarmak, politik ilişkilerle iktisadi ilişkilerin çakışmasını önlemek olduğun söyler. İkinci ilke, çalışan sınıfların sivil toplum kurması ya da geliştirmesiyle sivil yurttaşlığın oluşturulmasıdır. Üçüncü ilke ise geleceğe ilişkin önerilerin teleolojik olarak ortaya atılmaması yani sonucun sebep haline getirerek amacın yaşamın tümüne salgılanmamasıdır. (Küçükömer, 1994: 131 ve 138-139)

Düzenin Yabancılaşması'nın sunuş yazısında Yücel Yaman, Küçükömer'in tezlerini sekiz maddede özetlemektedir:

> 1. Türkiye'nin "solcu"ları gericidir. Üretim güçlerinin gelişmesinden yana değillerdir, tek merkezli, yukardan aşağıya otoriter bir

örgütlenmenin savunucusudurlar. Halkı yönetilecek sürü olarak görürler.

2. Türkiye'nin ilericileri "sağ" cenahta görülen geniş
İslamcı halk kitleleridir. Onlara bu niteliği kazandıran, onların değişmeye ve gelişmeye, dönüşmeye açık olan sosyal ve ekonomik istekleridir. Bu istekler üretim güçlerini geliştiricidir, toplumdaki monolitik iktidar yapısını çatlatıcı ve çoğulcudur.

3. 1960 Anayasası gerici, antidemokratik bir Anayasa'dır.

4. Bu Anayasa'daki Milli Güvenlik Kurulu antidemokratik bir oluşumdur. Sivil iradeyi, askeri monolitik, antidemokratik topak bir güce mecbur edicidir. OYAK vb. girişimlerle ordu yürürlükteki mekanizmaya uyumlu hale getirilmelidir.

5. Türk Milli Kurtuluş Savaşı antiemperyalist değildir. Bir Türk-Yunan savaşıdır.

6. Yakın dönem tarihinin yeniden yazılması gerekecektir.

7. Türkiye'de "sivil toplum" ilişkilerinin kurulmasının önündeki engeller Türkiye'nin ilerici olduğu sanılan güçleridir.

8. Türk halkının demokratik yaşamı seçebilmesinin önünde genetik engeller olabilir. Çünkü yüzyıllar boyu sürekli merkezi, topak bir iktidar gücünün önünde "teba" ve "kul" olagelmiş insanlarla demokrasi kurulabilir mi? Bu nitelikteki bireyler demokrasiyi isterler mi? (Küçükömer, 2001: 7-8)

İdris Küçükömer'in en ilgi çekici ve tartışmalı tespiti, sağ ve solu konumlandırdığı tabloda yatar. Küçükömer'e göre sol ve sağ aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir (Küçükömer, 2001: 72):

SOL YAN	SAĞ YAN
Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu-İslamcı halk cephesine dayanan:	Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden:
Jön Türklerin Prens Sabahattin Kanadı	Jön Türklerin Terakki ve İttihat Kanadı
Hürriyet ve İtilaf	İttihat ve Terakki (Önce cemiyet, sonra fırka)
İkinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nde)	Birinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nde)
Terakkiperver Fırka Serbest Fırka Demokrat Parti Adalet Partisi	C.H. Fırkası (Partisi) C.H.P- M.B.K (Milli Birlik Komitesi) C.H.P (Ortanın Solu)

Yukarıdaki tablonun sıra dışı olduğu muhakkaktır. Fakat buradaki ayrımın yapılışındaki dayanak noktaları nelerdir? Nuray Mert burada bir muğlaklık olduğunu belirterek bu tabloda tutarsızlık olduğuna dikkat çeker. Batıcı-laik bürokratik geleneğin, üretim araçlarının gelişimini engellediği için mi, halka dayalı bir tabanı olmadığı için mi sağda gösterildiği belirsizdir. Ayrıca solun Pazar ekonomisini geliştirmek için çalışması gibi bir beklenti vardır Küçükömer'in tezlerinde ve bu da temelsizdiz. Yine Batıcı-laik bürokratları, ülkeyi 'emperyalistlere açmakla itham eden, Küçükömer'in Sol cenahta gösterdiği Prens Sabahaddin, Hürriyet ve İtilaf, Demokrat Parti, ve Adalet Partisi tarih içinde anti-emperyalist bir tavır göstermemişlerdir (Mert, 2000: 67).

Yukarıda belirtilen çelişkilere karşın, Küçükömer'in tezlerinin gerek kendini sağda gerekse de solda konumlandıran çevrelerde önemsendiği gözlemlenebilir.

Solda “sivil toplumcu” yakıştırması yapılan bazı çevreler tarafından, sağda ise halkla olan bağlarının sağlamlığının meşrulaştırılmasında Küçükömer adı zikredilmektedir. İdris Küçükömer’in tezlerinin aşağıdaki eleştirisi bir özet mahiyetinde değerlendirilebilir.

> …Küçükömer'in, Opus magnum 'u olan Düzenin Yabancılaşması 'nın temel konusu olan siyasi iktidarın 'yabancılaşma' teması, tüm siyasal sorunları, Cumhuriyet'in kültür devriminin yarattığı 'yabancılaşma' teması çerçevesinde görme eğiliminde olan, sağ siyasal bakış açıları ile tam bir paralellik içindedir. Yine, Küçükömer'in, bu çerçevede kullandığı, 'Batıcı-yabancılaşmış bürokratik gelenek', 'halktan kopuk devlet' gibi kavramlar, sağ söylemlerin, kendi söylemlerini meşrulaştırdığı ve hala sık sık tekrarladığı kavramlarla çakışmaktadır. Bu nedenle, Küçükömer'in tezleri, sağ söylemler içinde, zaman zaman 'tesbit' muamelesi görmektedir, oysa, kavramsal tutarlılıktan uzak değerlendirme ve yorumlarına ne 'tesbit' ne de 'tez' demek mümkündür… bizce, Küçükömer, 'toplumsal adalet' konusundaki hassasiyeti ile sol siyasetlere, sunduğu kavramsal çerçeve ve kavramlar itibarıyla sağ siyasetlere yakın duruyordu. Kavramsal olarak kafası karışıktı, ancak "kalb"i, bir Alman sosyal demokrat siyaset adamının güncel ifadesiyle, "solda çarpmakta" idi. (Mert, 2000: 74)

2.1.2. Çok Partili Dönemde Liberalizmin Siyasal Temsilcileri

Türkiye’de 90’lı yıllara kadar Liberalizmin belli başlı temsilcisi olan siyasal partiler olarak, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Yeni Demokrasi Hareketi verilebilir. Çok partili hayata geçildikten sonra, merkezde ya da ortanın sağında yer alan partiler programlarında kimi liberal temalara yer vermelerine karşın 1990’lara kadar kendini doğrudan liberal olarak tanımlayan bir parti çıkmamıştır (Erdoğan 34). Son ikisi için zaman zaman “İkinci Cumhuriyetçi” yakıştırması yapılmış (BKNZ…), özellikle kurucuları ve yöneticileri arasında Mehmet Altan, Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Etyen Mahçupyan gibi yazar ve akademisyenlerin

olduğu Yeni Demokrasi Hareketi ikinci cumhuriyet düşüncesiyle daha somut bir ilişki içerisinde yer almıştır.

2.1.2.1. Demokrat Parti

Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde ilk muhalefet 1945 yılı bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştı. Ardından Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclis görüşmeleri sırasında yaşanan tartışmalarda parti içi muhalefet daha belirgin bir hale gele. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü öne çıkan muhalifler arasındaydı. Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülünün partiden ihracı ve Celal Bayar'ın milletvekilliğinden ve partiden istifasıyla Demokrat Parti'nin temelleri atılmış oldu. Celal Bayar önderliğinde 1946 yılında kuruldu. İlk katıldığı 1946 seçimlerinde iktidara gelememişse de 1950 seçimleri sonunda mecliste çok büyük bir çoğunluk elde etmiş ve on yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Askeri yönetim tarafından devrilmesi ile iktidarı sona ermiş. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmiş, Celal Bayar da idam cezasına çarptırıldıysa da cezası infaz edilmemiştir. Böylece 1960 yılında DP tarih sahnesinden çekilmiştir.

1950'de iktidara gelmesinden sonra Adnan Menderes fiili önderi olmuştur. Demokrat Parti ana hatları bakımından liberal bir program önermekteydi. Özellikle din özgürlüğü ve iktisadi özgürlüğü ön planda tutuyordu. İktidarının ilk döneminde kimi liberal reformlar yaptıysa da 50'li yılların ikinci yarısından itibaren tekçi ve baskıcı bir yönetim kurmaya yöneldi. Bu durum Demokrat Parti içinde de ayrışmalara neden olmuş, 1955 yılında F. Lütfi Karaosmanoğlu'nun önderliğinde çoğulcu liberal-demokrat ilkeler çerçevesinde Hürriyet Partisi kurulmuş bu parti 1958'de C.H.P.'ye katılmıştır. Yine liberal eğilimli içlerinde Fethi Çelikbaş, Aydın Yalçın, Turan Güneş, Şerif Mardin gibi DP yönetimiyle ters düşen akadesyenler tarafından kurulan Forum dergisi çevresinde liberal-entelektüel bir muhalefet oluşmuştur. (Erdoğan, 2013: 34)

Çavdar, Demokrat Parti'nin Türkiye'de liberal yapılı partiler arasında ilk defa bu denli büyük bir başarıya ulaşmasının önemini vurgulayarak, kendinden sonraki liberal partilerin önünü açtığını dile getirmektedir. Çavdar'a göre (Çavdar, 1983: 2075) Demokrat Parti'nin halkla temas sağlayabildiğini buna karşın sivilleşme

isteklerine cevap vermeye çalışın liberal görünümlü iktidarının ekonomik bağımlılığa yol açmıştır. Bu dönemde ülke liberal uygulamalarla Batı despotizmi olarak nitelenebilecek uygulamalar arasında gidip gelmiştir.

2.1.2.2. Adalet Partisi

Adalet Partisi 1961 yılında kurulmuş, 1964'te Süleyman Demirel'in genel başkanlığı sonrası güçlenmiş 1965 ve 1969 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkmıştır. DP 1975-77 yılları arasında Milliyetçi Cephe hükümetlerinin en büyük partisi olarak yer almış, 1979 yılında azınlık hükümeti kurmuş ve 1980 yılında gerçekleşen askeri darbeyle hükümet yıkılmıştır..

Adalet Partisi, DP'nin mirasçısı olarak siyaset sahnesine çıkmışsa da Tunçay'a göre, toplumsal ve ekonomik yapının değişmesinden ötürü DP'den daha sivil ilişkiler ağı içerisinde çalışmıştır. İntikam partisi olarak görülmüşse de özellikle Süleyman Demirel'in genel başkanlığından sonra bu tutumu terketmiş, sadece oy kaygısıyla sınırlı olarak kullanmıştır. (Tunçay, 1983: 2100)

Adalet Partisi liberal bir parti olarak algılanmışsa da Erdoğan'a göre (2013: 34-35) daha ziyade kalkınmacı-popülist bir parti olarak tanımlanabilir. Doğru Yol Partisi'ni de aynı çizgide değerlendiren Erdoğan, özellikle Süleyman Demirel'in liderliğinin bu partilerin doktriner bir çizgiden uzak olmasının sebebi olarak görür.

2.1.2.3. Anavatan Partisi ve Turgut Özal

Anavatan Partisi (ANAP) 1983 yılında Turgut Özal Tarafından kurulmuş ve aynı yıl iktidara gelmiştir. Erdoğan'a göre ana yönelimi pragmatist olmakla beraber, liberal temalardan Demirel'den daha fazla etkilenmiş görünmektedir (Erdoğan, 2013: 35). Dört eğilimi birleştirme iddiasında olan ANAP'ı liberal bir parti olarak değerlendirmek zor olsa da liberal temaları çok yoğun bir biçimde kullanmıştır.

Turgut Özal 80'li yılların başından ölümüne değin, Türk siyasal hayatının en önemli figürlerinden biri olmuştur. Turgut Özal, 24 Ocak kararlarının mimarı başbakanlık müsteşarlığı, 12 Eylül hükümetinde başbakan yardımcılığı, 12 Eylül

sonrası yapılan ilk seçimleri kazanarak 1989'a kadar başbakanlık ve bu tarihten ölümüne kadar da cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Turgut Özal, Türkiye'de liberal iktisat politikalarını uygulamaya geçirilmesinde kilit rol oynamıştır. 24 Ocak Kararları Türkiye'nin iktisadi çizgisinde atılmış önemli bir adımdır. Bunun hemen ardından gerçekleşen askeri darbe ve Özal'ın da ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak yer aldığı 12 Eylül Hükümeti bu kararların uygulanmasını sağlamıştır. Darbe yönetimi sonrası, Özal hükümetleri de aynı paralelde hareket etmiştir.

Özal'ın liberal iktisat politikaları alanında "devrim" niteliği taşıdığı öne sürülen uygulamaları esasen kaynağını geçmişten alır ve kökleri meşrutiyete dayanan, Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarının bir devamıdır. Cumhuriyet döneminde, İzmir İktisat Kongresi'nden beri, devlet eliyle özel girişimi yaratmaya ve onu desteklemeye yönelik iktisat politikaları izlenmiştir. Dünya konjonktürüne ve özel girişimin gelişmesine bağlı olarak bu politikalar çeşitli aşamalardan geçmiş ve kamu kesimi yatırımlarının özel kesime devrine kadar gelinmiştir (Kongar, 1998: 412).

Özal'ı tanımlarken bazı kesimlerin öne çıkardığı bir özelliği "sivillik"tir. ANAP'ta siyasal çalışmalarında sivilliğe vurgu yapmıştır. Sivil toplumcu bir söylem geliştirmemesine karşın, ANAP'ın sivillik vurgusu, askeri rejim sonrası kurulan ilk sivil hükümet olmasından ileri geliyordu (Mert, 201 1: 58)

ANAP 1983'te demokratik olmayan bir seçimle iktidara gelmişti. Seçimlere yasaklar nedeniyle yalnızca üç parti katılabilmişti. Milli Güvenlik Konseyi (26.07.1983), 99 sayılı kararıyla en az 30 kurucu üyesi bulunmayan partilerin seçimlere katılamayacağını bildirmişti. Seçim arifesinde Büyük Türkiye Partisi, MGK tarafından kapatılmış; Refah Partisi ve Türkiye Huzur Partisi ilk inceleme aşamasında; Doğru Yol Partisi, Yeni Düzen Partisi ve Yeni Doğuş Partisi ikinci inceleme aşamasında elenmişti (Tanör, 58).

SODEP ve DYP daha sonda veto edilen kurucu üyelerin yerine yenilerini bildirdi. SODEP'in bildirdiği 8 üyenin tümü, DYP'nin 15 üyesinin 9'u veto edilmişti. Bu partiler veto edilen üyelerinin yerine yeni isimler bildirdiyseler de seçime katılabilme süresi içinde MGK yeni üyelere ilişkin cevap vermediğinden bu iki parti seçime katılamadı. Seçime yalnızca, darbeciler tarafından doğrudan desteklenen, Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in Milliyetçi Demokrasi Partisi; darbe hükümetinin ekonomiyi emanet ettiği Özal'ın partisi ANAP ve solun oylarını almayı hedefleyen darbe hükümetinin başbakanlık müsteşarı Necdet Calp'in Halkçı Partisi katılabiliyordu. Askerlerin doğrudan desteklediği parti MDP'ydi ancak seçimi ANAP tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayarak kazandı. Mert'e göre (2011: 58), ANAP'ın sivilliğin önderi olarak gösterildiği siyasal tezin temel dayanağı da, askerlerin doğrudan desteklediklerini açıkladıkları, MDP'ye karşın seçimi kazanmış olmasıdır.

Kongar'a göre (1998: 219) sivilliğin temsilcisi olarak gösterilen Özal ve partisi varlığını askeri rejime borçludur. Askeri rejimin gölgesinde doğmuş olan ANAP sonraki yıllarda da askeri rejimin "sivil uzantısı" olmuştur.

ANAP bünyesinde dört eğilimi birleştirdiği savıyla ortaya çıkıyordu. Bunlar: liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol'du. Böylece ANAP, içinde dört eğilimi de birleştirdiğini, dolayısıyla başka partiye gerek bulunmadığını savunmaktaydı (Kongar, 1998: 219). İlk üçünün ANAP içinde temsilcileri bulunmakla birlikte, ANAP'ın solu da içinde barındırdığı savı dayanaksızdır. İlk üçünün bir araya gelmesi gerçekte pek zor değildir ve aralarında zaten bir fikir birliği bulunmaktadır. Darbe öncesi MC hükümetlerinde de bu kendini göstermektedir.

ANAP'ın kuruluş aşamasında da yer alan ve ANAP'ın önemli isimlerinden biri olan eski MSP'li Mehmet Keçeciler (61-62), 12 Eylül öncesinde sağda suni siyasi ayrımlar nedeniyle birbirleriyle aynı düşünceleri paylaşan, "on sorudan dokuzuna aynı cevapları veren" insanların farklı partilerde bulunduğunu, ANAP'ın işte bu suni ayrımların olmadığı bir parti olarak ortaya çıktığını belirtiyor.

Özal ve partisi ANAP, kendilerinden önceki ‘merkez sağ’ partilerin aksine, demokrasi yerine liberalizm ve sivilliğe vurgu yapmıştır (Mert, 2011: 54). Demokrasi vurgusu en başta ANAP’ın varlık nedeniyle çelişirdi. Çünkü ANAP kaynağını yasaklardan alıyordu. ANAP demokratik olmayan bir seçimle iş başına gelmiş, 12 Eylül’ün yasaklarına yeni yasaklar ekleyerek gücünü korumaya çalışmıştır (Mert, 2011: 58).

Özal döneminin 2. Cumhuriyetçilerinde içinde bulunduğu bazı kesimlerden bolca övgü almasının temel nedeni olan liberal iktisat politikaları da daha çok Cumhuriyet’in başından beri yapılagelen şekliyle, devlet kaynaklarının kapitalistler yaratmak ve bunları güçlendirmek amacıyla kullanılmasıdır. Ancak Özal dönemi bu kaynakların peşkeş çekilmesi, zenginliğin kaynağı ne olursa olsun yüceltilmesi nispetinde kendinden önceki liberal politikalardan uçta durur.

Özal, 2. Cumhuriyetçilerin de aralarında bulunduğu, bazı kesimler tarafından Türkiye’nin antidemokratik ve devletçi yapısını dönüştürmeye çalışan ve yapıp ettikleriyle bunu bir ölçüde gerçekleştiren lider olarak övülmüştür. Ancak Özal’ın tam anlamıyla böyle bir konuma yerleştirilmesi güçtür. Yalnızca antidemokratik uygulamalardan avantaj sağlamış olması bile bunun bir kanıtıdır. Özal’ı pragmatist bir politikacıdır ve bu özelliğinin ön planda olduğu düşünülmektedir.

Özal’ı, 1980 sonrası, Türk siyasal hayatının en önemli figürü haline getiren 12 Eylül askeri yönetimi olmuştur. Buna bağlı olarak Özal, askeri rejimi eleştirmemiş, 12 Eylül anayasasını muhafaza etmiştir. Siyasi yasakların kaldırılması için 1987 yılında yapılan referandumda siyasi yasakların kaldırılmaması için çaba harcayarak, siyasi varlığını borçlu olduğu darbecilerin düzenini korumaya çalışmıştır. Özal ve ANAP, Demirel’in ve Adalet Partisi’nin yokluğunda ortaya çıkmıştı. Özal bu ‘nimet’ten yararlanmıştı ve daha da yararlanmak istiyordu.

Özal’ın iktidarını muhafaza etmek için bir diğer girişimi de her seçimde kendi çıkarları doğrultusunda seçim sistemini değiştirmek olmuştur. Böylece mecliste oy oranının üzerinde temsilci bulundurmayı amaçlamıştır. ANAP 1987 milletvekili seçimlerinde %36 oyla mecliste %64’lük bir temsil sağlamıştır. 1991 milletvekili

seçimi öncesinde de seçim sisteminde büyük partiler lehine oynamalar yapılmıştır. Ancak, ANAP bu seçimde beklediği sonucu elde edememiştir.

Özal, toplumu sivilleştiren politikacı olduğu iddaasına karşın, 12 Eylül yönetiminin baskıcı hukuk düzenini daha da ağırlaştırmıştır. ‘‘Polis Vazife ve Selahiyet Yasası’’nda yer alan hükümlerle özgürlükler daha da kısıtlanmıştır. Bunun yanı sıra, kısaca “muzır yasası” olarak bilinen, “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Yasası” ile basın üzerinde baskı ve yasaklar arttırılmıştır.

Özal’a yönelik önemli eleştirilerden biri de, İslamcı kesime olan yakınlığıdır. Sınıf diktatörlüğü ve şeriat devleti kurma yönündeki etkinlikleri yasaklayan 141, 142 ve 163. maddeler kaldırılmıştı. Ancak, sol kesimin etkinliklerine yasaklamalar getiren 141 ve 142. maddeler kaldırılmasına karşın “Terörle Mücadele Yasası”na yapılan eklemeyle devlete karşı soldan gelecek tehditler yine ceza kapsamında tutulmuştur. Buna karşın, şeriatçı kesimden devlet aleyhine gelişecek faaliyetleri yasaklayan, 163. maddenin yerine yeni bir düzenleme yapılmayarak, şeriatçı kesimin önü açılmıştır (Kongar, 1998: 225).

Özal, aile yaşamıyla da dönemine damga vurmuş ve kimilerince Özal ailesi “hanedanlık” olarak yorumlanmıştır. Semra Özal’ın etki gücü, kamuoyunda papatyalar olarak da bilinen Türk Kadınını Güçlendirme Derneği mensuplarıyla magazin malzemesi olan ilişkileri; Zeynep Özal’ın evliliği ve hediye Jaguar olayı; Ahmet Özal’ın yayın tekelinin bulunduğu bir sırada Türkiye’nin ilk özel televizyonunun ortağı olması, bunlardan en akılda kalanlarıdır.

Liberal iktisat yandaşlarının kahramanı olan Özal’ın uygulamaları, idealize edilen liberal iktisat politikalarına uygun düşmemektedir. Kongar’a göre (1998: 415): “Özal’ın ekonomik mirası uygulamalı olarak, devlet gücünün rekabetçi ekonominin kurallarını hiçe sayarak, bireylerin zengin edilmesinde kullanılmasıdır...”. Devlet gücü, rant yaratılarak belli sermaye-çıkar gruplarına avantaj yaratmakta kullanılmıştır. Seksen sonrası uygulamalar yeni rant alanları oluşturmuştur. Seksen öncesinde işadamları arasında göreli tarafsız ortam ortadan kaldırılmıştır. Böylece

rekabet ortamı engellenerek, siyasi iktidara yakın olarak avantaj elde etmek mümkün olmuştur.

Özal, serbest pazar ekonomisinin en önemli savunucularından olmuştur. 24 Ocak kararlarının hayata geçirilmesinde, 12 Eylül darbesinin sağladığı "avantajlı" ortamdan darbe yönetiminin ekonomiden sorumlu bakanı olarak yararlanmıştır. 12 Eylül anayasasıyla ve siyasi yasaklarla devraldığı başbakanlığı döneminde liberal iktisat politikalarını hayata geçirmiştir.
Özal'ın yaptığı önemli bir değişiklik de Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kaldırılmasıyla ithal ikamesine dayalı korumacı ekonomiden dışa açık rekabetçi ekonomiye geçişin temelini atmasıdır.

Boratav, Özal döneminde sivillik ve demokrasi vurgusuyla pek çok taraftar kazanmıştır ancak bu dönem Borotav'a göre (2004: 203) yolsuzluk, adam kayırma, hayali ihracat benzeri bir dizi "iktisadi rezalet"le Türkiye'nin en lekeli dönemidir. Özal yandaşları da zımnen, bu tavrın taraftarları olarak değerlendirilmektedir. Eleştirilerde, Özal dönemindeki olumsuzluklara yapılan vurgunun nedeni budur.

2.2. CUMHURİYET ve İDEOLOJİSİ

İkinci cumhuriyet tartışmalarının dönüp dolaşıp geldiği yer Cumhuriyet rejiminin liberal düşünceyle olan ilişkisidir. İlerleyen bölümlerde ikinci cumhuriyetçiliğin çıkış noktasının Cumhuriyetin liberal iktisat politikalarını ve liberal düşünceyi engellediği tezidir. Cumhuriyetçi yazarlar buna şiddetle karşı çıkarlar. Karşı çıkışlarında temel düşünce, Cumhuriyet'in padişahın tebasını yurttaş yaptığı ve ikinci cumhuriyetçilerin savunduğunun aksine Cumhuriyet'le birlikte haklara sahip yurttaşın ortaya çıktığıdır.

Cumhuriyet düşüncesini ve liberalizmle olan ilişkisini kavramak için gitmemiz gereken temel kaynak kuşkusuz Cumhuriyet'in ilk yılları olacaktır. Cumhuriyet tarihsel olarak önemli bir kırılma noktasıdır. Savaştan çıkmış bir coğrafyanın yeni bir devlet çatısı altında düşünsel ve iktisadi açıdan yeniden şekillenmiştir. Radikal toplumsal dönüşümler kısa bir zaman dilimine sığdırılmıştır.

İdeolojik dayanaklarının yanı sıra konjenkürün belirleyiciliğini de göz ardı etmeksizin dönemin çok kısa bir özetini sunmak ve Cumhuriyet ideolojisi olarak Kemalizm'in şekillenişini, temel ilkelerini irdelemek tartışmanın bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

2.2.1. Kemalizm ve Altı Ok

Kemalizm ya da Atatürkçülük, Cumhuriyet ideolojisini açıklamak için en uygun kavramdır ve Cumhuriyet dönemi Atatürk'ün eylemleriyle zamanla şekillenmiştir. Hiç kuşku yoktur ki Cumhuriyet döneminin bütün düşünce hayatında en önemli figür Atatürk olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca bütün düşünceler pozitif ya da negatif olarak Atatürkçülükle bir ilişkiye girmişlerdir. Hatta herhangi bir düşüncenin Atatürkçülük ile bir ilişkiye girmeden var olması neredeyse imkansızdır (Belge, 2002: 30). Cumhuriyet tarihi içinde, Atatürk'ten ve Atatürkçülük/Kemalizm kavramlarından bağımsız bir konum almak neredeyse mümkün değildir. Yine aynı şekilde fikir dünyamızda bu kavramlar karşısında alınan pozisyon belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Türkiye tarihi boyunca farklı kesimler kendisini Atatürk çizgisi içerisinde tanımlamışlardır. Bu kesimler siyasal yelpazede geniş bir yer tutarlar. Atatürk figürünün siyasal konumdan bağımsız olarak sahip olduğu bir güç söz konusudur. Atatürk'ün temel fikirlerini belirterek Kemalizm'in yerini belirtmek yararlı olacaktır.

Kongar, Atatürk devrimlerinin temel niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

> Atatürk devrimlerinin birinci niteliği, "devletçi-seçkinci" bir grup tarafından geniş halk kitlelerine, tepeden inme biçimde uygulanmış olmalarıdır. Bu "devletçi-seçkinci" grup, Osmanlı geleneğinin bir ürünüydü ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ortada görülen tek toplumsal ve siyasal güçtü. Devrimlerin ikinci niteliği, Batı tipi bir toplum yaratmaya yönelmiş olmalarıydı. Bir başka deyişle, bu devrimler, Batı'da görülen toplum modellerinden esinlenerek uygulamaya konulmuşlardır. Üçüncü bir nitelikleri, hepsinin aynı anda topluma sunulmamış olmasıydı.

> Kemalist eylem, zaman içinde geliştikçe, her bir devrim biçimlenmiş ve adım adım uygulamaya konulmuştu. Dördüncü bir nitelik, bütün devrimlerin temelinde, kuramsal açıdan "halk egemenliği" ilkesinin yatmasıdır. Bütün bu niteliklerin önemi ve sonuçları, devrimlerin yapıları incelenirken, açıklanacaktır.(Kongar, 1998: 109)

Cumhuriyet'in ideolojisi zaman içinde şekillenmiştir. Bütün gelişmeler Atatürk'ün somut adımlarıyla şekillenmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla halk egemenliği temel ilke olarak benimsenmiş ve saltanat kaldırılmıştır. Bundan sonraki süreçte siyasal idealler ve radikal toplumsal değişim bu ideolojinin şekillenmesinin yolunu açmıştır. Toplumsal değişim "devletçi-seçkinci" bir kadro tarafından yapılmaktaydı, modernleşme tabandan gelen bir harekete bağlı değildi. Kısa sürede toplum modernleşme süreci bu kadrolar eliyle hızla gerçekleştiriliyordu.

Kemalizm, batılılaşma, modernleşme hedefi gütmektedir ve ayırt edici en önemli özelliğinin de bu olduğu söylenebilir. Pek çok Kemalist sol aydın tarafından Kemalizm, Türk aydınlanması olarak yorumlanmaktadır. Fikirsel köklerine bakıldığı zaman ve uygulamalarda Cumhuriyetçi kadroların böyle bir misyon üstlenerek hareket ettiği söylenebilir.

Ne fikirsel anlamda ne de endüstriyel alanda Batının geçirmiş olduğu süreçleri geçirmeyen bir toplumda batı tipi endüstrileşmiş bir ulus devlet yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında söz konusu olan endüstrileşme çabaları ve altı okla somutlaşan Kemalist ilkeler batının geçirdiği süreçleri geçirmeksizin kısa sürede modernleşme için girişilen çabalardır (Kongar, 1998: 123). Bu süreçlerde devlet etkin rol oynamıştır. İktisadi ve fikri açıdan bu modernleşme girişimi devlet eliyle yürütülmüştür.

Şerif Mardin, Atatürkçülük konusunu salt bir Batı'ya yöneliş olarak yorumlamamak gerektiğine dikkat çeker. Mardin'e göre Atatürkçülük "öğreti" değil, esnek ilkeler bütünüdür (Mardin, 1983: s.86). Bu yorum Atatürkçülüğün bütünlüklü bir ideoloji sayılamayacağına işaret eder. Bugün elimizde en belirgin öğeler altı ilke ve batıya yöneliştir. Türkiye'deki siyasi yönelimlere baktığımız zaman birbirinden

farklı kesimlerin Atatürk'le bağ kurduğu ve Kemalistlik/Atatürkçülük iddiasında olduğu görülebilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan adımlarla batılılaşma/modernleşme idealinin gerçekleştirilmesinin önü açılmaya çalışılmıştır. Kılık kıyafet devrimi, saat ve takvimin değiştirilmesi, latin alfabesine geçilmesi, medeni kanunun kabülü, tevhid-i tedrisat kanunu göze çarpan önemli atılımlardır. Yine halifeliğin kaldırılması laiklik doğrultusunda atılan en önemli adımdır. Bütün bunlar henüz ideolojik olarak kendini ortaya koymamış olsa da Cumhuriyet'in ideallerini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet'in ideolojik yapısını nitelemek için Kemalizm ve Atatürkçülük kavramları kullanılagelmiştir. Bu kavramın resmi statüsünü veren "altı ok" olarak nitelenen temel altı ilkedir. Kemalizm altı okta somutlaştırılabilir.

Altı ilkenin Atatürkçülüğün ilkeleri olarak tanımlanması 1935 yılında olmuştur. Bu ilkelerin benimsenmesi ise tarihsel bir sürece dayanır. 1927 yılında CHP'nin yeni tüzüğünde partinin cumhuriyetçi, halkçı, ulusçu olduğu ibareleri yer almış, ayrıca devletle dinin birbirinden ayrılması gerektiği belirtilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 yılındaki üçüncü kurultayında cumhuriyetçilik, halkçılık, ulusçuluk ilkelerine, laiklik devletçilik ve devrimcilik ilkeleri de eklenmiştir. Bu altı ilke CHP'nin 1935 yılındaki dördüncü kurultayında Atatürkçülüğün ilkeleri olarak nitelenmiştir. 1937 yılında ise anayasaya konmuştur.

Bugün anayasanın ilk maddesinde devletin şekli cumhuriyet olarak belirtilmekte, ikinci maddesinde devletin nitelikleri arasında laiklik ve Atatürk milliyetçiliği vurgulanmaktadır. Bu iki madde devletin değişmez nitelikleri olarak yer almaktadır.

Zürcher (2002: 44), cumhuriyetçilik ve devletçilik ilkelerinin siyasal hedeflerden çok araçları ifade ettiğini öne sürmektedir. Kemalist ideolojinin özünün oluşturan kalan dört ilkedir. Cumhuriyetçilik fiilen padişahın devrilmesi anlamına gelmekte rejimi tanımlamaktadır. Cumhuriyet kavramı başlangıçtan itibaren demokrasiyle ilişkilidir. Akşin'e göre (2005: 117) dünyada totaliterliğe yönelim

olduğu yıllarda cumhuriyetçilik ilkesi doğrudan demokrasiyi içermektedir ve Türkiye demokrasi çağının ilerisinde bir demokrasi haline gelmiştir.

Devletçilik ilkesi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkardığı dünya koşullarında zorunlu bir ilke gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra ulusal bir burjuva sınıfının olmaması, Türkiye'nin ekonomik yapısı da bu ilkeyi gerekli kılmaktadır.

Devrimcilik ilkesi, aydınlama hareketi olarak yorumlanabilir. Batılılaşma, modernleşme çabaları bu ilkede hayat bulur. Halkçılık anlayışı sınıf temeline dayanmayan, sınıfsal yapıyı, bakış açısına bağlı olarak, kabul etmeyen ya da görmezden gelen bir ilkedir. Bu ilkenin popülist bir ilke olarak yorumlanamayacağını belirtmek gerekir. Çünkü bu ilkenin uygulanışı halkın hoşuna gitmek değil, halk yararına vesayetçi uygulamalar yapmaktır (Akşin, 2005: 118). Zira Kongar'ın da gösterdiği gibi devrimler devletçi-seçkinci bir zümre tarafından tepeden gerçekleştirilmektedir.

Laikliğin tanımlanarak anayasada yer alması, hatta 1924'te halifeliğin ve şeyhülislamlığın kaldırılmasından önce laiklik yönünde adımlar atılmıştır. Zürcher (2002: 45-46) bu adımları Osmanlı'nın son yüz yılına dayandırır. Cumhuriyetin ilanından önce 1916-1917 yıllarında şeyhülislamın kabineden çıkarılması medreseler ve vakıfların yetkilerinin laik bakanlıklara bırakılması, yasamanın hala şeriata dayanan medeni hukukta yaptığı değişiklikler Osmanlı'nın son yıllarındaki önemli atılımlar olduğu söylenebilir.

Milliyetçilik ilkesi, imparatorlukların yıkılıp ulus devletlerin ortaya çıktığı bir dönemin ürünüdür. Büyük imparatorluklar 20. Yüzyılın başında yerlerini ulus devletlere bırakmışlardır. Osmanlı'da yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmış, yeni kurulan devlet çağdaşı devletler gibi ulus temelli bir devlet olmuştur. Türk ulusçuluğu İttihat ve Terakki zamanında ortaya çıkmış, öncü düşünürü Ziya Gökalp'tir. Gökalp'in Türkçülüğü Batı uygarlığının kalıplarını Türk kültürünün içeriğiyle güçlendirmeye dayanır. Kongar (1998: 117), Gökalp'in milliyetçiliğiyle, Atatürk'ün milliyetçiliği arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Kongar'a göre, Atatürk Gökalp'in çağdaşlaşmayı hedefleyen milliyetçi anlayışından

etkilenmiştir. Gökalp ise Türkiye sınırları dışında beklentileri yadsıyan Kemalist eylemlerden etkilenerek Turancılık düşüncesini yeniden gözden geçirmiştir.

Halkçılık ilkesi Türkiye'de Batı'da olduğu gibi çıkarları çatışan sınıfların bulunmadığı varsayımından hareket eden bir ilkedir. Bütün sınıfların bir arada kalkınacağı ilkesine dayanır. "İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle" sözü şiyarıdır.

Timur (1983: 94-95), halkçılık kavramının sınıf mücadelesine karşı kullanılan bir araç, aynı zamanda islami egemenlik kurumana karşı laik bir egemenlik kuramı olduğunu ifade etmektedir. Siyasi iktidarın temelinin halkta olduğu ve burjuva devriminin cumhuriyetçilik ilkesinin temeli halkçılık ilkesidir.

Halkçılık düşüncesinin siyasal boyutu, cumhuriyetçilik ilkesiyle bağlantılıdır. Cumhuriyetçilik, Anadolu'da, ulusal mücadele içinde şekillenen ve anlam bulun ulusal egemenlik düşüncesidir (Çelik: 77). Padişahın otoritesinden yurttaşlığa geçiş halka somut bir anlam kazandırmış, egemenlik kaynağı halk olarak ifade edilmiştir. İradenin halka geçmesi de halk talepleriyle gerçekleşen bir süreç değildir. Cumhuriyetin seçkin kadroları bu süreci yönetenler olacaktır. Halk mücadele sonucu cumhuriyet yurttaşlığını kazanmamış, bu kimlik yukarıdan verilmiştir. Halkçılık bu bakımdan çelişik bir anlama sahiptir. Cumhuriyetçi idealler halk adına halk iradesiyle çelişse de seçkin kadrolarca gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Modern batı toplumlarıyla mesafenin kapanması ve gelişmiş dünya içinde yer alabilmek için modernleşme süreci devlet gücüyle yönetilmiştir.

2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomi Politikası

Osmanlının son döneminde aydın kadrolar sanayileşmeyi öncelikli hedef olarak görmekteydiler. II. Meşrutiyet döneminde sanayileşmeyi teşvik yasası da çıkartılarak bu hedef doğrultusunda adımlar atılmıştır. Ancak bu dönem sanayileşme çabalarının önemli sonuçlar verdiği söylenemez.

İzmir İktisat Kongresi ülkenin iktisadi yapısına yön veren en önemli çabadır. Kongre'de ekonomik yapıda güç sahibi olan, eşraf, ayanlar, tüccarlar bir araya

gelmiş ve sonucunda hükümete bu grupları çıkarları doğrultusunda öneriler yapılmıştır. Toprak reformu, grev hakkı konuları tartışılmazken, sermaye biriktirilmesini sağlayıcı önlemler önerilmiştir (Kongar, 1998: 350). Sonuç itibariyle kongrede liberal ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin lehine kararlar alınmıştır. Ancak Timur'a göre (1983: 94) Atatürkçü ideolojide liberalizmi meşru kılan ve rasyonalize eden halkçılık ilkesi olmuştur.

1924 yılında Türkiye İş Bankası kurularak Türk girişimcilerin desteklenmesi, borç gereksinimlerin karşılanması amacıyla kurulmuştur. Yine aynı dönemde Sanayi ve Maadin Bankası adıyla kurulan banka da bu amaçla kurulmuştur. Gümrük vergileri indirilmiştir. 1927 yılında Sanayii Teşvik Kanunu çıkarılmış, bu yasayla vergi muafiyetleri getirilmiş, gümrük vergisi indirilmiş sanayici kesim desteklenmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı bütün dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu dönemde korumacı ekonomi politikaları zorunlu hale gelmiştir. Uygulanan devletçi politikaların radikal sonuçlar doğurmaması için Celal Bayar iktisadi komuta mevkiine getirilmiştir (Borotav, 1983a: 414). Bu dönemde piyasalarda devletin kontrolü artmıştır. 1934 yılında birinci beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe girmiş ve devlet yatırımları bu doğrultuda yapılmıştır.

Bu dönem önemli devletçi politikalardan birisi millileştirme hareketleridir. Bu dönemde yabancı şirketler millileştirilmiştir. 1931-1939 yılları arasında çok sayıda yabancı şirket devlete devredilmiştir. Bunlar arasında ulaşım alanında faaliyet gösteren demiryolu, liman, tramvay şirketleri; elektrik, havagazı, su, telefon şirketleri göze çarpmaktadır.

Bunalımın etkilerinin azalmaya başladığı sırada II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve ciddi bir duraklama dönemine girilmiştir. Devletçilik bağımsız sanayileşme politikalarının doğmasına vesile olmuştur. Bu dönemin iktisat politikaları içe dönüktür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Atatürk döneminde, iki iktisadi görüntünün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İlk dönemde, milli burjuva oluşturma eğilimi göze çarpmaktadır. İzmir iktisat Kongresi'nden itibaren bu eğilim görülebilir. Yasal düzenlemeler ve bankacılık sektöründeki düzenlemeler servet birikimi oluşturmayı destekleyici yöndedir. İkinci görüntü 1929 buhranı sonrası ortaya çıkan devletçi eğilimdir. Bu eğilim, Türkiye'de de dünyadaki genel korumacı eğilimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Öte yandan yabancı sermayeli işletmelerin millileştirilmesi politikaları da bu yönde önemli adımlardır. Fakat genel olarak Cumhuriyet rejiminin, Osmanlı'dan devralınan sanayileşme yoluyla batılılaşma eğilimini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Hiç kuşku yok ki bu dönemde devlet eliyle, yukarıdan, kültürel ve politik anlamda hızlı atılımlarla batılılaşma süreci hızlandırılmıştır. Bunun yanı sıra batılı/çağdaş toplumların temel dinamiğinin sanayileşme olduğu göz önünde bulundurulmuş, bu yönde yoğun çabalar sarf edilmiştir. Ekonomik anlamda Osmanlı'dan kötü bir miras devralan Cumhuriyet, ekonomik bunalım ve ardından II. Dünya Savaşı'yla ortaya çıkan koşullarda kaçınılmaz olarak devletin egemen olduğu bir sanayileşme modeli geliştirmiştir. İki görüntüyü ele aldığımızda burjuvazinin oluşturulmasında da ekonomik buhrandan korunmada da devlet kaçınılmaz olarak egemen iktisadi güç olmuştur.

2.2.3. Sol Kemalizm: Kadro ve Yön

Kemalizm uzun dönem özellikle sol Kemalist çevrelerde sosyalist siyasal görüşlerle ilişkili olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ön plana çıkanlar Kadro ve Yön/Devrim dergileri çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan yaklaşımlardır.

Kadro dergisi 1932-34 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Kadro dergisinin fikri temellerini Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi iki önemli isim atmıştır. Sol Kemalizmin ideoloğu Doğan Avcıoğlu'nun Yön dergisi ise 1961-67 yıllarında yayın hayatını sürdürmüştür. Yön'ün önemli yazarları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Niyazi Berkes, Sadun Aren gibi isimler bulunmaktadır. Avcıoğlu, 1969-71 yılları arasında ise Devrim dergisini çıkarmıştır.

Yön ile 1930'lu yıllardan yayınlanmış Kadro dergisi sık sık karşılaştırılmış, Kadroculaların, geliştirmek istedikleri Kemalizm için Marksizmi, Yöncülerin ise yorumlamak istedikleri Marksizm için Kemalizmi kullandıkları yorumu yapılmıştır (Özdemir, 1986: 275 Aktaran: Macur, 2002: 163).

Kadro hareketi, TKP içinde bir bölünmenin sonucudur. Kadro yazarlarından Yakup Kadri dışındakiler 1920'li yıllarda sol gruplar içinde yer almıştır (Türkeş, 2002: 465). Şevket Süreyya, Turancı ideallerle gittiği Azerbaycan'da solcu fikirlerle tanışmış Sovyetler Birliği'nde yüksek öğrenim görerek Türkiye'ye dönmüştür. Buna karşın Şevket Süreyya'nın Marksist olduğunu söylemek güçtür. 1925-26 yılları arasındaki mahkumiyeti sonrası komünist ideallere olan inancını yitirmeye başlar, devletçi iktisadi görüşü ve Milli Kurtuluş Hareketi fikrini savunur (Ünver, 2002: s.468).

Kadro, yeni rejimin yeni aydınları olmaya talip olan Kadroculaların ideolojik görüşlerini Türkeş şu şekilde özetlemektedir:

> Ulusçuluğu tarihi materyalizm içine yerleştirmeye çalışan, emperyalizm analizinde Lenin'den doğrudan etkilenen, pozitivist-modernizmi savunan, gelir ve kaynak dağılımı konularının burjuvazinin hegemonyasına bırakılmaması gerektiğini, aksine, burjuvazinin devlet tarafından kontrol altına alınmasını ısrarla dile getiren radikal ulusçu sol bir yaklaşımın ifadesidir. Ulusçu solun Türkiye'deki ilk köklü ve sistematik savunucusudur. (Türkeş, 2002: 470-71)

Kadro hareketi, Kemalizmi ideolojik olarak ortaya koyma girişimidir. Yönetimle ilişkisi vardır. O dönem için bir yayın organının yönetimle ilişkisi olması doğaldır. Geliştirmeye çalıştıkları sol Kemalizm anti-emperyalist ve ulusçudur. Tümden rejime bağlı bir hareket olduğu ise söylenemez.

Kadrocular, devletin belli bir sınıfı temsil etmeksizin, ekonomik ve siyasal gücü elinde tutması gerektiğini, bunların da aydın bir kadronun elinde tutulması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bilinçle yüklenmiş seçkin azınlık konumunda kendilerini gören Kadrocular, ulusal lider Atatürk'ün başlatmış olduğu hareketin

ideolojisini üretmeye çalışmışlardır (Türkeş, 2002: 475-76). Kadro yazarlarına göre emperyalizm karşısında Ulusal kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla ulusal birlik sağlanmış, sanayileşmeyle iktisadi bağımsızlık sağlanmalıdır (Alpkaya, 2002: 477). Kadrocular, devletçi iktisat politikalarını ve seçkin bir yönetici bir gücün öncülüğünü savunmuş, anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm vurgusu yapmışlardır.

Avcıoğlu, milli demokratik devrim, sosyalist devrim ayrımı içerisinde milli demokratik devrim tezlerini savunmuştur. Bu tartışma Türkiye İşçi Partisi (TİP) içindeki önemli bir ayrılığa da işaret eder. ATÜT-feodalite tartışmalarında da Osmanlı'nın feodal bir üretim tarzına sahip olduğunu savunur.

Yön yazarları Kemalizm'i sol bir vizyona oturtmaya çalışır. Çok partili hayata geçilmesinden sonraki süreç, karşı-devrim olarak yorumlanmaktadır. Bu karşı devrim sürecine karşı gerçekleştirilecek olan "Milli Demokratik Devrim" tezini savunan Avcıoğlu'na göre milli demokratik devrim, işçi, köylü, aydın, gençlik, esnaf ve milli sermayenin oluşturacağı bir cephe tarafından gerçekleştirilecekti" (Macar: s. 165),". Yön/Devrim çizgisinin en tartışılan görüşleri ise orduya yükledikleri misyondur. Zira gerçekleşitirilmesi amaçlanan devrimin temel gücü ordudur. Ordunun gerçekleştireceği bir devrimle tepeden reformlar hedeflenmektedir. Yön çizgisinin orduya bakışı Marksistlerin orduyu sınıfsal bir araç olarak gören anlayışlarıyla uyuşmaz. 12 Mart Yön/Devrim yazarları açısından tam bir hayal kırıklığı olmuş, 1971 yılında ordu eliyle sola büyük bir darbe vurulmuştur. 12 Eylül Askeri Darbesi ise tam anlamıyla solu ezip geçmiş, bunu yaparken Atatürkçü olduğunu beyan etmiştir. Kendini Kemalist çizgide tanımlayan geniş bir kesim Atatürkçü olduğu iddiası taşıyan ordunun yaptığı darbeden büyük yara almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBERAL HEGEMONYA GİRİŞİMİ OLARAK İKİNCİ CUMHURİYET

Çalışmanın bu bölümünde ikinci cumhuriyet düşüncesi netleştirilmeye çalışılacaktır. Uzun zamandır basında kendine yer bulan ve yaşanan pek çok siyasi gelişmeyle ilişkilendirilen ikinci cumhuriyet kavramı, kendine geniş yer bulmasına karşın yeterince belirgin bir çerçeveye oturtulmamıştır. Burada ikinci cumhuriyet düşüncesinin temel fikirleri belirginleştirilmeye çalışılmaktadır.

3.1. İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARININ ANA HATLARI

Doksanlı yılların başı, Türkiye'de yeni siyasal arayışların hız kazandığı bir dönem olarak ilgi çekmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Almanya'nın birleşmesi, Romanya'da Çavuşesku'nun devrilmesi, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası siyasal ve iktisadi anlamda yeni bir dünya ortaya çıkmıştır. Aynı yıllarda Türkiye'de ise özelleştirmelerle liberal iktisat politikaları ivme kazanmış, politik şiddet artmış, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan yeni coğrafyada Türkiye önemli bir aktör haline gelmiş, Kenan Evren'in ardından Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle "sivil siyaset" tartışmaları yapılmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de köklü değişimlerin yaşandığı bu dönemde yeni siyasal arayışların ortaya çıktığı görülmektedir. Basında bu arayışlara ilişkin yoğun bir tartışma söz konusu iken, Özal bu tartışmalarda merkezi bir figür olarak yer almıştır.

Ortaya çıkan yeni politik durum verimli tartışmalara olanak sağlamıştır. Bunların içinde "İkinci Cumhuriyet" fikri çerçevesinde yürütülen tartışmaların ağırlığı göze çarpmaktadır. "Yeni-Osmanlıcılık", "Medine Vesikası", "Başkanlık Sistemi" tartışmaları diğer dikkat çeken tartışmalar arasında yer almakta iken "İkinci Cumhuriyet" kavramı diğer tartışmaları da niteleyen bir biçimde kullanılmıştır. Çalışmada kavramın bu geniş kullanımının eleştirel olduğu öne sürülmektedir. İkinci cumhuriyet kavramının kapsayıcı kullanımı çoğunlukla "olumsuz" bir ittifakı nitelemek için kullanılmıştır.

Fransız geleneğinden esinlenerek, 1991 yılında Mehmet Altan tarafından ortaya atılan ikinci cumhuriyet fikri, liberalleşme tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Mevcut sistemin karşıtı olmak gibi açık çağrışımı nedeniyle muhalifleri kendisine eklemleyebilme potansiyeline sahip verimli bir kavram olan ikinci cumhuriyet, basında uzun yıllar liberalizm tartışmaları içerisinde kendine yer edinmiştir.

İkinci cumhuriyet kavramı etrafında şekillenen tartışmalar, 1990'lı yıllarda Türkiye basınında oldukça fazla yer edinmiştir. Gazetelerde konuyla doğrudan bağlantılı veya ilişkili çok sayıda yazı yayımlanmıştır.

Katılımcıların genişliği ve üzerinde yapılan spekülasyonlar bile, ikinci cumhuriyet tartışmalarının incelenmesi için yeterli nedenlerdir. Çok sayıda tartışmalı konu, ikinci cumhuriyet ile ilişkilendirilmekte ve ikinci cumhuriyet fikriyle olan bağı varsayılarak değerlendirmektedir. Ancak, yapılan değerlendirmeler, ikinci cumhuriyet kavramının ve bu kavram çatısı altında geliştirilen projenin, çok farklı biçimlerde algılandığını göstermektedir.

İkinci cumhuriyet, özellikle eleştirel yorumlarda, genellikle çok geniş bir kitleyi içine alan bir proje olarak algılanmaktadır. Kavramın sahibi ve sahiplenicisi Mehmet Altan'dır. Mehmet Altan, 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni, anti-demokratik niteliği ve iktisadi gelişmenin önünde engel teşkil ettiği gerekçesiyle eleştirmiş, mevcut cumhuriyetin yerini, demokratik ve iktisadi açıdan liberal bir ikinci cumhuriyetin alması gerektiğini savunmuştur.

Mehmet Altan, liberal demokrasi talebini dile getirmektedir. Ancak, insan hakları ve demokrasinin evrensel değerlerinin işlerlik kazanmasının ön koşulu olarak, liberal iktisat politikalarının uygulanması gerekliliğini savunmaktadır.

Projesi, dünyadaki değişimleri Türkiye'nin algılaması ve sürece uyum sağlamasına vesile olacak bir proje olarak değerlendirilebilir. Bu temel çaba içerisinde değerlendirildiğinde, ikinci cumhuriyet tıkanan bir sistemi revize etme, dünya kapitalist sistemine uygun kılma çabalarının bir parçası olarak görülebilir.

Altan'ın dışında, ikinci cumhuriyetçiler arasında doksanlı yıllarda çok sayıda isim sayılmıştır. Çetin Altan, Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Ali Bayramoğlu,

Mehmet Ali Birand, Mehmet Barlas, Etyen Mahçupyan, Ahmet Altan bu isimlerin en bilinenlerindendir. Altan ailesi dışında kalan isimler, genellikle kendilerini ikinci cumhuriyetçi olarak tanımlamamaktadır. Belirtmek gerekir ki yukarıda sayılan isimlerin düşünce ve önerileri, Altan'ın ikinci cumhuriyet adı altında ortaya attığı projeyle örtüşmektedir. Ancak, doğru bir ikinci cumhuriyet açıklaması yapmak ve bu projenin sınırlarını çizmek için temel kaynak Mehmet Altan'dır.

Mehmet Altan, doksanların başından itibaren, ikinci cumhuriyet konusunda, Sabah gazetesindeki köşesinde ve çeşitli dergilerde yazılar yazmış, çok sayıda mülakat vermiş, televizyon programlarında konuyu tartışmıştır. Kurduğu "www.ikincicumhuriyet.org" ve kendi adını taşıyan internet siteleriyle, yazı ve söyleşilerini topladığı kitaplarıyla, kendi projesini tanıtmaya ve tartışmaları canlı tutmaya çalışmıştır.

İkinci cumhuriyet düşüncesi, "resmi temsilcisi" çok sınırlı olmasına karşın, geniş bir muhalif kitleye sahiptir. Fakat bu geniş kitle içerisinde Kemalistler öne çıkmaktadır. Bunların içerisinde ise, Cumhuriyet gazetesi yazarlarından oluşan, "sol Kemalist" olarak nitelenebilecek kesimin eleştirileri öne çıkmaktadır. Zira yıllardır, ikinci cumhuriyet düşüncesinin muhalifleri olarak başvurulan kaynak bu gazetenin yazarlarıdır. Tartışmanın ilk yıllarında, özellikle 1992 Temmuz-Ekim ayları arasındaki dönemde, ikinci cumhuriyet eleştirisinin Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan karikatürlere kadar yansıdığı görülmektedir.

İkinci cumhuriyet, Cumhuriyet ve Kemalizm eleştirisinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir proje olduğu için doğal karşıtları olarak Kemalistlerle karşılaşmaktadır. Tartışmanın ilk yıllarında Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Toktamış Ateş bu kesim içerisinde öne çıkan yazarlardır.

Kemalist yazarlar, ikinci cumhuriyetin açık çağrışımı olarak 'Atatürk Cumhuriyeti'nin yıkılmasını algılamışlardır. Altan'ın ikinci cumhuriyet tezinin zeminini, Kemalizm ve Cumhuriyet rejiminin tarihsel eleştirisiyle kurmuş olması ve sağladığı popülerlik, sloganın Kemalizm'in tüm geleneksel düşmanlarını ve liberalleri içine alan bir cephenin adı olarak algılanmasına vesile olmuştur. İkinci cumhuriyetçiliği bütün Kemalizm karşıtlarının birleştiği nokta olarak ele alıyorlardı. Mustafa Altıntaş, bir yazısında ikinci cumhuriyetçileri şöyle değerlendiriyordu:

> Numaracı Cumhuriyetçilerin gerçek yüzü giderek sırıtmaya başladı: Bu konuda çaba içine girenler iki bölüme ayrılmış bulunmaktadır. Onlar için önemli olan Cumhuriyetin üzerine temellendirildiği 'ülkenin bütünlüğü, ulusun dirliği' ile 'laikliğin', ortadan kaldırılmasıdır. (Altındaş 25 Kasım1993, Ulus)

Melih Aşık (21 Ekim 2001, Milliyet), "İkinci Cumhuriyet, Amerikancı liberal demokratlar ve İslamcıların, aralarına Kürtleri de alarak kurdukları, amaçları Kemalizm ve Cumhuriyet'i aşındırmak olan ittifak" ifadelerini kullanmaktadır. Aşık'ın sözlerinden de anlaşılacağı gibi, bu çevre için ikinci cumhuriyet, Kemalizm karşıtı birleşmiş bir cephedir.

Çalışmada öncelikli amaç günümüzde hala tartışma konusu olan ikinci cumhuriyet düşüncesinin belirgin noktaları çerçevesinde ortaya konulmasını sağlamaktır. Tartışma çok geniş bir dönemi ve geniş kesimleri içine almasına karşın, doksanlı yıllarla ve tartışmanın hareketli iki cephesiyle sınırlanmıştır. Bir yanda, çoğunlukla Cumhuriyet gazetesi yazarlarından oluşan Kemalist Cumhuriyetçi kesim, öte yanda ise ikinci cumhuriyetçiler yer almaktadır. ikinci cumhuriyet fikrinin çerçevesini çizmek için, kavramı ortaya atan ve günümüzde hala bu düşüncenin sözcülüğünü yapan Mehmet Altan ele alınmıştır. Tartışmanın önemli yönlerinden biri de köşe yazarı sıfatıyla Mehmet Altan'ın güncel siyasi sorunlara, bu kavram çerçevesinden yön vermiş olmasıdır.

Türkiye'nin güncel politik sorunlarının birçoğu ikinci cumhuriyet tartışmaları içerisinde kendilerine yer bulmuştur. Konuyla ilgili çok sayıda köşe yazısı yazılmış, televizyon programları yapılmış; birçok yazar, akademiysen ve politikacı konuyla ilgili görüşlerini beyan etmiş ve tartışmalarda taraf olmuşlardır. İkinci cumhuriyet fikrini savunan ve bu görüşe karşı çıkanların yanı sıra kendini doğrudan ikinci cumhuriyetçi olarak ifade etmeyi yeğlememesine karşın, bazı kesim ve kişiler de ikinci cumhuriyetçilere benzer görüşleri savunmaktadırlar.

İkinci cumhuriyet özellikle doksanlı yılların ilk yarısındaki tartışmalı birçok konuyla ilişkilendirilmiştir. Projenin, ilk yıllarında genellikle Özal'la ilişkilendirildiği, ikinci cumhuriyetçilerin Özalcı olarak lanse edildiği görülmektedir. Özal'ın 'İkinci Cumhuriyet Partisi' kurma hazırlığı içerisinde olduğu da pek çok

yazıda yer almıştır. Gazetelerde ANAP'taki genel başkanlık seçimini Mesut Yılmaz'ın kazanması üzerine Özal'ın Cumhurbaşkanlığını bırakıp bir parti kurarak başına geçeceği haberleri verilmiştir. 7 Aralık 1992 tarihli Sabah gazetesi bu haberi manşetten "Özal Partisi Kuruluyor" başlığıyla vermiştir. Kurulması söz konusu olan bu parti, kimi çevrelerde "İkinci Cumhuriyet Partisi" olarak adlandırılmıştır. Aynı günlerde Özal, başkanlık sisteminden yana olduğunu açıklamıştır. Sabah gazetesinin 13 Aralık 1992 tarihli haberinde, Özal'ın ağzından, Türkiye'yi başkanlık sisteminin kurtarabileceği açıklaması yayımlanmıştır. Bu haberlerden birkaç gün sonra Altan (14 Aralık 1992) köşesinde, devlete en ciddi eleştirilerin devletin en başından, Özal'dan geldiğini ve Özal'ı eleştirenlerin, ona hak vermek zorunda kalacaklarını yazmıştır. İkinci cumhuriyetçilerin Özal'ı, ikinci cumhuriyetin Atatürk'ü ilan edeceği düşüncesine kapılanlar da olmuştur (Akşin, 1992). Bu yaklaşımlarda Özal'ın önerilerinin, genellikle ikinci cumhuriyetçilik içinde değerlendirildiği görülüyor.

Başkanlık sistemi ve federasyon tartışmaları, çoğunlukla ikinci cumhuriyetçilik içinde ele alınmaktadır. Doksanlı yılların başında ülkenin güncel politik olayları ele alındığında ikinci cumhuriyetle ilişkilendirilen birçok yorum yapıldığı göze çarpmaktadır.

İkinci cumhuriyetçi olarak lanse edilen isimler aynı zamanda göze çarpan Avrupa Birliği taraftarlarıdır. Mehmet Altan (2004: 155), Avrupa Birliği'nin ruhu ve özü itibariyle ikinci cumhuriyetçi olduğunu, Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilmesinin ikinci cumhuriyetin kurulması anlamına geleceğini iddia etmektedir.

3.1.1. İkinci cumhuriyet kavramı

İkinci cumhuriyet kavramı, Türkiye'de ilk defa 27 Mayıs'ın ardından Anayasa Komisyonu'nca, askeri harekât sonrası dönemi nitelemek için, Fransız geleneğinin etkisiyle kullanılmıştır. Bu kullanımla 'ikinci cumhuriyet' kavramı, tarihsel bir kopuşu değil, yapılan işin 'birinci cumhuriyet' mertebesinde olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, 1961 yılının ikinci cumhuriyetin kuruluş yılı olduğunu söylüyordu. Bu kullanım genel kabul görmemiş ve zaman içinde unutulmuştur (Aslandaş ve Bıçakçı, 1995: 115-116).

İkinci cumhuriyet kavramı, 1991 yılından beri, bir önceki kullanımından tamamen farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Mehmet Altan, mevcut Kemalist sivil-askeri bürokrasinin egemenliği altındaki devlet yapısına karşı, ikinci cumhuriyetin kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu sefer cumhuriyetin ikinciliği, birinci cumhuriyetten kopuşu ifade etmektedir. Mehmet Altan (1992: 10-14), savunduğu değerler çerçevesinde, kurulmasının gerekli olduğuna inandığı siyasi yapıyı ikinci cumhuriyet olarak nitelemesinin önemli bir nedenin, 1923'te kurulan cumhuriyetin "saydam" olmamasının altını çizmek ve toplumun saydam bir özeleştiri imkânına kavuşmasını sağlamak olduğunu söylemektedir.

Esasında kavramın benzer bir kullanımı İdris Küçükömer'e aittir. Küçükömer, 1950 seçimlerinin ardından yaşanan dönemi ikinci cumhuriyet olarak nitelemiştir; Küçükömer'e göre (1994: 109), 1950 seçimleri ileri bir hareket getirmiştir.

Tartışmanın 'ikinci cumhuriyet' şeklinde kavramsallaştırılması, uçları keskinleştirmiştir. Kemalistler birinci cumhuriyetçi, liberaller ikinci cumhuriyetçi olarak adlandırılmıştır. İsimlendirme ikinci cumhuriyetçileri, belli reformlar gerçekleştirmek isteyen kişilerden ziyade, birinci cumhuriyet çizgisinin tamamen karşısında olan, sistemin dışında kişiler olarak göstermiştir. Kavram, mevcut cumhuriyetin toptan reddini çağrıştırmış ve böyle anlaşılmıştır. Savran'a göre (1993: 260) gerçekte, cumhuriyet mevcut siyasi yapı içerisinde burjuvazinin ve sermaye birikiminin gelişmesinin sonucunda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara uyum sağlamak için geliştirilmiş bir formüldür. Tıkanık bir sistemi reforme etmeyi amaçlayan bu grup, iddialarının ötesinde bir yere konmuştur.

Slogan, ilgi çekmeyi başarmıştır. Ancak verimli bir boş gösterene dönüşerek içine almaya çalıştığı farlılıkların temsilini üzerine alamamıştır. Buna karşın devrimci çağrışımları olan, demokratik hegemonyayı sağlamaya çalışan bir kavram olarak kullanılmaya devam etmiştir. Başarılı olmuş, yandaşlarınca, her kapıyı açacak, devrimci çağrışımı olan, sihirli bir anahtar olarak; Kemalist kesim tarafından ise, "şer odağı"nı nitelemek için kullanılmıştır. "İkinci Cumhuriyet" sloganı, tartışmayı güncel sorunları kapsayan içeriğinden ziyade, tarihle bir hesaplaşmaya dönüştürmüştür. Mağdurlar pozisyonunu nitelemek için girişilen cumhuriyet

eleştirisi, tartışmanın günümüz güncel demokrasi mücadelesinden ziyade tarihsel hesaplaşma boyutuna taşımıştır.

Akat'a göre (1993: 122) tartışmanın ikinci cumhuriyet adı altında yürütülmesinin, ikinci cumhuriyetçiler açısından en önemli getirisi, tartışmanın popülerleşmesinin sağlanması olmuştur. Benzer talepler, 1990'lı yıllardan itibaren ikinci cumhuriyet adı altında kabul görür olmuştur. Böyle bir kavramsallaştırma bütünlüklü bir teoriyi çağrıştırmakla birlikte, bugüne kadar yapılan ikinci cumhuriyet değerlendirmeleri, ikinci cumhuriyet kavramının içeriğinin netleşmemiş olduğunu göstermektedir. Eleştiriler içerisinde, kavramın kışkırtıcılığı nedeniyle refleks tepkilerin ağırlığı hissedilmektedir. Popüler bir slogan olan ikinci cumhuriyeti sahiplenenlerin de kavrama ilişkin değerlendirme farkları göze çarpmaktadır.

İkinci cumhuriyet ismi geçmişle bir hesaplaşmayı içermektedir. Cumhuriyet eleştirisi, ikinci cumhuriyet tezinin çıkış noktasıdır. Ancak yine ikinci cumhuriyetçi olarak bilinen en ünlü isimlerden biri olan Asaf Savaş Akat (1993: 122), geçmişle mutlaka hesaplaşma içine girilmesinin gereksiz olduğunu, kavramın olumsuz yanının kutuplaşmaya neden olması olduğunu ifade etmektedir.

Hegemonya mücadelesi açısından dışsallık ilişkisinin gerekliliğine birinci bölümde değinilmişti. Ancak Atatürk'ün söz konusu tartışmaların merkezinde yer alması sloganın güç kazanmasını engellemektedir. Çünkü son yıllara kadar kesinlikle Atatürk'le fikirsel bağ kurmaksızın siyasal alanda güçlü konumda bulunan aktörler yer alamamaktaydı. Sağ ya da sol içerisinde yer alan birçok güçlü akım, siyasal parti hatta bu siyasal partileri deviren orduya kadar herkes yapıp ettiklerini Atatürkçülük ya da tercihen Kemalizm adına yapmakta ve referans noktası olarak Atatürk'ü göstermekteydi. Bu konum tam anlamıyla farklılıkları içinde barındırma gücüne sahip güçlü bir boş gösteren konumudur.

Bülent Tanör (1993: 179-184), 'İkinci Cumhuriyet' sloganının değişim yanlılarının bölünmesine neden olduğunu savunmaktadır. Türkiye'de herkesin belirli sınırlar içinde değişimden yana olduğunu, böyle bir slogan yerine 'demokratikleştirmek', 'sivilleştirmek' gibi bir sloganın değişim güçlerinin birleşmesini sağlayabilecekken, bu 'yanlış slogan'ın değişim yanlılarının bölünmesine neden olduğunu savunmaktadır.

3.1.2. İkinci cumhuriyet düşüncesinin ilişki çerçevesi

Çalışmanın bu bölümünde doksanlı yıllarda ikinci cumhuriyet tartışmalarıyla ilişkilendirilen kavram ve siyasal figürlere yer verilecektir. Tartışma çok uzun bir dönemi kapsamış ve bu dönem sonrasında ortaya çıkan siyasal gelişmeler sonrası günümüze değin güncelliğini korumuştur. Burada, araştırmanın kapsadığı dönem içerisinde, belli başlı ilişkilendirmelere yer verilmekle yetinilecektir.

3.1.2.1. Neo-Osmanlıcılık

Neo-Osmanlıcılık, ikinci cumhuriyet kavramı ekseninde şekillenen tartışmalarla, dönemsel yakınlığının ötesinde, fikirsel olarak da sıklıkla bir arada anılan bir düşüncedir. Cengiz Çandar'ın, Özal'ın cumhurbaşkanlığı sırasında, gayrı-resmi dış politika danışmanlığı döneminde ortaya attığı bir projedir. Özal'ın dış politika çizgisinin önemli bir ifadesidir. Neo-Osmanlıcılık sıklıkla ikinci cumhuriyet içinde değerlendirilmektedir. Ateş (1993: 159), ikinci cumhuriyetçilerin bir kısmının kendini Neo-Osmanlıcı olarak ifade ettiği görüşündedir. Neo-Osmanlıcılığın, ikinci Cumhuriyet'in bir kolu olduğu ve onun dış politika çizgisini temsil ettiği öne sürülmektedir.

Neo-Osmanlıcılık'la, ortaya çıktığı doksanlı yılların başında, Türkiye'nin, güçlü bir devlet haline gelebilmesi için bölgesinde emperyal bir güç haline gelmesinin gerekliliği savunulmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından, eski Sovyet topraklarında yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bölgede ortaya çıkan yeni yapıda, Türkiye'nin aktif bir dış politika izleyerek, kültürel yakınlığı olan toplumlar üzerinde, önemli bir etki gücü elde edebileceği savunulmaktadır. Çandar, bu bölgenin de ötesinde, eski Osmanlı toprakları üzerinde Türkiye'nin yayılmacı bir dış politika izlemesi gerektiğini savunmuştur. Çandar'a göre (1993: 104), Türkiye, Osmanlı terekesinin kaldığı tek ülke olduğu için, Osmanlı'nın mirasçısı olarak eski Osmanlı coğrafyası, onun doğal hareket alanıdır. Gökdemir'e göre (1993: 441) bu düşünceyle, Türkiye'nin bölgede, Sovyetler Birliği'nden ayrılan Türki cumhuriyetleri, Amerika'nın bölgedeki

temsilcisi olarak, kontrol etmek amacı taşınmaktadır. Çandar'da esasında bunu vurgulamaktadır. Çandar (1993: 113), süper devletin bölgesindeki en istikrarlı müttefiki olmasının Türkiye'nin emperyal bir güç haline gelebilmesini sağlayacağını savunmaktadır.

Çandar, projesini Osmanlı'dan ilham alarak oluşturmuştur. Osmanlı'nın içinde, pek çok farklı etnik ve dini topluluğu, geniş bir coğrafya içinde elinde tutması ve bu coğrafyanın doksanların başında çalkantılı durumu, projenin oluşturulmasında etkili olmuştur. Neo-Osmanlıcılıkla, Türkiye'nin bu coğrafyayı kontrolü altına alabilmesi için yeni bir siyasal sistemin gerekliliği öne sürülmüştür. Üniter devlet, bu çerçevede eleştirilmiştir.

Neo-Osmanlıcılık düşüncesinde, Türkiye içinde, 'alt kimlik' olarak yorumlanan, ya da politik ve kültürel boyutu dikkate alınmayan kimliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Din ve etnik kökene dayalı, en azından bu kimliklerin daha ön plana çıktığı bir siyasal yapı öngörülmektedir. Tarikat ve tekkelerin serbest bırakılması, dini cemaat örgütlenmelerinin önünün açılması Çandar'ın önerilerinden bazılarıdır (1993: 107). Çandar'ın kimlik algılayışında yurttaşlık ya da politik tercihlerin yer bulmadığı; bunun yerine, dini ve etnik kökene vurgu yapıldığı göze çarpmaktadır.

Neo-Osmanlıcılık tartışması, daha çok üniter devlet yapısı ekseninde gelişmiştir. Projenin temel tartışmalı konusu budur. Çandar (1993: 104-105), Neo-Osmanlıcılığın, Türkiye sınırlarını aşmasına vurgu yapmakta ve bunun Türkiye'yi giderek federasyona ve konfederasyona götürmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin üniter yapısının korunmasından yana olanlar, Özal'ın siyasal gücünü de düşünerek Neo-Osmanlıcılığı Türkiye için ciddi bir tehdit olarak algılamışlardır. Neo-Osmanlıcıların, Türkiye'yi etnik temele dayalı bir federasyona çevirme isteğinde olduklarını öne sürmüşlerdir (Kırca: 3 Ağustos 1992). Neo-Osmanlıcılık'la, ikinci cumhuriyet düşüncesi arasındaki yakınlık, ikinci cumhuriyet tartışmalarının öne çıkan konuları arasında yer almaktadır. Kemalistler, Neo-Osmanlıcılığı, ikinci cumhuriyetçilerin kurmak istedikleri yeni cumhuriyetin dış politika vizyonu olarak görmektedirler. Cengiz Çandar, ikinci cumhuriyetten yana olduğunu, kendi projesinin gerçekleşebilmesi için ikinci cumhuriyetle savunulan görüşlerin hayata geçmesinin şart olduğunu söylemektedir. Ancak, Çandar (1993: 97-98) kendi

projesini ikinci cumhuriyet içinde görmemekte, ikinci cumhuriyetçilerin bir kısmının kendi projesini benimsemediğini belirtmektedir.

Neo-Osmanlıcılık düşüncesi, Özal'ın ölümüyle gücünü ve etkisini yitirmesine, popüler bir tartışma konusu olmaktan çıkmasına karşın, özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanı olmasıyla birlikte güncel siyasi hayatımızın en tartışmalı konularından biri haline gelmiştir.

3.1.2.2. Medine Sözleşmesi

Medine Sözleşmesi/Vesikası tartışmaları doksanlı yılların başında Ali Bulaç'ın Kitap Dergisi'nde kaleme aldığı makalelerle başlamıştır. Özellikle Birikim dergisinde yayınlanan makalelerle, faklı kesimler tartışmaya dâhil olmuştur. Çınar'a göre (1997: 228), Bulaç'ın somut önerisi, çok hukuklu bir toplumsal yapıdır. Temel tezi ise İslam'ın böyle bir toplumsal yapı için elverişli olduğudur.

Ali Bulaç, Hicret'in ardından Medine'de farklı kesimlerin kendi hukuklarına tabi olmalarını ve bir arada, barış içinde yaşamalarını öngören Medine Sözleşmesini referans alarak yeni bir toplumsal proje önermektedir. Bulaç'ın büyük önem atfettiği ve kendi sivil toplumcu ve çok hukukluluğa elverişli İslam görüşünün tarihsel tanıtı olarak görülebilecek bu belgeden bahsetmek yararlı olacaktır.

Muhammed, 622 yılında Mekke'de dinini yaymak için elverişli koşullar bulamaması ve siyasi baskı nedeniyle Medine'ye göç etmiştir. Bu göç Muhammed ve taraftarlarının ilk göçü değildi. Daha önce de iki defa Habeş'e göç etmişler, ancak aradıkları ortamı orada bulamamışlardı. Mekke, siyasi birliğin olduğu ve kabileler arası dengelerin oturduğu bir şehirdi. Yeni dinin tutunması için elverişli koşullar yoktu ve Müslümanların üzerindeki baskı da günden güne artıyordu. Göç etmek için Medine uygun bir şehirdi. Medine'de Müslümanlık yayılmaya başlamıştı ve Medineli Müslümanlar (Ensar) Muhammed'i çağırıyordu. Ayrıca Medine'de siyasi birliğin olmaması Müslümanlar için bir avantajdı.

Hicretin ardından yapılan nüfus sayımında 1500 Müslüman'ın, 4000 Yahudi'nin, 6000 payan Arap'ın ve 50 Hristiyan'ın Medine'de yaşadığı saptanmıştır (Yaman, 2004: 514) . Müslümanlar Medine'de sayıca üstün değillerdi. Ensar(

Medineli Müslümanlar) ve Muhacir (Medine'ye göç eden Müslümanlar) olmak üzere iki gruba ayrılıyorlardı.

Muhammed, Medine'ye göçüyle birlikte siyasi önder konumuna geliyordu, Medine'deki çatışmaları önleyeceğine inanılan tarafsız biriydi. Şehre dışarıdan gelmişti ve çatışma halindeki kabilelere mensup değildi; tarafsız, çatışmaları önleyebilecek bir güç olarak görüldüğü için Medine'ye çağrılmıştı. Muhammed, Medine'ye göçüyle birlikte siyasi bir önder ve yasa koyucu olmuştur. (Mc Neil, 2005: 306)

Medine Sözleşmesi tarafları muhacir ve ensar Müslümanlar, Yahudiler ve Medineli payan Araplar olan, kimi kaynakların Hamidullah'a atıfta bulunarak belirttiğine göre, tarihin ilk yazılı anayasasıdır. Belgenin ilk 23 maddesiyle Müslümanların kendi aralarındaki ilişkiler düzenlenmiştir. Kırk beş maddelik bu belgenin geri kalan maddeleri bütün taraflar arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Ali Bulaç, bu belgenin, Müslümanlığın çok hukuklu bir sisteme olanak tanıdığının ve totaliter olmadığının tarihsel delili olduğunu savunmaktadır. Medine Sözleşmesi referans alınarak, benzeri yeni bir belgenin hazırlanabilirliğini tartışmaya açılmıştır. Bulaç, benzeri bir belgenin üst hukuk normu olarak hazırlanarak iç hukuk normlarının yaşamasına imkan tanıyan çok hukuklu bir sistemin uygulanabilirliğini savunmaktadır.

Bulaç, Medine Vesikası'nın ışığında, kendi teorisini şekillendirirken öncelikle, İslam'ın özünde totaliter olmadığını tanıtlamaya girişmiş ve İslam'ı, sivil İslam ve resmi İslam olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bulaç, resmi İslam'ın, resmi bir din görüşüne dayanan, totaliter eğilimleri baskın, dünyayı kendi yöntemleriyle İslamileştireceğini varsayan bir görüş olduğunu, resmi İslamcıların çözümü, devleti ve kurumlarını ele geçirmeye dayalı devletçi bir projeye dayandırdıklarını savunmaktadır. Bulaç'a göre (1992: 26), resmi İslamcılar 'yukarıdan aşağı Müslümanlaşma'yı savunan, otokrat, monarşik ve totaliter yorumlara dayanır.

Sivil İslam ise resmi İslam'ın aksine sivil topluma dayalı bir yapıya dayanır. Çoğulcu temele dayandığından her türlü farklılığın yaşamasına elverişlidir. Devleti değil toplumu ele geçirmeye yönelir. Kültürel ve sosyal kimliği siyasal ve askeri kimliğine baskın olduğundan değişimi aşağıdan yukarıya Müslümanlaşmada arar.

Bulaç, ümmet kavramını, toplum manasında kullanmaktadır. Ümmeti oluşturan halkın Müslüman olması zorunlu değildir. (Bulaç, 1992: 28)

Bulaç, resmi İslam'ın, siyasal iktidarı merkeze alan yapısıyla moderniteye yakın olduğunu, buna karşın sivil İslam'ın, içtihat gücüne (Kur'an) ve hayat biçimine (sünnet) öncelik verdiğini savunmaktadır. (1992: 26-28)

Ali Bulaç (1993: 56-58), hazırladığı toplumsal projenin öncüllerini şöyle sıralamaktadır:

-Kişi istediği inanç şeklini, dini seçmekte özgürdür. Bulaç, her türlü düşünce ve inancı din çerçevesi içine yerleştirmektedir. Bu tanım içerisinde bütün ideolojiler birer din olarak değerlendirmektedir.

-Kişi, özgür iradesiyle yaptığı seçimle kendisiyle benzer bulunanlarla birlikte belli bir topluluğa mensup olur. Ali Bulaç buna 'din seçimi' demektedir. Kişi, seçimine uygun istediği topluluk ve grubu seçmekte özgürdür.

-Her grup kendi seçtiği yaşama biçimini, normlara göre düzenler ve başkalarına deklare eder. Bu deklarasyona hukuk beyanı veya hukuk seçme hakkı denebilir.

-Her topluluk bir sosyal blok oluşturur. Her sosyal blok hizmet ve etkinliklerini kendi iç hukukuna göre düzenler. Toplulukların iç sorunlarıyla ilgili yaşama faaliyetlerini kendilerine (hukuk topluluklarına) bırakmak gereklidir.

-Projenin tarafları olan hukuk toplulukları arasında kamusal ve idari ilişkileri, karşılıklı hak ve görevleri düzenleyecek ortak bir sözleşmeye ihtiyaç vardır.

-Sözleşme, hukuk topluluklarının doğal veya seçilmiş temsilcilerinin bir araya gelip, müzakerelerde bulunmasıyla oluşturulur. Ana ilke, bir hukuk topluluğuna özgü olan bir talebin, diğer topluluklara dayatılmamasıdır.

-Proje her topluluğa ayrılmış, dini ve etnik ayrıma dayanan coğrafi federasyonu öngörmez. Gettolaşmaya da gidilemeyeceğinden ortak hizmetlerin yürütülmesi için yürütme meclislerine ve bunlara bağlı yürütme organlarına ihtiyaç vardır. Her bir grup doğal demografik dağılımı ve nüfusuna göre yürütme meclisine temsilci gönderir.

-Her bir sosyal blok biri sivil hizmetlerin yürütülmesi için, iç hukukuna göre; biri de ortak ve bölünemez hizmetlerin yürütülmesi için olmak üzere iki tür vergi verir.

-Farklı iç hukuklara göre yaşayan topluluklar ve bu topluluklara mensup bireyler arasındaki ihtilaflı davalara bakmak üzere, sözleşmeye katılan tarafların temsilcilerinden oluşan bir üst yargı makamı veya bu amaçla oluşturulmuş özel mahkemeler bakar. Ağır suçlarda eğer ceza normları çatışıyorsa mağdura veya mağdurun kanuni varislerine var olan hukuklardan birini seçme hakkını tanıma bir çözüm olarak sunulmaktadır.

-Sosyal bloklar, ortakları olan blokların dışında ve onlardan izin almaksızın diğer gruplarla ilişkilerinde serbesttir. Ancak burada sözleşmeye aykırı ve siyasi birliği tehlikeye atacak girişimlerde bulunulmaması gerekir.

Medine Vesikası temelinde savunulan çok hukuklu toplumsal yapı fikrine getirilen belli başlı eleştirileri ise şöyle sıralanabilir:

Öncelikle Ahmet İnsel'in belirttiği gibi (1992: 31), bu düşünce sistemi belirgin bazı iç çelişkiler içermektedir. Ali Bulaç'ın, özünde çoğulcu sivil toplum düşüncesinin önünde en büyük engel 'tevhid' ilkesidir. İnsel'e göre, tevhid ilkesi farklılıkların beraberliğini değil, farklılıkların özünde bir olduğunu öğretir. "Tevhid herkesi bir ve aynı Vahy'e biat etmeğe çağırmaktadır. Yani farklılıkların kalkmasına bir çağrıdır ve homojen toplum, hatta homojen evren ilkesini en azından eğilimsel olarak içinde taşır."

Ali Yaşar Sarıbay da (1993), 'tevhid' ilkesinden yola çıkarak, benzer eleştiriler getirmektedir. "Tek" anlamına gelen tevhid kelimesi, İslam'da Allah'ın ve sıfatlarının tek olmasına iman etmenin yanı sıra, İslam'ın dışındaki tüm dinlerden ve rejimlerden uzak durmak anlamına gelir. Sarıbay, fundamentalizmin hakikatin tekliğine olan inanç olduğunu ifade ederek 'tevhid' ilkesinin İslam'ın fundamentalist karakterinin göstergesi olduğunu savunmaktadır. Sarıbay, sivil toplumdan yana olmanın bir hareketi tek başına 'demokrat' yapmayacağını, toplumsal hareketin kendi içinde 'demokratik' olması, fundamentalist karakter içermemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ragıp Ege'ye göre (1993), Medine Vesikası tartışmaları 'hukuk devleti' kavramına zarar vermektedir. Ege, Medine Vesikası'nın tam bir hukuksal durum oluşturmadığını savunmaktadır. Çünkü hukuksal durumun ortaya çıkabilmesi için, anlaşmazlık durumundaki iki kişinin, çözümü, bir üçüncünün yargısına bırakması gerekir. Vesikada üstün durumunda olan Tanrı, onun elçisi Muhammed'dir. Tanrı'yı ve elçisini yargılamak ise mümkün değildir. Tanrı ve elçisi başka bir güce hesap vermek zorunda değildir. Tanrısal hukuk sorgulanamaz. Tanrısal buyruk zorunludur. Bu nedenle ''ilahi hukuk'' kavramı özünde çelişkili bir kavramdır.

3.1.2.3. Siyasi Müttefikler

İkinci cumhuriyet tartışmalarının başladığı yıllarda Özal cumhurbaşkanıydı. İkinci cumhuriyetçi olarak bilinen bazı isimlerin Özal'a yakınlıkları biliniyordu. Hatta Özal'ın ikinci cumhuriyet tartışmalarını başlatan kişi olduğu da öne sürülmüştür (Pekdemir, 1993: 239). İkinci cumhuriyetçiler kimilerince Özalcılar olarak da takdim edilmektedir.

Özal'ın "İkinci Cumhuriyet Partisi" kurdurtmayı amaçladığı da iddia edilmektedir (Civaoğlu: 12 Şubat 1993, Sabah). İkinci cumhuriyetçiler ile Özal arasında fikirsel bir yakınlık söz konusudur. İkinci cumhuriyetçi olarak bilinen isimler Özal'ın ekonomi politikalarını beğeniyle karşılamaktadırlar. Özal ve ikinci cumhuriyet adları, başkanlık sistemi ve Neo-Osmanlıcılık tartışmaları içinde bir arada anılmaktadır. Mehmet Altan ve ikinci cumhuriyetçi olarak bilinen önemli isimlerin çoğu, bu konularda Özal'la fikir birliği içinde değildirler. Ancak, bu tartışmaların gündeme geldiği günlerde, Altan'ın, Özal'ın iktisadi uygulamalarını destekleyen yazılar yazdığı görünüyor. İkinci cumhuriyetçi olarak nitelenen kişiler, bu uygulamaları desteklemektedir. Süleyman Seyfi Öğün (1994) bu desteği, Özal'ın somutluk değeri taşıyan ekonomizminin (alt-yapıcılığının) yıllarca soyut bir ekonomizmden kurtulamamış "eski" sol çevrelere büyülemesi olarak yorumlamaktadır. Altan'ın yazıları incelendiğinde Özal'ın ekonomi uygulamalarına duyduğu "hayranlık" rahatlıkla fark edilebilir. Altan (14 Aralık 1992, Sabah), Özal'ın iktisadi uygulamalarını herkesin hak vermek zorunda kalacağı doğrular

olarak nitelemekte, bu politikaları desteklemeyenlerin, kafalarındaki Özal "saplantısından" ya da "alerjisinden" kurtulamadığını yazmaktadır.

Yeni Demokrasi Hareketi'ni, ikinci cumhuriyetçi parti olarak tanımlamak yanlış olmaz. Mehmet Altan, Asaf Savaş Akat, Etyen Mahçupyan gibi bazı ikinci cumhuriyet düşüncesiyle ilişkilendirilen isimler bu parti içinde yer almıştır. Altan ve Akat'ın hazırlayıcıları arasında bulunduğu parti programını (Yeni Demokrasi Hareketi), ikinci cumhuriyetçi fikirlerin toplandığı bir metin olarak da okumak mümkündür.

Zaman zaman, bazı Kemalist köşe yazarları tarafından, Mesut Yılmaz'ın ANAP'ı da, doksanlı yıllarda, ikinci cumhuriyetçi olarak nitelenmiştir. Hatta Anayasa Mahkemesi Başkanlığı sırasında Ahmet Necdet Sezer bile ikinci cumhuriyetçi ilan edilmiştir. Bu örnek bir bakıma ikinci cumhuriyetçiliğin belirsizliğini de göstermektedir. Pek az kişi kendini ikinci cumhuriyetçi olarak adlandırmasına ve neredeyse tek açık temsilcisi Mehmet Altan olmasına karşın, bu kavram özellikle Cumhuriyet gazetesi yazarları tarafından suçlayıcı bir nitelikte birçok farklı siyasetçi, bürokrat ve yazara yakıştırılmıştır.

3.2. MEHMET ALTAN'IN İKİNCİ CUMHURİYET FİKRİNİN İÇERİĞİ

İkinci cumhuriyetçiler geniş ve pek net olmayan bir grup olarak görülmektedir. Ancak, ikinci cumhuriyet düşüncesinin lideri Mehmet Altan, bunu en açık ve bütünlüklü olarak savunan kişidir. Hatta bu projeyi, Mehmet Altan'ın siyasal düşünceleri olarak algılamak mümkündür. Çok geniş ve zaman zaman farklı talepleri nedeniyle ikinci cumhuriyetçi olarak algılanan kesimleri net ve sürekli fikir birliği içinde görmek mümkün değildir. Zaten bu nedenle, medyada ikinci cumhuriyetçi olarak bilinen isimlerin çoğu, kendilerini ikinci cumhuriyetçi olarak nitelememektedirler. Birçoğu fikir birliklerini kabul etmekle birlikte, fikirlerini bu slogan çatısı altında ifade etmemektedirler. İktisadi liberalizm yandaşlığı, Avrupa Birliği yandaşlığı, açık ya da zımnen Kemalizm karşıtı tutum ve söylemleri temel birleştirici noktalarıdır. Örneğin, başkanlık sistemi, Kürt sorunu ve laiklik değerlendirmesi gibi bazı konularda görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Geniş ve belirsiz bir çevrenin içine dahil edilebildiği "ikinci cumhuriyet" fikrini ortaya atan ve bu düşüncenin en önemli savunucusu olan Mehmet Altan'ın, yazı ve söyleşileri ikinci cumhuriyetçilik hakkında temel başvuru kaynaklarıdır. Her ne kadar Mehmet Altan (2004); "liberal demokrasi isteyen herkes ikinci cumhuriyetçi olarak nitelenebilir" diyorsa da, ikinci cumhuriyetçileri böyle geniş ve belirsiz bir çerçeve içinde ele almak olanaklı değildir.

Altan'ın düşüncelerinin bir tasnifini yapmak bu kavramdan hareketle kastedileni özetlemenin en sağlıklı yolu olarak görülmektedir.

Mehmet Altan'ın "ikinci cumhuriyet" kavramsallaştırmasının çıkış noktası "birinci cumhuriyet"in devlet yapısıdır. Altan, bu yapının egemeninin asker-sivil bürokrasi olduğunu birçok yazı ve söyleşisinde ifade etmektedir.

Altan'ın ikinci cumhuriyet tezini savunurken, temel varsayımları şöyle sıralanabilir:

-Kemalizm'in yerini demokrasi almalıdır. Kemalizm demokrasiyi içermemektedir. "Altı ok"un içerisinde demokrasinin yer almıyor olması bunun en önemli kanıtlarından biridir.

-Türkiye'nin egemenleri asker ve sivil bürokrasidir.

-Türkiye burjuvazisi devlet güdümlü bir burjuvazidir. Zenginliği devlete bağlıdır. Üretimden değil devletle olan yakınlığından para kazanır.

-Türkiye köylülükten kurtarılmalıdır. Dünya sanayi toplumu aşamasını geçmiş, bilgi toplumu aşamasına gelmişken, Türkiye'de hala köylülük hüküm sürmektedir. Köylü toplum, sanayi toplumu ve bilgi toplumunu yaşayan insanlar iç içedir.

-Kapitalizm nitelik değiştirmiştir. Meta'nın özündeki artı-değer ortadan kalkmaktadır. Böylece sömürü sorunu da ortadan kalkmıştır.

-Bilgi toplumunda, kol emeğine ihtiyaç kalmadığı için sınıflar ortadan kalkmaktadır.

-Bilgi toplumunda, üretimde sağlanan artış, refah seviyesini arttırmaktadır. Boş zaman artmakta bu da insani özgürleştirmektedir.

-Liberal iktisat politikaları izlenmelidir.

-Liberalleşmeyi sağlamak için özelleştirmelere hız verilmelidir.

-Tek demokrasi liberal demokrasidir. Liberal demokrasi liberal iktisat politikaları uygulanarak sağlanabilir.

-Emperyalizm bugün eski emperyalizm değildir. Kendi çıkarları için dünyanın geri kalmış (kapitalistleşememiş) bölgelerine insan hakları ve demokrasi götürmektedir

-Farklı kesimlerin demokrasi talepleri vardır. Bunlar göz ardı edilmemelidir.

-Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi ikinci cumhuriyetin kurulması anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği ikinci cumhuriyetten yanadır.

Bu düşünceler aşağıda açıklanmaktadır.

3.2.1. Siyasal Yapı

3.2.1.1. Bürokrasi Egemenliği

Altan (2004: 26-31), birinci cumhuriyetin halkın egemenliğine dayanmadığını savunuyor. Siyasal ve iktisadi özgürlük talebinde bulunuyor. Devletin hâkiminin halk değil sivil ve askeri bürokrasi olduğunu öne sürmektedir. Altan, Osmanlı'da, padişahtan alınan iktidarın halka devredilmediğini, sarayın yetkilerinin devlete geçtiğini savunmaktadır. Devletin liberal değil, politik bir devlet olması nedeniyle devletin sahibinin bürokrasi olduğunu söyleyen Altan, bürokrasinin, halkın iktisadi ve siyasal özgürlüğüne izin vermediğini, bütün ideolojileri ve sınıfsal yapıyı dışlayarak kendi gücünü koruduğunu düşünmektedir.

Altan'a göre (2004: 166): Mevcut cumhuriyet rejimiyle ifade edilen düşünce 'Kemalist devletçiliktir.' Kemalist devletçilik, bürokrasinin, ekonomik ve siyasal egemenliğini teorize eden bir dünya görüşüdür. "Kemalizm, Türkiye'de askeri

bürokrasinin egemenliğini meşrulaştıran bir ideolojidir. Demokrasiyle hiçbir alakası yoktur ve Kemalizm dendiğinde bunun net ifadesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun parlamento üzerindeki vesayeti devam etsin demektir."

Altan'dan önce de benzer eleştiriler dile getirilmiştir. Ancak Altan'ı daha öncekilerden ayıran özellik, bir durum saptaması yapmaktan öte görüşlerini bir toplumsal "proje olarak sunması ve siyasileri bu projenin hayat geçirilmesinde görevli kılmasıdır." (Sarıbay, 1992: 36-37)

Altan kendi toplumsal projesi olan ikinci cumhuriyetin temel üç hedefini şöyle sıralamaktadır:

> ...ilk olarak Türkiye'nin egemeninin silahlı bürokrasi değil, halkın kendisi olması gerektiğini söylüyoruz. İkincisi, Kemalizm'in yerini demokrasiye bırakması gerektiğini söylüyoruz. Üçüncüsü, devletin halkın ekonomik patronu olmaktan çıkması gerektiğini söylüyoruz. (Altan, 2004: 96)

3.2.1.2. Devlet yapısı

İkinci cumhuriyet projesinin temel hedefi Türkiye'nin mevcut devlet yapısıdır. Mehmet Altan'a göre (2004: 27): Türkiye'nin egemenleri asker ve sivil bürokrasidir. Sınıfların oluşmasına izin verilmeyerek Türkiye'nin kapitalistleşmesi engellenmiştir.

Birinci cumhuriyetin Kemalist yapısı İkinci cumhuriyetçi eleştirinin merkezinde yer almaktadır. Temelde üretim biçimindeki değişimin üstyapı kurumlarını dönüştüreceği savından hareket eden Altan, Kemalizm'in oluşturduğu devlet yapısının iktisadi gelişimi engellediğini savunmaktadır.

Mehmet Altan'ın ikinci cumhuriyet tezinin temel önerisi devletin yapısının değiştirilmesidir. Altan'a göre, Türkiye'nin mevcut yapısı, dünyadaki gidişatın gerisinde kalmıştır. Altan, Dünyanın bilgi çağına geçtiğini ancak Türkiye'deki mevcut devlet yapısının Türkiye'nin köylü toplumu olarak kalmasına sebep olduğunu savunmaktadır.

3.2.1.3. Ordu

Doksanlı yıllarda Altan'ın eleştiri oklarının hedeflerinden biri de ordudur. Altan'ın doksanlı yıllarda ordu egemenliği konusundaki düşünceleri aşağıda özetlenmektedir: Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana siyasal yapının egemeni ordudur. Ordu farklılıkları yok saymaktadır. Çünkü farklılıkların oluşması ordu egemenliği için tehdit oluşturmaktadır. Ordu egemenliğini sürdürebilmek için statükoyu korumaya çalışmaktadır (Altan, 1994: 61-63).

Cumhuriyet'i, kurucusu sıfatıyla, ordu ele geçirmiştir. Bu egemenlik bugünde korunmaktadır. Cumhuriyet halk iradesi yerine ordunun iradesini koymuştur. Cumhuriyet ordu iradesine dayanmaktadır. Öyle ki parlamento göstermeliktir. (Altan, 2004: 24)

Altan (2004: 141) tek parti mevzuatının devam ettiğini savunmaktadır. 12 Eylül'ün askeri anayasası yürürlüktedir. Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı demokratik bir devlette korunmamalıdır. M.G.K. ordu egemenliğinin kanıtıdır.

Türkiye'nin bugüne kadar yapılan anayasalarının tümü ordu tarafından oluşturulmuştur. Sık sık askeri darbeler yaşanmaktadır. Siyasiler ordu egemenliği karşısında kendi iradelerini ortaya koyamamaktadırlar. Siyaset ordu temelli yapılmaktadır. Orduya yakınlık ve ordunun görüşlerine uygunluk siyasetin aracı olarak kullanılmaktadır.

3.2.1.4. Birinci Cumhuriyet'in Ötekileri ve Altı Ok

Mehmet Altan, birinci cumhuriyetin demokrasiyi içermediğini anlatmak için Cumhuriyet'in ötekilerini, Nilüfer Göle'nin değimiyle Kemalizm'in "dört fobisi"ni, Kürt kimliği, Müslümanlık, komünizm ve liberalizm olarak sıralıyor ve açıklıyor:

> Müslümanlık 'askeri laiklik' ile sindirildi
>
> Kürt kimliği arayışları ise hep1925 askeri mantığı ile bir 'ikinci sefere' kadar kazındı.

Liberalizm, Cavit Bey'in idamı ile rafa kalktı.

Marksizm, Mustafa Suphi ile Trabzon sularında boğuldu. Geriye 'silahlı bürokrasisini' yaptığı darbe anayasalarına madde olarak koyacak kadar taassub haline getirdiği 'Kemalizm' kaldı.

'Demokrasi'yi içermeyen Altı Ok… (Altan, 2001: 141)

Altan, birinci cumhuriyetin Komünizm ve Liberalizm gibi birbirinden oldukça farklı düşünceleri yok etmekle, kendisi dışındaki hiçbir düşünceye fırsat tanımadığını; bu yönüyle, anti-demokratik bir kökeni olduğunu savunuyor.

Kemalist felsefenin 'Altı Ok'ta cisim bulduğunu dile getiren Altan (2004: 120), altı okun içinde "demokrasi"nin bulunmamasının üzerinde özellikle durmaktadır. Altan'a göre bu Kemalizm'in demokrasiyi içermediğinin kanıtıdır. "Demokrasi"nin yerine "Kemalizm" ikame edilmektedir ve 1923 Cumhuriyeti demokrasi karşısında yüceltilmiştir.

"Altı Ok" içinde yer alan "halkçılığın" demokrasi gibi algılanmasını, resmi ideolojinin propagandası olarak gören Altan, "Altı Ok"un en faşist ilkesinin "halkçılık" olduğunu iddia etmektedir. Çünkü " Kaynaşmış, sınıfsız, imtiyazsız bir kitleyiz" mantığı sınıfları inkâr etmeye dayanır. Toplumu geliştirecek olan zıtlaşma dinamiğini engeller. Halkçılığın demokrasi ile bir ilgisi yoktur.(Altan, 1993, s.35-36)

"Altı Ok", Kemalizm'in otoriter çizgisinin göstergesidir. Kemalist rejim başlangıcından beri otoriterdi. Mustafa Suphi'nin Trabzon'da boğdurulması, Cavit Bey'in düzmece bir suikast bahanesiyle asılması bunun kanıtıdır. (Altan, 2004: 167-168),

Altan (2004: 147), birinci cumhuriyetin hiçbir düşünceye varlık şansı tanımayan ideolojisinin yerini "demokrasi"nin alması gerektiğini savunuyor. Demokrasi'nin evrensel kuralları olarak nitelediği, Paris Şartı'nda birleşmeyi öneriyor.

3.2.1.5. Laiklik

Laiklik tartışması, ikinci cumhuriyet tartışmalarında, sıklıkla gündeme gelmektedir. İkinci cumhuriyet, bazı muhalifleri tarafından bir yanıyla, 'Laik Cumhuriyet'i yıkmaya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Mehmet Altan (2001: 114) ise "askeri Laiklik" ile "şeriat arasında tercih yapmanın zorunlu olmadığı"nı öne sürerek, Türkiye'deki ordu, şeriatçı saflaşmasının dışında olduklarını savunmaktadır.

Altan (2001: 130), ordu ve şeriatçıların baskıcı iktidara sahip olma çekişmesini aşmak gerektiğini, şeriatçıların "Kuran"ın, Kemalistlerin ise "Altı Ok"un, "devletin ideolojisi" olmasını istediklerini, iki kesimin de hem devlete, hem topluma hâkim olmak istedikleri için demokrasiden nefret etmekte olduklarını öne sürmektedir.

Altan'a göre (2004: 158-159) "Laik Cumhuriyet" adına demokrasi engellenmektedir. Laiklik demokrasiyi içermemektedir ancak demokrasi laikliği içermektedir. "Laiklik elden gidiyor" denerek demokrasinin önü kesilmektedir.

3.2.2. İktisadi Düşünceler

3.2.2.1. Devlete Bağlı Zenginlik

Altan'a göre; Kemalist rejim asker sivil bürokrasinin egemenliğinin teorize edilmesidir. Türkiye'nin egemeni bürokrasidir. Bürokrasi, devletten bağımsız gerçek bir burjuvazinin oluşmasını engellemiştir. Türkiye'de zenginlik devlete bağlıdır ve lütfedilmiştir. Bu zenginlik devlete bağlı bir zenginlik olduğundan geri alınabilir. Türkiye'nin üreterek zengin olan gerçek bir burjuvazisi yoktur, var olması engellenmiştir. Çünkü gerçek burjuvazi, bürokrasi egemenliği için bir tehdittir. Altan'ın bu görüşlerini(Altan, 2004: 31-34) açmak gerekiyor:

Devlet imkânları ile zenginleşen insanlar burjuvazi sayılamaz. Bürokrasinin de pay aldığı bir rant sisteminin içindeki zenginler vardır. Üretimin olmadığı yerde iktisattan söz edilemez. Türkiye'de de üretim yoktur ve iktisat ideolojisi yerleşmemiştir. İktisadi yapıya burjuvazi yerine küçük üreticilik hâkimdir.

Cumhuriyeti teorize eden Kemalist devletçi mantıkla Osmanlıdaki bürokrasi egemenliğine dayalı ekonomik sistem yeni bir çehre kazanmıştır. Padişahın hazinesinin yerini ise devlet bankaları almıştır. Altan'a göre, üretimden değil paradan para kazanılan bir sistem hüküm sürmektedir. Serbest rekabete olanak tanınmamakta, yatırım olmaksızın zenginlik sürdürülebilmektedir. Parası olan, üretim yapmadan parasını katlayabilmektedir.

Altan (1993: 42), Türkiye'nin temel sorununun, politik bir devletten, liberal bir devlete dönüşmesi olduğunu düşünmektedir. Politik devletten liberal devlete geçişin, devletin ekonomiden elini çekmesiyle mümkün olabileceğini söylemektedir. Altan'a göre devlet ekonomiden elini çektiğinde, ekonomi halka verilmiş olur. Devlet ekonomiyi halka vermelidir.

Altan (1993: 41-42), Türkiye'deki, Kemalist devletçi bürokratik egemenliğin, özelleştirmelere karşı bir mutabakat oluşturduğunu, bu mutabakat nedeniyle rekabetçi bir ekonomiye geçişi sağlayacak özelleştirmelerin yapılamadığını söylemektedir. Altan (2004, s.30) özelleştirmenin, Türkiye'de, rejim değişikliği anlamına geldiğini; politik bir devletten, liberal bir devlete geçilmesi olduğunu iddia etmektedir. Özelleştirmeler karşı direnen egemenler ise bunun farkında oldukları için özelleştirmeye direnmektedirler.

3.2.2.2. Köylülük

Altan'a göre (2004: 21) Türkiye'nin en öncelikli sorunu köylülükten kurtulamamasıdır. Köylülük makul seviye olan Avrupa ülkeleri düzeyine çekilmedikçe Türkiye'nin çağı yakalamasının önünde engel olacaktır. Hukukta ve ekonomide çağdaşlaşma ancak üretim ilişkilerindeki değişimle mümkündür. Dolayısıyla çağdaş bir toplum çağdaş bir zeminde bunu doğuracak olan iktisadi ilişkiler içerisinde ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin sanayi toplumunu yakalayamamasının nedeni köylülüğün ortadan kaldırılmamasıdır. Bugün dünya sanayi toplumu aşamasını aşmaktadır. Ancak, Türkiye hala köylü toplumudur. Çalışan kesimin yüzde 45'i tarımda olmasına karşın yıllık ancak yüzde 13 zenginlik üretmektedir. (Altan, 2004: 176)

Altan (2004: 25-26), Cumhuriyet'in köylülüğü kasten bitirmediğini savunmaktadır. Bunun kanıtı olarak da sermaye birikimindeki yetersizliğini göstermektedir. 1923'te zenginler yaratıp, sanayileşmeyi sağlayacağız denmesine karşın; yeterli sermaye birikimi yapılamamış olması köylülüğün ortadan kasten kaldırılmadığını, istenseydi bu kadar yıl içerisinde kaldırılabileceğini gösteriyor.

Altan (2004: 20) üretim biçimi değişmeyince halkı kandırmanın da kolaylaşacağını söylüyor. Türkiye'nin mevcut rejimini sürdürebilmesini, köylülüğün yok edilmemesine bağlamaktadır. Altan'a göre (2004: 55-56), köylülük zenginlik üretmediği gibi, beyinselliği geliştirmez. Köylülük yeryüzüyle irtibat kurmaz; çünkü üretim faktörü olarak toprağı kullanır, beynini kullanmaz.

İkinci cumhuriyetçi görüşe yönelik en ciddi eleştirilerin yükseldiği konulardan biri, köylülüğün ortadan kaldırılması sorunudur. Köylülüğün ortadan kaldırılmasının hangi yöntemle sağlanacağı açık değildir.

3.2.2.3. Yeni Dünya Düzeni

Altan, yeni dünya düzeninin kökenini "ekonomik mekanizma"dan alan bir kavram olduğunu savunmaktadır. Altan'a göre yeni dünya düzeni, sanayi sonrası toplumun müjdeleyicisidir. Bu yeni dönemde para kazanma biçimi değişmeye başlamış, hizmet sektörünün önemi artmış, çalışma saatleri azalmıştır. Uluslar üstü birliktelikler oluşmaktadır. Ancak, sanayi sonrası toplumun oluşması ve oturması da zaman alacaktır. Altan (2002: 11-14), bugün bu sitemin ilk ipuçlarını gördüğümüzü söylüyor. Ona göre, nasıl pazar için üretilen ilk mal sanayi devrimini kaçınılmaz kılmışsa bugünde sanayi sonrası toplumun kaçınılmazlığını gösteren gelişmeler olmaktadır.

Altan'ın emperyalizm konusundaki görüşleri de oldukça tartışmaya açıktır. Altan(2002: 70), emperyalizmin nitelik değiştirdiğini artık eski geleneksel yöntemleri kullanmadığını ve sömürülen ulusların lehine bir biçim aldığını savunuyor. Sanayi döneminden bilgi toplumuna geçildiği aşamada, yeni üretim ilişkileri emperyalizme yeni bir kimlik kazandırmıştır.

Altan (2002: 103-104), yeni dünya düzeniyle, sanayi sonrası toplumun irtibatlı olduğunu söylüyor. Sanayi sonrası toplumda para kazanma biçimi değişmiştir; bir bilgisayar programı bir ton çelikten daha fazla para kazandırmaktadır. Bilgi çağında geleneksel sömürü biçimi işlevsizdir. Emperyalistler artık silahlarını değil, bilgi ve teknolojilerini diğer ülkelere sokmaktadır. Bu geri kalmış ülkelerin lehine bir durumdur. Bu ülkeler böylece, gelişerek refah seviyelerini arttırabilmektedir. Yeni dünya düzeninde artık diktatörler yaratılmamakta var olanların devrilmesine çalışılmaktadır. Çünkü piyasa ekonomisi ancak demokratik ve insan haklarına saygılı bir mekanizma içinde işlevseldir.

Altan (2004: 19), emperyalizme karşı direnen halkların kışkırtılmış olduğunu, kendisine bu konuda yapılan eleştirilerin demagojik argümanlarla yapıldığını savunuyor. Altan, kendi görüşüyle örtüşmeyen fikirleri demagojik bulmaktadır. Emperyalizmin yeni niteliğini kavramayarak ona direnen halklar ise ona göre savaşın somut koşullarından dolayı değil, kışkırtıldıkları için emperyalistlere karşı koymaktadırlar.

Altan'a göre (2004: 20-104), Irak'a yapılan saldırının amacı da oraya demokrasiyi götürmektir. Altan, Irak halkının, köylü toplumu olduğu için "ilkel duyguları" çok rahat harekete geçirilmekte ve rahatlıkla kışkırtılarak savaştırılabilmektedirler. Altan (2003: 104), emperyalistlerin amacının, ileri teknoloji mallarını satabilmek için gerekli olan koşulların, "piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan haklarının" evrensel değerler olarak kabul görmesini sağlamak olduğunu savunmaktadır.

3.2.2.4. Bilgi toplumu

Mehmet Altan, ikinci cumhuriyet örgütlenmesini, toplumu değiştirmeye yönelik bir girişim olarak tarif etmektedir. Altan'a göre (1993: 43), Türkiye'nin üretim biçimini değiştirmek elzemdir. Çünkü Türkiye, hala tarım toplumudur. Oysa dünya, bugün sanayi toplumu aşamasını geçmiş, bilgi toplumu aşamasına gelmiştir. ikinci cumhuriyet projesi amacı Türkiye'yi tarım toplumu olmaktan çıkarıp, bilgi toplumuna ulaştırmanın yollarını aramaktadır.

Altan, Türkiye'nin çağı yakalaması için ulaşması gereken hedef olarak, dünyanın yaşamaya başladığını varsaydığı bilgi toplumu aşamasını gösteriyor. Bu yeni toplumun bilgi üretimine dayalı yeni bir üretim biçimine dayandırıyor. Yazılarında bu aşamanın insanlık için pek çok olumlu değişimi içinde barındırdığını savunuyor.

Altan, kapitalizmin eski kapitalizm olmadığını, nitelik değiştirdiğini sıklıkla dile getiriyor. Böylece geleneksel kapitalizm eleştirisinin geçersizleştiğini göstermeye çalışıyor. Altan'a göre, bilgi toplumuyla gelinen dönemin getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

-Kol gücü önemini yitirmiştir. Ekonomi içindeki oranı düşmektedir(2004: 37). Yeni dönemde, sanayi sektörü gerilerken, hizmet sektörü büyümektedir(2003: 135). Hizmet sektörünün sanayi sektörü karşısında üstünlük kurmaya başlaması kol gücünün önemini azaltmıştır.

-İnsanın fiziksel olarak kollarına artık ihtiyacı yok ama beynine ihtiyacı vardır. En karlı ve önemli üretim bilgi üretimidir. (2004: 24)

-İş bulma korkusu tarihe karışmaktadır. Çünkü yeni teknolojiler, deneyimli işgücüne gereksinim duymamaktadır (2004: 24). Kalifiye elemana olan ihtiyacın azalması işsizliği azaltmıştır. Çünkü iş bulmak için nitelikli olmaya gerek yoktur. (2003: 135)

-Teknolojik gelişmenin de sağladığı katkıyla, part-time çalışma yaygınlaşmaktadır. İnsanlar daha az çalışıp kendilerine daha çok vakit ayırabilmektedir. (2004: 47)

-Bilgi toplumunda, sömürü ortadan kalkmaktadır. Bilgi toplumunda, işçileri ve halkları sömürerek kar etme eğilimi azalmaktadır. Ancak bunun nasıl gelişeceği konusunda belirsizlik vardır (2004: 17).

4. BÖLÜM

BASINDA İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

Bu bölümde ikinci cumhuriyet tartışmalarının basındaki yansımaları ele alınacaktır. İkinci cumhuriyet kavramıyla sürdürülen bu tartışma eşine az rastlanır nitelikte etkili olmuştur. Kavram kısa zamanda liberal hegemonya girişiminin önemli bir aracına dönüşmüştür. Türkiye siyasal tarihinde süregelen çatışmalar bu tartışma esnasında Kemalist, anti-Kemalist şekline bürünmüştür. Tartışmanın bu kimliği yönünü yeni bir yönetim arayışından ziyade eskiyle hesaplaşmaya yöneltmiştir.

4.1. İkinci Cumhuriyet ve Taraflar

İkinci Cumhuriyet tartışmalarının başladığı 1990'lı yıllar, Dünya'da dengelerin değiştiği, oluşan yeni koşulların bir yandan anlaşılmaya çalışıldığı, öte yandan bu koşullara uyum yolları arandığı yıllardır. Türkiye'nin, 24 Ocak kararları ve bu kararların uygulayıcısı 12 Eylül rejimiyle, 1980 yılından itibaren hızla yol aldığı liberal iktisat uygulamaları Özal tarafından yürütülmüştür. Doğu blokunun çökmesi kapitalizmin zaferi olarak ilan edilirken, Türkiye'de de bu süreçten karlı çıkmanın hesapları yapılmaktadır. Yeni süreci kendi cephelerinden değerlendirmek isteyenler için teorik zeminde değişmiştir. Farklı kesimler kendi talepleri doğrultusunda reform önerileri getirmektedir. Mehmet Altan'ın kavramlaştırması olan, 2. Cumhuriyet projesi etrafında, basında ses getiren tartışmalar yaşanmıştır.

İkinci Cumhuriyet tartışmaları yakın basın tarihimizin en önemli tartışmalarından biri olmuştur. Esasen iki temel konu ve iki taraf arasında gerçekleşen saflaşmanın özetini bu tartışmalarda bulmak mümkündür. Bunlar liberalleşme ve Kemalizm/Cumhuriyet tartışmalarıdır. Tartışmanın iki tarafını liberaller ve sol Kemalist yazarlar ortaya koymak mümkündür. Ancak liberallerin tümünü bu kapsamda ikinci cumhuriyetçi olarak tanımlamak doğru olmaz. Çünkü bu tanımlamanın liberal yazarlar arasında geniş kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir. Örneğin ikinci cumhuriyetçi olarak adlandırılan en önemli isimlerden bir Asaf Savaş Akad (…) bu adlandırmaya tarafları keskinleştirdiği için karşı çıkar.

Bunun yanında diğer liberal yazarlar da ikinci cumhuriyetçi adlandırmasına sıcak bakmamakta ve bu adlandırmayı benimseyip kullanmamaktadırlar.

İkinci cumhuriyetçilik adlandırması zaman içinde çok geniş bir kesimi nitelemek için kullanılmıştır. Bu geniş nitelemenin belirleyicisinin liberalizm yandaşlığından çok Kemalizm/Cumhuriyet karşıtlığı olduğunu söyleyebiliriz. Bakıldığı zaman birbiriyle benzemeyen pek çok kesimin bu kategori içinde değerlendirildiğini görebiliriz. Örneğin Mehmet Altan, Ahmet Altan, Mehmet Barlas, M. Ali Birand gibi liberal yazarlar; Ahmet İnsel, Ömer Laçiner gibi "sol liberal" olarak nitelenen Birikim dergisi çevresi; o dönem yeni-Osmanlıcılık tartışmalarını başlatan Cengiz Çandar; İslamcı kesimden Ali Bulaç gibi farklı arayışlar içinde olan yazarlar; Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Cem Boyner ve partisi Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) gibi politik çevreler tartışmalar içinde zaman zaman ikinci cumhuriyetçi olarak nitelendirilmişlerdir.

Tartışmalarda ikinci cumhuriyetçilik çok geniş bir kesimi nitelemek için kullanılmış olmasına karşın, liberallik savunusunu ve Kemalist cumhuriyet eleştirisini ikinci cumhuriyet adı altında yürüten kişi Mehmet Altan'dır. Altan, uzun yıllardır ikinci cumhuriyetin, bu kavramı kullanarak, savunuculuğu yapan tek kişidir denebilir. Hatta ikinci cumhuriyet fikrinin sistemli bir analizi ancak Altan'ın görüşleri ele alınarak yapılabilir.

İkinci cumhuriyet fikrinin bu denli geniş bir kesimi nitelemek için kullanılmasının temel iki nedeni olduğu savunulmaktadır. Bunların ilki, ikinci cumhuriyet nitelemesinin Mehmet Altan tarafından geniş bir biçimde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İkinci kullanımı ise Cumhuriyetçi yazarların, cumhuriyet karşıtlarını nitelemek için kullanışlı bulmalarından kaynaklanmaktadır.

Mehmet Altan'ın yazılarından çıkarılabilecek açık sonuç, Kemalist cumhuriyet rejiminin sadece dar bir kesimi temsil ettiğidir. Bu kesim askeri ve sivil bürokrasidir. Buna karşın diğer bütün kesimler sistem dışında kalmaktadır. Bu kesimlerinin hepsini kapsayacağı iddiasında olan bir ikinci cumhuriyet önermektedir Altan. Bu nedenle sistem dışında kalmış olduğunu düşündüğü bütün kesimleri ikinci cumhuriyet de birleşmeye çağırmaktadır. Yazılarında birbirinden kökten farklı grup, talep ve çıkarları bir arada dile getiren Altan, hepsinin liberal bir ikinci cumhuriyette

temsil edileceği inancındandır. Kökten liberalizme ve birbirine karşı olan bu grupların nasıl bir araya getirileceği ve çıkarları uyuşmayan bu kesimlerin hepsinin çıkarlarının nasıl korunacağı gibi sorular cevapsız bırakılmaktadır.

İkinci cumhuriyet kavramının geniş bir kesimi nitelemek amacıyla, ikinci ve yaygın kullanımı ise olumsuzdur. Özellikle sol Kemalist yazarlarca ikinci cumhuriyet, Cumhuriyet ideolojisinin düşmanlarını nitelemek için kullanılmaktadır. Bu kullanım, liberalleri, İslamcıları, "sivil toplumcu" olarak adlandırdıkları sol liberalleri, federal yönetim ve başkanlık sistemi isteyenleri, Osmanlıcıları vb. ittifak halinde kabul ederek bunları ikinci cumhuriyet adı altında toplanmasına dayanır. İkinci cumhuriyet kavramının bu denli geniş bir "olumsuz ittifakı" nitelemek için kullanılması, mevcut cumhuriyetin yerine yenisinin konulması gerektiğine yaptığı vurgu ve karşıtlığı nitelemek için çok elverişli bir ada sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Tartışmaların başladığı dönem Türkiye'nin en temel sorunları olarak Kürt sorunu ve iktisadi bunalım göze çarpmaktadır. Bu yıllarda siyasal İslam'ın yükselişe geçtiği de göze çarpmaktadır. Tartışmalar 1991'den bugüne gelinceye kadar zaman zaman alevlenmiştir. Cumhuriyet gazetesinde 1992 Ağustos, Eylül aylarında yayınlanan yazıların ve makalelerin tartışmanın hareketlenmesinde etkisi büyüktür. Uzun yıllar boyunca Cumhuriyet gazetesinde doğrudan ikinci cumhuriyete yönelik eleştirel yazılar yayımlanmıştır. Bunların yansıra başkanlık sistemi ve federasyon tartışmalarının genellikle ikinci cumhuriyetle bağlantılandırıldığı görülmektedir.

4.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

İkinci cumhuriyet kavramı basında uzun zaman yer almış ve özellikle köşe yazılarında liberalleşme konusunda yaşanan tartışmalarda merkezi bir role sahip olmuştur. Bütün bu tartışmalara karşın kavram ve kavram çerçevesinde yaşanan tartışmalarda bir netlik olduğu söylenemez. Bu belirsizlik tartışmayı geniş bir eksene yaymaktadır. Bu geniş eksende yer alan tartışmanın somutlaştırılması gerekmektedir.

Çalışmanın önceki bölümünde ikinci cumhuriyet fikrinin kapsamı ve içeriği ele alınmıştır. Burada amaçlanan, ikinci cumhuriyet kavramının nasıl bir ittifakı

amaçladığı ve karşıtlarının ikinci cumhuriyetçiliği nasıl konumlandırdıkları izah edilmesidir.

Her ne kadar güncelliğini yitirmişse de ikinci cumhuriyet tartışmaları dünyadaki hızlı değişim sürecinin yaşandığı doksanlı yılların başındaki neredeyse bütün siyasal tartışmaları kapsamakta ya da hepsiyle ilişkilendirilebilmektedir. Bugün hala tartışılan başkanlık sistemi, yeni-Osmanlıcılık gibi konuların gündemimize girişi de aynı yıllara tekabül eder ve ikinci cumhuriyet o dönemin düşünsel arayışlarında ve cumhuriyetin niteliklerine ilişkin en önemli tartışmadır. Bu konuda yapılacak olan çalışma yakın tarihimizin kavranmasında, kendi sınırlılığı ve bakış açısı çerçevesinde, katkı sağlayacaktır.

Çalışma, köşe yazıları başta olmak üzere, basında yer alan mülakat ve sınırlı sayıda pasajdan bölümlerle, liberal kesimin hegemonya mücadelesi içindeki bir strateji olarak düşünülen ikinci cumhuriyet tezinin işleyiş biçimi irdelenecektir. Hegemonya, eklemlenme, boş gösteren, antagonizma, eşdeğerlik, öge kavramları hegemonya elde etme girişimi olarak ortaya konan ikinci cumhuriyetçi yaklaşımın açıklanmasında yararlı olacaklardır.

4.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

İkinci cumhuriyet tartışmaları hegemonya kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Tartışmanın kapsamı göz önünde bulundurularak tartışmanın en verimli dönemi olan ilk yılları ele alınmaktadır. İkinci cumhuriyet fikrinin savunucusu olarak Mehmet Altan, karşıtları olarak çoğunluğunu Cumhuriyet gazetesi yazarlarının oluşturduğu Cumhuriyetçi/Kemalist yazarlar ele alınacaktır.

İkinci cumhuriyetçi görüşler 90'lı yıllarda tartışmanın en yoğun olduğu dönemlerden seçilen, konuyla doğrudan ilgili köşe yazıları çerçevesinde ele alınacaktır. Mehmet Altan, bu dönem konuyla ilgili köşe yazılarını ve söyleşilerini kitaplaştırmış olduğundan çok verimli bir kaynak sunmaktadır. Özellikle Cumhuriyet gazetesi yazarlarından oluşan ikinci cumhuriyet muhalifleri ise konuyla doğrudan ilişkili olan yazıları ve pasajları seçilerek ele alınacaktır.

Tartışma çok uzun bir dönemi kapsamış olmasına ve geniş bir alana yayılmış olmasına karşın burada ikinci cumhuriyet teziyle girişilen hegemonya mücadelesi ele alınacaktır. Uzun bir süreci kapsayan bütün bu tartışmayı çalışmanın sınırları içinde ele almak olanaksızdır. Burada amaç hegemonyanın kavramsal perspektifiyle ikinci cumhuriyet konusundaki yazıların ele alınarak incelenmesidir.

İkinci cumhuriyet kavramının bugüne kadar tartışılan bir kavram olarak varlığını sürdürmesini sağlayan kişi Mehmet Altan'dır. Mehmet Altan hala yazılarında ve kendisine ait olan "ikincicumhuriyet.org" ve "mehmetaltan.org" sitelerinde ikinci cumhuriyet kavramı altında görüşlerini savunmayı sürdürmektedir.

Birçok sol Kemalist yazar, Kemalizm ve liberalleşme tartışmalarını, 2. Cumhuriyet adı altında değerlendirmektedir. Tartışmanın ilk yıllarından itibaren Cumhuriyet gazetesi sütunlarında, 2. Cumhuriyet savına yönelik çok sayıda eleştirel yazı yer almıştır. Toktamış Ateş, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk bu konuyu işleyen yazılarıyla öne çıkmaktadırlar.

İkinci cumhuriyet kavramının kazandığı şöhrette Kemalist yazarların yazıları belki de Mehmet Altan'ın yazıları kadar etkili olmuştur. Kemalistlerin yazılarında 2. Cumhuriyete yönelik "tehdit" algılayışı ön plana çıkmaktadır. Kendini Kemalizm'in temsilcisi sayan bir grubun var olduğu görülmektedir. Basında, Kemalizm'in temsilcisi olarak yorumlanabileceklerin başında, Cumhuriyet gazetesi yazarları gelmektedir.

4.4. Varsayımlar ve Kuramsal Yaklaşım

Çalışmada ikinci cumhuriyet Laclau'nun bize sunduğu perspektiften farklılıkları bir dışsal sınırla eşdeğerlikler zinciri oluşturarak eklemlenmeye çalışan bir hegemonya girişimi olarak değerlendirilmektedir.

İkinci cumhuriyet kavramı hüviyetinin tanımsız bırakılmasıyla bir boş gösteren olarak değerlendirilmektedir.

İktisadi liberalleşme hedefini, ikinci cumhuriyet adıyla yürüten yegane ismin Mehmet Altan olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu kavram çatısı altında ortaya

konulan projenin anlaşılması ve değerlendirilmesi için başvurulacak kaynak Altan'dır.

İkinci cumhuriyet tartışmalarının bugüne kadar canlılığını sürdürmesinde kavrama yüklenen olumsuz anlamın nedeniyle eleştirel yazıların payının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Mehmet Altan'ın yazılarında antagonizmanın Cumhuriyet/Kemalist ideoloji karşısında mağdurlar biçiminde kurulmaya çalışıldığını düşünülmektedir. Bu çerçevede birbiriyle ilişkilendirilemeyecek liberallerin, komünistlerin, İslamcıların, Kürt siyasetinin aynı "mağdurlar" başlığı altında toplanmaya çalışıldığı varsayılmaktadır. Bu kesimlerin her biri öge olarak kavranmakta ve aralarında eşdeğerlik zinciri kurulmaya çalışılmaktadır.

Mehmet Altan'ın ikinci cumhuriyet teziyle somutlaşan liberal hegemonya oluşturulması çabası, Laclau'nun hegemonya perspektifine oturan bir siyasal girişim olarak görülmektedir.

4.5. Bulgular

4.5.1. İkinci Cumhuriyet Tezi

İkinci cumhuriyet düşüncesinin somut bir şekilde bulanabileceği en doğru kaynak Mehmet Altan'ın yazılarıdır. Bu yazılarda pek çok farklı konuya değinilmekte ama hepsinde liberalizm parantezi açılmaktadır. Mehmet Altan'ın yazılarından örneklerle bu durum izah edilecektir. Somut olarak bu yazılarda iki konu belirginleştirilmeye çalışılacaktır. İkinci cumhuriyet tezinin bir eklemlenme alanı yaratmaya çalıştığı bunlardan ilkidir. Böylece farklı görüşlerin çatısı olabilme iddiası taşınmaktadır.

Çalışmada belirginleştirilmeye çalışılan diğer konu ise ikinci cumhuriyet tezinin, kendisine geniş bir sınır çizmesine karşın, liberal iktisat politikaları konusunda en net halini aldığı düşüncesidir. Hak ve özgürlük ihlallerinin sıkça işlendiği yazılarda, bunların sorumlusunun politik devlet yapısı olduğu iddia edilmektedir. Somut öneri liberal devlete geçilmesidir. Altan'ın liberal devlet tezinin

ön koşulu liberal iktisat politikalarını uygulanması, serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasıdır.

4.5.1.1. Liberal Hegemonya Girişimi Olarak İkinci Cumhuriyet

> Türkiye; bireyin öncelikli olduğu piyasa ekonomisini, demokratikleşmeyi ve insan haklarını bugün de benimsemiyorsa, buna direniyorsa " birey eksenli" bir liberal toplumun rejim tarafından "düşman" ilan edilmesindedir.
>
> Marksizm'i de liberalizmi de reddeden bir devletçilik, ülkeye deli gömleği gibi giydirilince Türkiye'nin Kürt vatandaşları olduğu inkâr edildi, toplumun kültürünün önemli bir parçası olan Müslümanlık görmezden gelindi.
>
> Müslumanlık'ın yeterince algılanamadığı ya da algılanmak istenmediği, Kürt kökenli insanların kimliklerinin yadsındığı, Marksist diyalektik düşünce metodunun yasaklandığı, bireyin devlet karşısında kuvvetlendirilmesini isteyen liberalizmin öcü sayıldığı "Kemalist toplum" projesine böyle varıldı.
>
> Bugün ülke; sorunlarını aşamıyorsa, bu militer bürokrasinin vesayetindeki rejimin ideolojisinin "demokrasi" değil "Kemalizm" olmasındandır.
>
> Halbuki çağ, diyalektik bir yöntemle dünyanın değişimini algılayan Marksist gelenekle, bireyin önceliğini savunan liberalizmi evlendiren yeni bir deneyin peşinde. (Altan, 2 Mayıs 1995, Sabah)

Yukarıdaki metinde Altan, ilk iş olarak liberal toplumun kurulmamış, engellenmiş olmasını Türkiye'de yaşanan insan hakları ve demokratikleşme sorunlarının nedeni olarak ilan etmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerinin ön koşulunun piyasa ekonomisi olduğu görüşüyle işe koyulmaktadır.

Metnin sonraki kısımlarında birbiriyle benzemeyen ancak sistemle çatışan bütün unsurları sıralamakta ve bunları sistemin mağdurları olarak tespit etmektedir. Yazının ilerleyen kısımlarındaki ifadeyle "Kemalist toplum" ile onun dışında kalanlar arasında bir sınır çizmektedir. Sonrasında Kemalist toplum ile dışsal bir sınırla ayrılan "mağdurlar" arasında bir antagonizma kurulmakta, böylece Kemalist rejim karşıtlığında birleştirilmesi amaçlanan kesimler arasında bir eşdeğerlik zinciri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Hegemonya tikelliklerden birinin, burada liberal kesim, öteki tikelliklerle eklemlenmeyi sağladığı ölçüde mümkündür. Liberal hegemonya girişimi olan ikinci cumhuriyet teorisi, farklı kesimleri, çıkar gruplarını, sınıfları ya da öğeleri bir araya toplama gücü nispetinde başarıya ulaşabilir. Bu nedenle Altan, hepsiyle bir bağ kurmaya çalışmakta, sorunun temeline kendi tespit ettiği eksikliği yani iktisadi liberalleşmenin sağlanamamasını koymakta, diğerlerine de bunu anlatıp ikna etmeye çalışmakta. İkna yönteminde başarılı olamazsa bile dışsallık karşısında ortak bir ittifak alanının gerekliliğini ilan etmektedir.

Tek bir cümleden oluşan yirmi altı kelimelik (bağlaçlar da dahil) ikinci paragrafta, Marksistler, Liberaller, Müslümanlar, Kürtler mağduriyet kaynakları eş tutularak ve kısa bir açıklamayla sistemin dışında ilan edilmiştir. Burada birbiriyle benzemez ve sistem içindeki konumlanışı radikal bir biçimde farklı kesimlerin çıkarlarının ve mağduriyetlerinin ortaklaştırılması ilginç görünmektedir. Burada sorunun kaynağı "devletçilik" olarak teşhis edilmiştir. Altan'a göre, devletçilik hem Marksizm'i hem de liberalizmi yasakladığı için Kürtler ve Müslümanlar sistemin mağduru olmuştur. Liberalizmin ve Marksizm'in "yasaklanmasının" Kürtler ve Müslümanların mağduriyetine nasıl sebep olduğuna ilişkin bir açıklama metin içinde yer almamaktadır.

Marksizm paragrafın başına konmasına ve ilk mağdur kesimi temsil ediyor görünmesine karşın asıl sav, ilk paragrafta da belirtildiği gibi, liberal iktisat politikaları uygulanmadığı için liberal toplum kurulmamasının temel sorun olduğudur. Devletçilik ilkesinin sorun olarak tespit edilmesi de tam olarak liberalizmin sorunun ilanıdır. İktisadi kalkınma da devletin rolüne ilişkin bir ilkenin öne çıkarılması ve liberalizmin temel sorunun diğerlerinin de sorunu gibi gösterilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Burada liberalizm diğerleriyle eşit bir öğe gibi veriliyor görünmesine karşın hepsinin ortak çıkarı olarak sunulmaktadır.

Üçüncü ve yine tek cümlelik paragrafta bu sefer Müslümanlık ve Kürtlüğün öne çekildiği görünmektedir. Onların mağduriyetleri bu paragrafta tekrar ve daha güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Liberalizm, yine metin içinde saklanmış, dört mağduriyet içinde sona konulmuş, ilk paragrafta olduğu gibi Marksizm'le aynı mağduriyet eksenine yerleştirilmiştir. Her rejimin resmi olarak bir ideolojiye yakınlığı görülebilir. Marksist devlet yapısıyla, burjuva devlet yapısının radikal bir biçimde farklı olduğunu söylemek için siyasal teoriye ciddi bir hâkimiyet de gerekmez. Avrupa'da diktatörlükler ve faşizm çağının yaklaştığı bir dönemde bugünün koşullarında bir liberal devlet beklentisi hayalidir. Öte yandan ne bu yazısında ne de diğer yazılarında Altan'ın, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve sonrasında bütün dünyada güçlenen korumacı/devletçi iktisat politikalarından bahsetmiyor olması da dikkat çekicidir. Sorun bu paragrafta "Kemalist toplum" olarak ilan edilmek, düşünceler üzerinde kurulan baskı ön plana çıkarılmaktadır.

Yine tek cümleden oluşan dördüncü paragrafta, daha önce sorun kaynağı olarak nitelenen, "devletçilik" ve "Kemalist toplum" kavramlarına "militer bürokrasi"yi de eklediğini görüyoruz. Burada askerin yönetimdeki rolü vurgulanmaktadır. Nihayet Altan sorunu net bir biçimde ifade etmektedir: Kemalizm. Burada Kemalizm'in demokrasi karşıtı bir ideoloji olduğunu savunmaktadır. Buradaki ifade biçiminden Kemalizm'i askerin yönetimdeki rolüyle özdeşleştirdiğini, en azından ilişkilendirildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Son cümlede ise bugünün toplumunun düşünsel değişimi ön plana çekilmekte ve Marksizm'le liberalizmin artık çıkar birliğini sağladıkları savunulmaktadır. Diğer metinlerinden örneklerle ilerde açıklanacağı gibi, Altan Marksizm'i bir ideoloji hatta metot olarak asla analiz etmemektedir. Sadece düşünsel değişime açık olduğu, her zaman çağdaş yöntemleri benimseyeceği gibi belirsiz bir şablon olarak ele almaktadır. Siyasal bir ideoloji olarak Marksizm'den bahsedilmez. Altan'ın yorumu Marksizm'in daha özgürlükçü yorumlarından biri değildir. Net bir biçimde Marksizm dışında liberal teoriler savunulurken Marksizm zikredilmektedir.

Başka yazılarında da sol ile Kemalist Cumhuriyet arasına mesafe konulması gerektiği görüşünü dile getiriyor Altan. Aşağıdaki alıntı bunun örneklerindendir.

> Şimdi, geçmişte Türk Marksistlerini çekinmeden boğdurtan bir anlayışın temsilcileri, hem o günkü görüşleri aynen benimsediklerinin söylüyorlar, hem de "solcu" olduklarını iddia ediyorlar.
>
> Bunun nasıl bir yalan olduğunu görmek için "Kırmızı Kalpaklılar" belgeselini izlemek yetiyor da artıyor bile…
>
> ***
>
> Türkiye'ye getirilen "Komintern Arşivi", hiç kuşkusuz yakın tarihimizin karanlıklarının hiç olmazsa bir bölümünü aydınlatacak.
>
> Üstelik, bizdeki tek parti döneminin "otoriter ve totaliter" yapısını ortalığa serecek.
>
> Marksizme, Liberalizme, Kürt Kimliği'ne ve Müslüman kültürüne muhalif bir "tek parti" yönetiminin iç yüzünü belgeleyecek. (Altan, 9 Mart 1995, Sabah)

Altan, yazıyı solun Cumhuriyet rejimini desteklememesi gerektiği savına dayandırıyor. Çünkü, Altan'a göre sol, rejimin mağdurudur. Bunu belgelendirmek için, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de katledilmesi olayına atıfta bulunuyor. Bilindiği gibi Mustafa Suphi ve arkadaşları Karadeniz'de botları batırılarak öldürülmüşlerdir. Bugün hala bu olay tam olarak aydınlatılamamıştır. Altan, ayrıca "Kırmızı Kalpaklılar" belgesi ve "Komintern Arşivi"ni de referans göstermektedir.

Yazının ilerleyen kısmında bu sefer sol ve önceki yazıda da zikredilen kesimler arasında bir eşdeğerlik ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır. Mağduriyetin kaynağı bu sefer "otoriter ve totaliter" tek parti yönetimi olarak nitelenmiş, mağdurlar ise önceki yazıda da olduğu gibi Marksistler, Liberaller, Kürtler ve Müslümanlar olarak tespit edilmiştir. Kısacası doksanlı yılların siyasi konjonktüründe var olan bütün muhalif aktörler bir araya toplanmıştır.

> Buhar makinesinin mekanik anlayışı yerini, yaşadığımız çağda bilgisayarın "zekâ"yı örnek alan yaratıcılığına bırakıyor…
>
> Kalıplar, klişeler, standartlar, tabular birer birer kırılıyor.
>
> 70 yıllık "otoriter ve totaliter" Türkiye Cumhuriyeti bile koyu yasakçılığına rağmen "Kürtleriyle, Alevileriyle, dinin kültürel işleviyle, liberalizmle" tanışıyor…
>
> "Türk, Müslüman, sünni ve Kemalist" robot portre kabusu Türk vatandaşlı izin bile tartışılır hale geliyor… (Altan, 16 Nisan 1995, Sabah)

Altan'ın görüşlerinin temelinde ilerleme fikri önemli bir yer tutar. Üretim ilişkilerinde kökten bir değişim olduğu vurgusunu sıkça dile getirmektedir. Bu konu ileride daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Bu pasajda Altan, değişen üretim biçimlerinin yeni bir politik yapıyı gerekli kıldığı vurgulanmaktadır. Geçmiş kalıpların, klişelerin, standartların, tabuların yıkılmasından bahsederken, üretim biçimlerinin ve buna bağlı olarak ideolojilerin değiştiğini savunmaktadır.

Dünyada yaşanan üretim ve ideoloji alanındaki değişimlerin Türkiye'ye de yansıdığını savunmaktadır. Kalıpların kırıldığı yeni dönemde, farklı kesimlerin temsil olanaklarına kavuştuğunu savunmaktadır. Bu yazıda sorunun kaynağı bu sefer "70 yıllık otoriter ve totaliter Türkiye Cumhuriyeti" olarak nitelenmektedir. Mağdurlar olan Kürtler, Aleviler, dinin kültürel boyutunu yaşayamayanlar ve liberaller bu sefer tarihin sahnesinde yer alabilmektedirler. Müslümanlık yazıda hem mağdur hem de mağdur eden kimliği temsil etmesiyle ilgi çekici bir konuma geliyor. Bu konuda bir belirsizlik olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki alıntılara yıllar içinde Altan'ın yazılarından yüzlerce örnek eklenebilir. Burada görünen somut durum Altan'ın ikinci cumhuriyet kavramını liberal hegemonyanın oluşmasında belirleyici bir kavram olarak ortaya attığıdır. İkinci cumhuriyet tam olarak içeriği doldurulmayan bir boş gösterendir. Bu boş gösteren toplumdaki diğer farklı kesimleri de içine almaya elverişli bir slogandır. Birinciye karşıt olan ikinci cumhuriyet için mücadele etmelidir. Nihai hedef her ne kadar ortaklaştırılmaya çalışıyorsa da aslında ortada önemli farkların olduğu

kesimlerin ittifakı konu edilmektedir. İkinci cumhuriyet Laclau'nun hegemonya şemasında belirttiği gibi çalışmayı amaçlamaktadır. Başarısı, başarısızlığı ileride ele alınacaktır.

4.5.1.2. Serbest Piyasa, Demokrasi ve İkinci Cumhuriyet

Bütün toplumun çıkarlarını temsil etme iddiasında olan Altan'ın düşünceleri iktisadi konularda netlik kazanır. İktisat profesörü olan Altan'ın savlarının temelinde iktisadi yapıya bakışı yatmaktadır. Devletin yapısına ilişkin tespitleri eşelendiğinde altından çıkacak olanın belli bir iktisadi gelişmişlik tezi ve liberal iktisat politikalarının, kapitalist piyasa pratiklerinin uygulanması savunusu olduğu görülecektir.

Politikayı iktisat üzerinden okuyan Altan, demokrasi tanımının merkezine liberalizmi koyar. Bu sadece politik liberalizm değildir. Bahsi geçen politik liberalizm/demokrasi ancak iktisadi liberalizm koşullarında mümkündür. Liberal öğretiye sıkı sıkıya bağlı olan Altan, bütün sorunların temeline liberal piyasa koşullarının sağlıklı işlememesini koyar. Liberal piyasa koşulları ona göre demokrasinin vazgeçilmezidir.

> Liberal devlet," toplumun çeşitliliğniden güç alır. Yoksa, "politik devlet" anlaşışında olduğu gibi yalnızca bazı kesimlerin ihtiyaç ve arzılarına göre hareket etmez.
>
> Tüm toplumu gözetir. Bu gözetmenin yolu da, hiçbir kesime öncelik tanımamaktır. Toplumun kendi içindeki farklılık, çok seslilik ve uzlaşmaz çelişkiler o toplumun zenginleşmesini ve sürekli hareket etmesini sağlar.
>
> "devlet iktidarını" toplumun belirli kesimlerinin aleti yapmak, sonunda devletin hizmet gücünü yok eder, sosyal yapıyı yıpratır.

> Onun için de, liberal anlayışı, "devlet iktidarının" politik kaygılarla ekonomiye müdahalesine, bazı sosyal gruplara haksız çıkarlar sağlanmasının engeller.
>
> Sosyal yapı, zaman zaman zıtlaşarak, bazen uzlaşarak, kendi ahengini yaratır. (Altan, 22 Mayıs 1991)

Mehmet Altan açısından politik liberalizm iktisadi liberalizmden kesinlikle ayrılamaz. Serbest piyasa ekonomisi ancak özgür ve ilerlemiş toplumlarda mümkün olur ve bu tersten söylenince de geçerli bir önerme olarak görülür. Yani özgür ve ilerlemiş toplumlar ancak serbest piyasa koşullarında mümkün olur. Fakat Altan'ın bütün yazıları değerlendirildiğinde amaçlananın liberal iktisat politikalarının uygulanması olduğu tespit edilebilir. Altan'ın düşünsel sistematiği, serbest piyasanın olumlanmasına hizmet eder.

Yukarıdaki pasajda liberal devlet önerisi, radikal demokrasi tezlerine uyumlu görünüyor. Farklılıkları içine alan ve onlara temsil olan liberal devlet, radikal demokrasinin gerçekleşme alanı olarak tahayyül edilebilecekken, politik devlet hegemonik olmaktan çok zora dayanan bir yapı olarak gösterilmektedir.

Yazıda, liberal devletin farklıların dinamik olduğu ve kısıtlanmadığı bir sosyal yapı sağladığı buna karşın politik toplumun yalnızca sınırlı bir kesimin çıkarlarını temsil ettiği savunulmaktadır. Bu çıkar yazı içinde ekonomik yapıya devletin müdahalesine bağlanmaktadır. Çünkü az evvel belirttiğimiz gibi iktisadi yapıya müdahale özgürlüklere asıl müdahale olarak yorumlanmaktadır. Nihai olarak liberal devlet serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı, devletle iktisadi ilişkiye girilmeyen devlettir.

Liberal devlet tezine farklı kesimleri eklemleme çabası burada net bir şekilde radikal demokrasi tezlerindeki gibi tarif edilmeye çalışılmıştır. Farklılıkların farklılıklarını koruyarak eşdeğerlikler zinciri oluşturması öngörülür. İkinci cumhuriyet, bu tikellikleri kendi çevresinde birleştirerek farklı kesimlerin çıkarlarını temsil eden bir boş gösteren olarak düşünülmüştür. Altan'ın yazılarının genel çerçevesi içinde liberal hegemonya girişiminin adı ikinci cumhuriyettir.

Tümden ikinci cumhuriyet düşüncesi bağlamında ele alınmasa da ikinci cumhuriyet düşüncesinin tamamlayıcı öğeleri konusuna da kısaca değinerek Mehmet Altan'ın düşünce sistemine ilişkin tartışmalı iki konunun ele alınarak açıklanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Emperyalizme ilişkin sıra dışı sayılabilecek düşünceleri ve köylülüğün ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin görüşleri gerçekten ilgi çekicidir ve ikinci cumhuriyet düşüncesinin bazı çelişkilerini ortaya koymak açısından yararlı olabilir.

Mehmet Altan'a göre "Yeni Dünya Düzeni"nde emperyalizm eski emperyalizm değildir. Mehmet Altan, yeni emperyalizme olumlu bir anlam yüklüyor.

> Emperyazilm nitelik değiştiriyor. Çünkü "mal ve hizmetlirin"de niteliği değişiyor.
>
> Teknolojik gelişim, kol gücüne ihtiyaç bırakmayacak bir düzeye eriştiri
>
> Bu gelişme, Pazar için üretilen malların, yani "metaların" özündeki "artı değeri" yani sömürüyü yok ediyor.
>
> ***
>
> Ama gene de, Bush'un vurucu demeçlerinin yayınladığı gazetelerde, "emperyalizmi" hala 1960'lar Türkiyesi'ndeki gibi algılayan yorumlar çıkıyor.
>
> Halbuki, yalnızca "çalışma saatlerine" bakmak, dünyanın ve emperyazim kavramının nasıl değiştiğini anlamak için yeterli.
>
> 1960 yılından bu yana yıllık çalışma süresi Almanya'da 454, Fransa'da 415, İngiltere'de 359 saat daha azalmış.
>
> Demek ki, sömürünün böylesine hızla azalmakta olduğu bir dünyada, emperyalizm kavramının 1960'lardaki kafayla algılamak mümkün değil.
>
> ***

"Artı değerden arınmış meta" dönemi yeryüzünü burjuva devrimi gibi olumlu bir sürece zorluyor.

Emperyazilm de bugün yeniden dünyayı dönüştürme işlevini üstlenmiş bulunuyor.

Tabii ki "kârını" en yükseğe çıkarmak için.

***

Bakın nasıl…

Eskiden emperyalizm hem hammadde kaynaklarını, hem de kol gücünü sömürürdü.

Şimdi ise, emperyalizm sadece teknolojik kapsamlı ürünlerini satacak "pazarlara" ihtiyaç duyuyor. O teknolojik kapsamlı ürünlere gereksinim duyacak olan pazarların da doğal olarak "gelişmiş" bir düzeyde olması gerek.

***

Bush, hem demokrasi hem de serbest piyasa için bastırıyor ki, teknolojik kapsamlı ürünleri talep edecek gelişmiş pazarlar bir an önce oluşsun.

Hem de mallar ve hizmetler rahatça, serbestçe dolaşsın.

Demokrasinin garantisi altında, mal ve hizmetelrin rahatça dolaşacağı bir dünyada da silahlanmaya eskisi gibi gereksinim kalmaz.

Nükleer silahsızlanma kapısı da o yüzden aralanıyor zaten.

Böylece ilkel bir sömürü anlaşışından, toplumsal kalkınmayı hızlandırarak daha gelişmiş pazarlara daha çok mal satmayı amaçlayan bir emperyalizm anlayışına evrilmek "tek yol" olarak kalıyor. (Altan, 30 Eylül 1991, Sabah)

Altan, yukarıda alıntı yapılan yazısında dünyada yaşanan hızlı değişimlere vurgu yaparak Türkiye'deki mevcut rejimin bu hızlı değişimleri takip edemediği için Türkiye'nin geri kaldığını öne sürüyor. Altan'ın emperyalizm konusu işlediği

yazıları kışkırtıcı bir görünüme sahiptir. Çünkü Altan, emperyalizmi olumlu bir kavram olarak ele almaktadır.

Altan, alıntılanan ilk kısımda üretimdeki değişimlerin "artı değeri" yani sömürüyü ortadan kaldırdığı savını ortaya atıyor. Burada emek sömürüsünün ortadan kaldırıldığını söyleyen Altan, birkaç satır altta ise emperyalizmin dünyayı "olumlu yönde" kârını arttırmak için dönüştürdüğünü söylüyor. Bu ikisi ekonomi politik açısından çelişkilidir. Çünkü artı değerin ortadan kalktığını söylemek kârın ortadan kalktığını söylemektir. Kâr artı üründen elde edilen artı değerdir. Kârın ortadan kalkmış olduğu dünyada kâr elde etme çabası izah edilemez. Metanın artı değerden arınmışlığı iddiası da paradoksaldır. Bir malın üretiminde artı değer söz konusu değilse kapitalist üretim ilişkilerini savunmanın yersizliği açıktır. Çünkü kapitalist artı değere el koyduğu için üretim yapar.

Rejim eleştirisinde Marksizm'le devamlı bağlantı kuran iktisat Profesörü Altan'ın, kesinlikle Marksist ekonomi politiğin açıklamalarından, hatta klasik iktisatçıların kapitalizm analizlerinden bambaşka şeyler söylediği muhakkaktır.

Altan, bu yeni durumun hammadde kaynakları ve kol gücünün sömürüsünün ortadan kalkmasından kaynaklandığını öne sürüyor. Emperyalizmin sadece teknoloji ürünlerini satacak pazarlar aradığını, bu ürünleri de ancak gelişmiş pazarlarda satabileceğini iddia ediyor. Bu teze göre emperyalizm ya yalnızca gelişmiş pazarlara girebilir ya da gireceği pazarı geliştirmelidir. Bu varsayım örneğin, emperyalistlerin en önemli ihraç ürünleri arasında silahın olduğunu yadsır.

Altan, serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını demokrasinin önkoşulu olarak görmekte, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının barışçıl bir dünya yaratacağı düşüncesindedir.

Altan'ın bir başka yazısında geçen bazı ifadelerle bu konu daha da aydınlatılabilir:

> Sermaye günümüzde de, topraktan sanayiye geçerken oynadığı "dönüştürücü" rolü oynuyor. Onun için de, bu durumu iyi tahlil

edemeyen sol, inisiyatifi elden kaçırmış durumda. Sanayi sonrası toplum ile Yeni Dünya Düzeni birbiriyle irtibatlı…"

"Sanayi-sonrası toplum deyince, bir bilgisayar programının bir ton çelikten daha fazla para kazandırdığını düşünmek gerek…"

"Eski Dünya düzeninin dönüştüğünü nelerden anlıyoruz?

Savunma sanayinin gittikçe azalan harcamalarından, yeryüzü sermayesinin mafyaları artık beslemekten vazgeçip tepemesinden…

Uluslararası kapitalist sistemin ömrü, eskisi gibi kol gücünü sömürmeyen yeni üretim teknikleri nedeniyle gittikçe azalıyor. Onlar da ordulara ve mafyalar para vererek, yeryüzüne jandarmalık yapmaktan vazgeçip, farlı yöntemler geliştiriyor.

İleri teknoloji mallarını değerlendirip yeryüzündeki mal ve hizmet dolaşımını sorunsuz gerçekleştirebilecekleri bir mekanizmanın var olabilmesini, "piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan haklarının" evrenselleşmesiyle ancak mümkün görüyorlar.

Sabun tüccarının mal satmak istediği adamı yıkanmaya mecbur etmesi gibi, bu talep de gelişmiş ülkelerin yanı sara geri kalmış ülkelerin de yararına…"

"Biz piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan haklarına gerçekten uyumlu bir devlet olsak, kendi Kürtlerimizle de sorun bitecek…(Altan, 17 Mayıs 1994, Sabah)

Bu yazı da önceki yazıyla benzer konuları benzer biçimlerde ele almakta sermayenin ilerici işlev taşıdığı, emperyalizmin gelişmemiş ülkelerin gelişmesine katkı sağladığı, demokrasinin piyasa ekonomisinin gelişmesine bağlı olduğu gibi savları içermektedir.

Yeni dünya düzeni ve sanayi sonrası toplum ifadeleri bir arada kullanılmakta, böylece politik ve iktisadi yapının iç içe olduğu vurgulanmaktadır. Üretim ve

yönetim biçimlerinin eşleştirilmesi iki defa “piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları “ifadeleri bir arada kullanılarak kendini göstermektedir. Demokrasi ve piyasa ekonomisi eşleştirilmiştir.

Teknoloji yatırımları ve böylece emek sömürüsünün ortadan kalkmakta olduğu ve savunma yatırımlarının azaldığı gibi iddialar da yeni dünya düzeni ve sanayi sonrası toplumun olumluluğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Önceki yazıda emperyalistlerin teknoloji ürünlerini satabilecekleri pazarlar yaratarak diğer ülkeleri geliştirdiği savına benzer bir sav, bu sefer sabun tüccarlarının insanların temizlenmesini sağladığı sonucuna varan bir örnekle sürdürülmektedir. Bu örneğe Altan’ın başka yazı ve söyleşilerinde de rastlamak mümkündür. Burada sabun satıp insanların temizlenmesini sağlayan ve sabun alarak temizlenen iki taraf ortaya konarak emperyalizmin naif bir anlatımı yapılmaktadır. Oysaki satılan ürünler arasında bulunan her şeyin bu kadar masumane bir ilişkinin ürünü olmadığı ve işlevleri ne olursa olsun eşitsiz bir ilişkinin parçaları olduğu dillendirilmemektedir.

Bütün bu analizlerin ışığı altında Mehmet Altan’ın “İkinci Cumhuriyet kuruldu mu?” başlıklı yazısını da ele alarak konunun bir özetini yapmaya çalışılacaktır. Bu yazı diğer yazılarda daha dağınık durumda bulunan konuları içermesi, ikinci cumhuriyet fikrini bütünlüklü bir biçimde ele alması ve kendi dışında ikinci cumhuriyet fikrinin nasıl göründüğüne ilişkin bilgiler içermesi açısından yararlıdır. Belirtildiği gibi bu yazı ışığında konunun özeti ve değerlendirmesi yapılacaktır.

> İkinci Cumhuriyet kuruldu mu?
>
> Asaf Savaş Akad, Cuma günü "İkinci Cumhuriyet kuruldu mu?" başlıklı yazısında şunları yazıyordu:
>
> "1990'ların başında Türkiye'de 'İkinci Cumhuriyet' benzer bir üne kavuştu.
>
> Ülkenin siyasi gelişmesinin yönü tartışılıyordu.

Mevcut siyasi yapıdan memnun olmayan, mutlaka köklü değişikliklerin yapılması gerektiğini savunanlara 'İkinci Cumhuriyetçi' dendi."

Akad, "Birinci Cumhuriyetçileri" de şöyle tanımlamaktaydı:

"Ancak, ismin tutma nedeni karşı tarafın bunu sevmesidir. 1923'te kurulan ve bugüne kadar gelen siyasi ve toplumsal düzenin ufak tefek değişikliklerle Türkiye'yi 21. Yüzyıl'a götüreceğini düşünenler, kendilerine böylece 'Birinci Cumhuriyetçi' deme fırsatını buldular."

Yazar kendi "yaklaşımını" da şöyle özetliyordu.

"Türkiye ciddi bir değişim, hatta dönüşüm geçirmek zorundadır. Bu değişimi 1923'ün mirasçısı olduğunu düşünenler yapmazsa, başkaları yapacaktır.

Eğer güç dengeleri dönüşüme izin vermezse, o zaman dış dinamikler öne geçer. Tarihin kuralı budur."

* * *

Asaf Savaş Akad, özelleştirmenin önündeki engellerin kalkmasını, özelleştirmenin hız kazanması sonucu "devletin halkın ekonomik patronu" olmaktan çıkarılması yoluna girilmesini ve burjuvazinin sözcülüğünü yapan TÜSİAD'ın artık Türkiye'de "çağdaş bir demokrasi" istemesini, köklü reformlar istikametinde iyimser gelişmeler olarak değerlendiriyor.

* * *

Bize "yeni ve demokratik bir Cumhuriyet" armağan edecek olan köklü dönüşümleri, "İkinci Cumhuriyet" kavramının "tanımına" bakarak daha iyi tespit edebiliriz.

Alper Sedat Aslandaş ile Baskın Bıçakçı'nın ortaklaşa hazırladığı "Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü"nde, "İkinci Cumhuriyet" şöyle tanımlanıyor:

"İkinci Cumhuriyet deyimi, 1991 yılından itibaren başka bir içerikle yeniden telaffuz edilmeye bşlandı.

1923 Cumhuriyeti'nin demokratik ve çoğulcu bir niteliği bulunmadığı, egemenliğin halka değil bürokrasiye ve orduya ait olduğu, devletçi ekonomik anlayışın bir 'soygun sistemine' dönüştüğü tespitlerinden hareketle ortaya atılan, cumhuriyetin demokratikleşmesi ve siyasal sistemin yeniden yapılanması amacı, İkinci Cumhuriyet'in kurulması olarak nitelendi."

* * *

"İkinci Cumhuriyet"in kurulması için;

- rejimin bürokratik yapısının değiştirilmesi,

- devletin ekonomik ağırlığının azaltılması,

- devletin şeffaflaşması,

- vergi verenlerin vergilerinin nereye harcandığını denetleyebilecek hale gelmesi,

- rejimin üzerindeki ordu vesayetinin kaldırılması,

- tüm toplumsal tabakaların katılımıyla devlet çatısının üretken ve demokrat olarak yeniden çatılması gerektiği de gene aynı maddede yazılı...

Demek ki daha epeyce yol var...

** *

"İkinci Cumhuriyet" kavramının içeriği bu kadar açık ve netken bu kavram amansızca tahrif edildi.

Bu tahrifatı "kimlerin" ve "nasıl" yaptığını, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'nin "Yeni Atatürkçülük" bölümü şöyle anlatıyor:

"Devlet rejiminin restorasyonunu savunan bazı liberal eğilimli aydınların ortaya attığı 'İkinci Cumhuriyet' fikrine gösterdikleri ölçüsüz tepki, Yeni Atatürkçülüğün rücu ettiği otoriter-totaliter devletçi zihniyet hakkında fikir vericidir.

Atatürkçüler, ...neoliberalizmin fanatik savunucularını, İslamcılar'ı, Kürt milli hareketini ve sosyalistleri 'İkinci Cumhuriyetçi' potasında hemhal eden yorumlar yaptılar.

'Vatan hainliği' ithamlarının karakter hatlarını taşıyan bu karalama söylemi, devleti iktisadi, toplumsal, politik vb. herhangi bir alanda sınırlamaya dönük her öneriyi, Cumhuriyet rejimine dönük her türlü restorasyon tasarımını hedef aldı.

İslami rejim talebi de, dini, devlet otoritesinin nesnesi ve aracı kılan Atatürkçü laiklik anlayışını eleştiren demokratik laiklik tasarımları da, Kürt kimliğinin reddi politikasından vazgeçilmesi talebi de, Kürt meselesinde militarizme ve şovenizme karşı çıkanlar da 'İkinci Cumhuriyetçilik'le yaftalandı.

Bu sığ ve bağnaz tepki, Atatürkçülüğün, devleti toplumsal hayatın asli öznesi sayan bir 'toplum görüşü', bir zihniyet kalıbı olmasının sonucudur.

Atatürkçülük, bütünlüklü bir ideoloji olmaktan çok, topluma devlet eliyle düzen verme, toplumu devletle uyumlu hale getirme kılavuzudur.

Yani aslında bir 'toplum görüşü' değil, bir 'devlet görüşü'dür.

Devletin toplumu yoğurabilme hakkını itirazsızca teslim eden ve toplumun biçimlendirilmesinde de ancak devlete güvenen bir zihniyettir."

* * *

Halkı yadsıyıp, devleti kutsayan "Birinci Cumhuriyet"in dibi delindi...

Bütün yaşadıklarımız bunu her gün biraz daha fazla sergiliyor.

Hatta öyle ki, Birinci Cumhuriyet'in lime lime dökülme hızı "İkinci Cumhuriyet" yapılanmasının ivmesinden çok daha fazla...

> Belki de Türkiye'nin en büyük sorunu bu...
>
> Köhnemiş mevcut yapının hızla çökmesi ve yerini alacak olanın aynı hızla siyasallaşamaması. (Altan, 25.01.1997, Sabah)

Altan, yazının Asaf Savaş Akad'ın yazısına istinaden kaleme alındığı belirtilerek, Akad'ın ikinci cumhuriyet fikrine ilişkin yaptığı özete ve önemli bir tespite yer veriyor. Bu önemli tespit ikinci cumhuriyet isminin tutmasında karşı tarafın yani 1923'te kurulan toplumsal düzenin kendilerini belirsiz başkaları karşısında konumlandırma olanağı yakalamalarıdır. Çalışmada da ikinci cumhuriyet sloganının olumsuz anlamının, Cumhuriyetçi yazarlar açısından, Cumhuriyet düşmanlarını nitelemek için sıklıkla kullanıldığı belirtilmekte ve Asaf Savaş Akad'ın bu görüşü geçerli bulunmaktadır. Akad, kendini ikinci cumhuriyetçi olarak tanımlamamakta ancak piyasa ekonomisi ve özgürlükleri eşdeğer olarak görme bakımından Altan'ın görüşleriyle, Akad'ın görüşleri örtüşmektedir.

Yazının ilerleyen kısmında ikinci cumhuriyete yönelik başka kaynakların bakış açılarına yer verilmiştir. Bunlardan ilki kendi görüşlerini açıklamasına olanak tanıyan Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü'nde yer alan tanımdır. Bu tanıma bağlı olarak Altan, ikinci cumhuriyetin önkoşulları sıralanmıştır. Her biri mevcut rejimin yapısına politik ve iktisadi itirazdan yola çıkan bu eleştiriler ve öngörülen yapı değişikliği iktisadi temellidir. Devletin iktisat alanındaki faaliyetleri, bürokratik yapısı, ordunun gücü eleştirilmektedir. Hedef ve ikna yöntemi bütün toplumsal tabakaların temsil edilebileceği demokratik bir toplumun ortaya çıkarılmasında çatı vazifesi görülmesidir.

Altan, bundan sonra ikinci cumhuriyetçiliğe yönelik Kemalist yorumları eleştirmektedir. İkinci bir alıntıyı da "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'nin Yeni Atatürkçülük" bölümünden almakta ve buradaki metinle ikinci cumhuriyetçiliğe yönelik eleştirilerin haksızlığını göstermeye girişmektedir. Bu kısımda ikinci cumhuriyet kategorisine radikal İslam, silahlı Kürt ve diğer ikinci cumhuriyetle ilişkilendirilemeyecek kesimlerin dahil edildiğini anlatmaktadır. Önceki yazılarda Altan'ın Liberaller, Marksistler, Kürtler ve Müslümanlardan sıklıkla bir arada bahsettiğini, bunu yaparken, liberal hegemonyanın ikinci

cumhuriyet çatısı altında sağlanabilmesi için farklı kesimlerin çıkarlarını temsil etme iddiasında olduğunu, bu ortak çıkarların sağlanması için liberal devletin gerekli olduğunu savunduğunu ifade etmiştik. Bu kesimlerle ilişkilendirilerek yapılan açıklamalar yersiz değildir kuşkusuz. Tabii şeriatçılık benzeri taleplerin ikinci cumhuriyetçi talepler olarak sunulması gerçekten asla Altan'ın yazılarından çıkarılabilecek bir sonuç değildir. Altan'ın projesi bir ittifak arayışını gerekli kılar ve bunun için farklı kesimlerin rızasına ihtiyaç duyulur. Altan, kendi savunduğu liberal devlet anlayışının ve serbest piyasa koşullarının diğerlerinin de çıkarına olduğuna diğer kesimleri de ikna etmeye çalışmaktadır. Örneğin sol kesimin rızasını hedefleyen "Solcular ve Marksizm" (Altan, 06 Aralık 1991), "Solculuk, Değişimden Yana Taraf Olmak Demektir" (Altan, 18 Nisan 1993) yazıları bu bağlamda ele alınabilir.

Altan, ikinci cumhuriyeti kasıtlı olarak yanlış yorumladığını öne sürdüğü Atatürkçüleri eleştirerek devam eder. Hedef tahtasına Atatürkçülüğü koyar. Atatürkçülüğün bütünlüklü bir ideoloji olmadığı, toplumu tepeden dizayn etmeye yarayan bir "kılavuz" olduğu tezini tekrarlar. Buna bağlı olarak Atatürkçülüğün, toplumla bağı olmadığını "toplumun değil, devletin görüşü" olduğu savıyla ifade eder.

Bu noktada aslında konu diğer yazılarındaki ikinci cumhuriyet iddialarına gelir. Liberal devlet anlayışı yerine ikinci cumhuriyet ifadesini kullanır burada. İdris Küçükömer'in tezlerindeki sağ-sol konumlandırmasındaki ters çevirmeye benzer bir biçimde, Altan da liberalizmin halkla bağı olan bir ideoloji olduğunu buna karşın Atatürkçülüğün halktan kopukluğunu iddia etmektedir. Devletin toplumu dizayn ettiği birinci cumhuriyete karşı ikinci cumhuriyetin gerekliliğini yazısında öne çıkarır.

Bu yazı tartışma ve tartışmanın saflarının ikinci cumhuriyet çizgisinden nasıl göründüğünü aktarmaktadır. Birinci ve ikinci cumhuriyet net bir ayrımı ifade etmektedir. Altan liberal iktisat politikalarının önkoşulu olduğu liberal devleti ikinci cumhuriyet tarafına, Kemalizmle temsil edilen devleti ise birinci cumhuriyet olarak niteleyerek diğer tarafa koyar. Bu net saflaşmada birinci cumhuriyet dışında tuttuğu kesimleri ikinci cumhuriyet çatısı altında aynı mağduriyet paydasında toplamaya çalışır.

4.5.2. Kemalizm Eleştirisine Yanıt

Kemalistler, Kemalizme yönelik eleştirileri samimi bulmamaktadırlar. Eleştirilerin altındaki "kötü niyeti" ortaya çıkarma çabası içindedirler. Bu eleştirilerin amaçları arasıda; özgün olmak, kimseye benzememek ve meşhur olmak isteklerinin de yattığını öne sürmektedirler. Yine Mehmet Altan'ın ikinci cumhuriyet teziyle meşhur olmayı başardığını dile getirmektedirler (Aybars, 1996: 21-22).

4.5.2.1. Altı Ok

Mehmet Altan (1993:120), Kemalist felsefenin "altı ok"ta cisimleştiğini ve altı okun içinde demokrasinin bulunmadığını savunmaktadır. Bununda Kemalist-1.Cumhuriyetin demokratik olmadığını bir göstergesi olduğu eleştirisinde bulunmaktadır. Asaf Savaş Akat (1991), benzer eleştiriler getirerek, altı oku "anti demokratik seçkinciliğin ilkeleri" olarak nitelemektedir.

Görülmektedir ki, 2. Cumhuriyetçiler, ilk olarak Kemalizm'in sınırlarını bu ilkeler çerçevesinde çizmektedirler. Böylece bu ilkelerin içinde bulunmayan özellikleri Kemalizm'in de barındırmadığı, dışladığını öne sürmektedirler.

Toktamış Ateş (1993: 150-151) "altı ok"un Kemalizmin bütün ilkelerini değil yalnızca bir kısmını içerdiğini ifade ederek, Kemalist ilkelerin altı ok içinde sınırlandırılmasının yanlış olduğunu dile getirmektedir. Ateş'e göre altı ok içerisinde, bağımsızlık, çağdaşlaşma, anti-emperyalizm gibi başka Kemalist ilkelerde bulunmamaktadır. Ancak bunları, altı okun içerisinde bulunmaması, Kemalist ilkeler olmadıkları anlamına gelmemektedir.

Altan ve Akat "Cumhuriyetçilik" ilkesinin demokrasiyle ilişkisi bulunmadığı konusunda hemfikirdirler. Cumhuriyet kavramına bugün için yapılan vurgunun abartılı olduğunu öne sürmektedirler. Toktamış Ateş (19.08.1995), kavrama yapılan vurgunun nedeninin, cumhuriyet kavramıyla "laik cumhuriyet"in ifade edilmesi olduğunu dile getirmektedir.

Altan'ın halkçılığı Kemalizm'in en faşist ilkesi olarak görmesine karşın; Ateş (19.08.1995), bu eleştiriye de şiddetle karşı çıkmaktadır. Ateş'e göre: "Halkçılık

ilkesi, sınıf farklarının ve sınıf çatışmalarının ortadan kalktığı bir düzene özlemi dile getirmektedir." "Halkçılık, o günün koşulları içinde halka dayanmaya çalışan, halkın siyasal katılımını arttırmayı hedefleyen bir ilke olarak yorumlanabilir..." (1993: 151)

4.5.2.2. Tarihsel Değerlendirme

İkinci cumhuriyet tartışmaları, bugünden, geleceğe yönelik farklı perspektiflerin tartışılmasından çok, düne yönelmiştir. Gerçekte Mehmet Altan, ikinci cumhuriyet kavramı çerçevesinde bir toplumsal proje sunmasına karşın, tartışma cumhuriyet rejiminin ilk yılları ve Kemalizm odaklı hale gelmiştir. Bunun başlıca nedeni, Altan ve diğer ikinci cumhuriyetçi olarak bilinen yazarların, Kemalist cumhuriyetin bürokratik yapısına karşı çıkmaları ve bu yapıyı cumhuriyetin ilk yıllarına dayandırmalarıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Altan, çeşitli yazılarında cumhuriyet rejiminin iktidarı halka devretmediği, sivilleştirmediği, rekabete dayalı kapitalist bir sistemi bilerek oluşturmadığı eleştirilerinde bulunmaktadır. İkinci cumhuriyetçi eleştiride cumhuriyetin ilk yılları baskıcı ve olumsuz bir dönem olarak betimlenmektedir.

İkinci cumhuriyetçilerin bakış açısına yönelik ilk eleştiri; ikinci cumhuriyetçilerin tarihsel koşulları, dönemi gözardı ederek, 1923'te kurulan cumhuriyeti olumsuzladıkları yolundadır. Zira 2. cumhuriyetçiler, bugünün gözüyle 1920'li 30'lu yılları değerlendirmektedir. Ateş (19 Ağustos1995), o yıllara tarihsel koşulları çerçevesinde bakıldığında yaşanan gelişmelerin oldukça olumlu olduğunu savunmaktadır. Ateş'e göre (30 Kasım 1993), zaten o dönemde dünyanın hiçbir yerinde günümüz anlamında özgürlükçü demokrasi bulunmamaktaydı.

Bir diğer eleştiri ise; 2. cumhuriyetçilerin, "cumhuriyet"i demokrasi karşıtı gösterme çabası içinde oldukları yolundadır. Aybars'a göre (1996: 28-29), Türkiye'de cumhuriyet, demokrasinin hazırlanışını sağlamıştır ve her zaman demokrasiyi savunmuştur. Hiçbir zaman otoriter rejim özlemi duyulmamıştır. Cumhuriyet rejimi içerisinde demokrasiye, çok partili sisteme geçişi sağlayan iç dinamikler göz ününde bulundurulduğu taktirde, cumhuriyet rejiminin demokrasinin hazırlayıcısı olduğu görülebilir.

İkinci Cumhuriyetçilerin Atatürk'ün muhalefete hoşgörüsüzlük gösterdiği, bütün siyasi rakiplerini tasfiye ettiği yönündeki iddiaları, diğer bir tartışma konusudur. Cem Eroğul, bütün devrimlerin muhalefeti tasfiye ettiğini ifade etmektedir. Eroğul'a göre (1993: 200): bütün demokratik devrimler, muhaliflerini ezerek başarıya ulaşmışlardır. Buna karşı çıkmak devrime karşı çıkmak anlamına gelir.

İkinci cumhuriyetçi eleştirinin odak noktası olan, Cumhuriyetin ilk yılları Kemalistlere göre Türkiye tarihinin en övgüye değer dönemidir. Eroğul'un (1993: 200) Türkiye'nin temel sorunu olarak Kemalist devrimlerin yarım kalmış olmasını göstermesi bakış açılarındaki farklılığı ortaya koyan bir örnektir. Hatta Türkiye'nin demokrasiye geçiş miladı olarak çok partili hayatın başlangıç sayılmasına karşın, bazı Kemalist çevreler bu tarihi karşı-devrimin başlangıcı saymaktadır.

İsmail Cem'e göre (1992: 5) bu tartışmalarda olabilecek "sağlıksız yaklaşım, geçmişi kendi özgün koşullarından tümüyle soyutlayıp onu suçlamak, ya da, bu özgün koşulları mutlak bir mazeret sayıp onu kutsamaktır." Görülmektedir ki, geçmişi tümden suçlayan ya da kutsayan iki yaklaşım karşı karşıyadır.

4.5.2.3. Kemalist İkinci Cumhuriyet Eleştirisi

İkinci cumhuriyet tartışmalarında Kemalist yazarlar, bir nevi savunma tarafı olarak algılanabilir. İkinci cumhuriyetçilerin doğal karşıtı konumundaki bu yazarların, esas canlılıkları, ikinci cumhuriyet eleştirisinde ortaya çıkmaktadır. Yazılar, genellikle eleştiri sınırını zorlamaktadırlar. Çalışmanın beşinci bölümünde, bu yazılar örneklendirilecektir.

4.5.2.3.1. Üniter ve Laik Cumhuriyet'in Düşmanları

İkinci Cumhuriyetçiler, Kemalist kesim tarafından sıklıkla irticacıların ve Kürtlerin işbirlikçisi olarak nitelenmektedirler. Rejime yönelen ciddi bir tehdit olarak

görülmektedirler. "Atatürk cumhuriyeti"ni yıkmayı amaçlayan farklı grupların ittifak noktasının İkinci cumhuriyet olduğu iddia edilmektedir (25 Kasım 1993).

İkinci cumhuriyetçiler, Kemalistlerce genellikle başkanlık sistemi, federalizm, Kürt sorunu gibi tartışmalı konularda, dış destekle hareket eden bir grup olarak anlaşılmaktadır (Akşin, 1992: 51). Bu konularda getirilen öneriler, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısına yönelik ciddi tehditler olarak algılanmaktadır. Kemalistlerce, ikinci cumhuriyetle bağlantılı olarak başkanlık ve eyalet sistemi tartışmalarının arkasında ulusal bütünlüğü parçalama düşüncesinin yattığı iddia edilmektedir (Aybars, 1996: 33).

4.5.2.3.2. Yeni Dünya Düzeni, Yeni Osmanlıcılık, Yeni Cumhuriyet

Sovyetler Birliğinin yıkılması ve soğuk savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan tek kutuplu dünya, yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edildi. Bu dönemde kapitalizmin, ayakta kalan taraf olması nedeniyle, zaferini ilan ettiği varsayıldı. Önceki bölümde aktarıldığı üzere Mehmet Altan açısından, ortaya çıkın yeni dünya düzeni, olumlu bir dönemi ifade etmektedir.

Emperyalizme ilişkin görüşleri de oldukça tartışmaya açıktır. Altan, emperyalizmin nitelik değiştirdiği, girdiği ülkelerin sivilleşmesini, demokratikleşmesini, piyasa kurallarına uyarak gelişmesini sağladığını iddia etmektedir. Görüldüğü gibi, Mehmet Altan'ın emperyalizm yorumu ABD'nin dünyanın çeşitli yerlerinde yürüttüğü emperyalist faaliyetlerin gerekçeleriyle örtüşmektedir. Mehmet Altan'ın yorumunun, yeni dünya düzeni adına örneğin 300 bin insanın Arap çillerine gömülmesini alkışlamak anlamına geldiği (Yalçın: 03 Aralık 1993), Amerika'nın en büyük terörist devlet olduğunun, çeşitli yalanlarla uluslar arası hukukun çiğnendiğinin inkarı olduğu öne sürülmektedir (Aşık: 07 Şubat 2004).

İkinci cumhuriyetçiler, serbest pazar ekonomisini savunmaktadır. Sermayenin serbest dolaşımından yanadır. İkinci cumhuriyetçilerin, Türkiye'yi emperyalizmin kucağına sürüklemek istediği, İkinci cumhuriyetin dünya piyasasının Türkiye'yi yutmasını sağlamayı amaçladığı iddia edilmektedir (1996: 67). İkinci

cumhuriyetçiler uluslararası sermayenin ve emperyalist devletlerin işbirlikçiliğiyle itham edilmektedir.

İkinci cumhuriyetçiler, sıklıkla Neo-Osmanlıcılarla bir arada anılmaktadır. Neo-Osmanlıcılığın fikir babası Cengiz Çandar, aynı zamanda ikinci cumhuriyetçi olarak bilinmektedir. Çandar, kendi projesinin hayata geçebilmesi için, ikinci cumhuriyetle savunulan reformların hayata geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (1993: 97). Neo-Osmanlıcılıkla, ikinci cumhuriyet fikrinin çakıştığını bizzat Çandar da belirtmektedir.

Neo-Osmanlıcılıkla Türkiye'nin dış politikasında köklü bir değişim önerilmektedir. "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin geçersizleştiği, Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla Türkiye'nin bölgesinde emperyal bir güç olması gerektiği savunulmaktadır.

Sina Akşin, ikinci cumhuriyetçilerin yapmak istedikleri en ciddi değişikliğin, Türkiye'nin dış siyaset kalıbını değiştirmek olduğunu, Türkiye'nin izlediği barışçı siyasete son vermek istedikleri söylemektedir. Akşin'in bu sözleri Neo-Osmanlıcılık ve ikinci cumhuriyetçiliğin iç içe algılanışının bir göstergesidir. Toktamış Ateş (1993: 159), ikinci cumhuriyetçilerin bir kısmının kendini Yeni-Osmanlıcı olarak adlandırdığını söyleyerek bu iki görüşü bir tuttuğunu göstermektedir. Ancak bu iki görüşün benzer özellikler taşımalarına karşın, çıkış noktalarında ve taleplerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar özdeş kabul edilemez. Altan (1993: 159), Neo-Osmanlıcı görüşlere ahlaki bir karşı çıkış göstermemesine karşın, bunları kendi projesinden ayrı tutmakta ve Türkiye'nin emperyal isteklerini gerçekleştirebilecek güce sahip olmadığı için bu görüşü fantezi olarak gördüğünü belirtmektedir.

Kemalistlerce, Neo-Osmanlıcıların, Türkiye'nin Kemalist dış politika kalıbını değiştirme talebi, ikinci cumhuriyetçilerin Kemalizm'e yönelik eleştirileri içinde algılanmaktadır. Ayrıca aynı yıllarda ortaya çıkmış olmaları da bu algılayışı kuvvetlendirmiştir. Bu iki görüşü bir ve aynı şey olarak görmek Kemalistlerce, Kemalizm karşıtlarının homojen bir topluluk olarak algılandığını göstermektedir. Kemalist olmayanların yapacağı tercih, içeriği ne olursa olsun sadece "Kemalizm karşıtlığı" olarak algılanmaktadır. Bunun en kesin ifadesi de, çarpıcılığı nedeniyle ikinci cumhuriyetçilik olduğundan, bütün Kemalist kalıplara karşı çıkışları, birinci

cumhuriyete karşı çıkış olarak sınıflayarak ikinci cumhuriyetçi olarak nitelemektedirler.

Neo-Osmanlıcılığın, ikinci cumhuriyetçilik görüşüne nazaran kısa süre tartışılması, Özal'ın ölümüyle etkisini yitirmesi, ikinci cumhuriyetçilik içinde ele alınmasının bir diğer nedenidir.

4.5.2.3.3 Özal'ın Adamları

İkinci cumhuriyetçilerin Özal'la bağı ve ilişkileri tartışmanın öne çıkan yönlerinden biridir. Özal'ı ilk ikinci cumhuriyetçi olarak görenlerdi bulunmaktadır. Ateş (28 Şubat 1993) de bu görüşe katıldığını belirtmektedir. Bu görüş, Kemalistler açısından Özal'ın "kötü imajı" göz önünde bulundurularak eleştiri konusu olarak kullanılmıştır. İkinci cumhuriyetçiler ise Özal'a yönelik olumlu görüşler ifade etmekte ve bu bağı doğru bulmaktadırlar.

İkinci cumhuriyetçi görüş değişim yanlılarını homojen göstermeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Özal'ı hangi eğilimden olursa olsun değişim yanlılarının birleştirici gücü olarak görmektedirler. Altan, Özal'ın değişim peşinde olanların devletle ittifak noktası olduğunu ifade etmektedir.

İkinci cumhuriyetçilerin bakış açısından, değişimin yönü sabit görülmektedir. Ne pahasına olursa olsun kapitalistleşmenin, farklı ideoloji ve sınıflar açısından uzlaştırıcı olması beklenmektedir. Örneğin ücretsiz sağlık ve eğitim talebiyle, devletin sağlık ve eğitimden elini çekmesini savunan Özal arasında değişim konusunda bir fikir birliğinin var olduğu varsayılmaktadır.

İkinci cumhuriyetçilerce, değişimin ittifak noktası, toplumun demokratikleşmesi ve sivilleşmesidir. Özal'ın sivilliği ve demokratlığı ise tartışma konusudur. Ateş (28 Aralık 1993), Özal'ın sivil bir siyasetçi olmadığını, 12 Eylül döneminin "kilit adamı" olduğunu vurguluyor. 12 Eylül hükümetinde aldığı görevlere dikkat çekiyor. Civaoğlu'na göre (12 Şubat 1993), sivilleşmeyi amaç edinen ikinci cumhuriyetçiler, Özal'ın askeriye ve ihtilal ağırlıklı olduğunu gözden kaçırımaktadır.

Özal'ın demokrat olmadığı da sıklıkla dile getirilmektedir. Özal dönemindeki uygulamalar bunun kanıtı olarak gösterilmektedir. Ateş (30 Aralık 1993), Özal'ı "uzlaşma" yerine "sindirme" politikasını yeğleyen bir işçi düşman olarak görmektedir.

SONUÇ

İkinci cumhuriyet yakın dönem basın tarihimizin en önemli ve verimli tartışmalarından biridir. "İkinci cumhuriyet" doğrudan birinci cumhuriyet karşıtlığını ifade etmektedir. Bu durum yandaşlarından çok karşıtlarını beslemiştir. İkinci cumhuriyet sloganını benimseyerek kullanan ve bunda yıllardır ısrar eden tek kişi Mehmet Altan'dır. Buna karşın Cumhuriyet gazetesi yazarlarından oluşan sol Kemalist çevreler başta olmak üzere çok geniş bir ikinci cumhuriyetçi kesimin varlığından söz etmek mümkündür.

İkinci cumhuriyetin açıktan yandaşının az olmasının başlıca sebepleri olarak, kavramın bugünü okumak ve gelecek için bir tasarım oluşturmaktan çok geçmişle hesaplaşmaya girişilmesine vesile olması, ikinci cumhuriyet çatısı altında birleştirilmeye çalışılan farklı kesimlerin, kendi çıkarları doğrultusunda bulundukları pozisyonu terk etmemeleri söylenebilir. Zaten ikinci cumhuriyetçi geniş bir taban oluşturulmaya çalışılmasına karşın, bunu mümkün kılan çabaların varlığından söz edilemez. İkinci cumhuriyet fikri serbest piyasa ekonomisinin özgürlük ortamını yaratacağı, bu özgürlükçü ortamında devlet karşısında mağduriyet yaşayan farklı kesimlerin temsil olanağına kavuşmalarını sağlayacağı varsayımına dayanır.

Müslümanların, Kürtlerin, hatta Marksistlerin çıkarlarının serbest piyasa ekonomisinde olduğunu savunmak ve bundan bu kesimlerin serbest piyasa ekonomisini desteklemesini beklemek elbette mümkün değildir. Altan'ın yazılarında gördüğümüz serbest piyasa ekonomisi aslında devamlı vurgulanan nokta olsa da demokratik talepleri öne çıkararak bununla ilişkilendirdiğidir.

Altan'ın ikinci cumhuriyet projesi, radikal demokrasi projesiyle ilişkilendirilebilir. Radikal demokrasi çoğulcu bir toplum yapısı öngörmektedir. Yine radikal demokrasi kuramıyla ilişkili olarak Laclau'nun hegemonya yaklaşımı bu radikal demokrasi projesi içinde öne çıkabilme ve farklılıkları temsil etme yeteneğinin nasıl kazanılacağını da açıklar. Bunun için mağdur eden, mağdur olunan bir dışsallık karşısında; mağdur olan, sistemde temsil edilemeyenlerden oluşan mağdur tikellikler olmak üzere antagonizma oluşmuştur. Mağdurlar, değişim yanlıları kendi çıkarları doğrultusunda yeni hegemonya girişiminde bulunurlar. Bu tikelliklerden biri ötekileri de temsil etme yeteneği kazanarak hegemonik olabilir.

Hegemonyanın sabit, değişmez bir niteliği yoktur. Demokratiktir çünkü rızaya dayanır ve değişebilir.

İkinci cumhuriyet tezini yukarıdaki çerçeveden okumak mümkündür. İkinci cumhuriyet liberal hegemonya kurma girişimidir. Kemalist cumhuriyeti mağdur eden olarak konumlandırır. Mağdurlar tarafına da birbiriyle uzlaşamayacak ve çıkar ittifakı da yapamayacak gibi görünüyor olsalar da çok farklı kesimleri koyar. Bu kesimlerin çıkarlarının liberal devlette olduğu tezini devamlı güncel tutar.

Bu tezin başarıya ulaşmadığı söylenebilir. İkinci cumhuriyet hiçbir zaman savunucuları olan ve farklı kesimlerce benimsenen bir amaç olamamıştır. İslamcı kesim kendi güçlenerek iktidar olmuş, bazı "sivil toplumcu", "liberal sol" gibi ifadelerle sınıflanan kesim ikinci cumhuriyetçiliğe sıcak bakmamış, Kürtlerle siyasi bağlantı kurma girişimleri başarısız olmuştur. Kemalizm karşıtlığı bu kesimler için birleştirici unsur olarak düşünülmüş olabilir. Fakat gelecek tahayyülünü bunun üzerine kurmak başarılı bir sonuç doğurmamıştır.

Türkiye'de Altan'ın öne sürdüğü biçimde liberal taban güçsüzdür. Türkiye'de sağ ideoloji muhafazakar damardan beslenmiş, söyleminde bu unsurları ön plana çıkarmıştır. İkinci cumhuriyetle yaratılmaya çalışılan piyasa temelli özgürlüğün tek başına, din ve milliyetçiliği kullanmaksızın güç kazanma potansiyeli yoktur. İkinci cumhuriyet de, projesini gerçekleştirebilme açısından, başarısız olmuştur.

Başarısızlığını net bir şekilde ifade edebileceğimiz bir proje olan ikinci cumhuriyet, başarısızlığına karşın oldukça popüler olmuştur. Bunun nedeni ikinci cumhuriyetçiler değil, ikinci cumhuriyet karşısında birinci cumhuriyetçi olarak niteleyebileceğimiz Kemalist kesimdir. Bu ironik durumun sebebi ikinci cumhuriyet kavramının, birinci cumhuriyetçiler açısından karşıtları netleştirmesidir. Farklı yönleriyle cumhuriyet düşmanı olarak nitelenen eleştirilen kesimler, ikinci cumhuriyet sloganının altında bizzat Kemalistler tarafından toplanmıştır. İkinci cumhuriyet Kemalizm karşıtlığını açık bir biçimde içeren bir slogan olarak ifade edilir olmuştur.

Yıllardır köşe yazılarında işlenen, bugün hala kendisine yer bulan ikinci cumhuriyet kavramı, ününü olumsuz bir ifadeye dönüşmesine borçludur. Bu kötü şöhret köşe yazıları tarandığında rahatlıkla görülebilmektedir. Hegemonya

mücadelesinde farklı kesimleri temsil etme başarısı gösteremeyen ikinci cumhuriyet, olumsuz bir anlama bürünmüş ve karşıtlarınca bu ittifakın sembolü olmuştur.

KAYNAKÇA

Akat, Asaf Savaş (1991) Sosyal Demokrasi Gündemi. İstanbul: Armoni.

Akat, Asaf Savaş (1993). Sivil Toplum İnanılmaz Hızla Güçleniyor. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.115-132). Ankara: Başak

Akşin, Sina (1992). Sina Akşin ile Mülakat. Türkiye Günlüğü, 20, s.50-52

Alpdündar, Çetin (1996) Yadsımacılık: 2. Cumhuriyetçilik yada Ürkek Özalcılık (İçinde: İkinci Cumhuriyete Hayır, Haz: TDK Araştırma Grubu) Ankara: Türk Devrim Kurumu Sam

Alpkaya, Faruk (2002) Bir 20. Yüzyıl Akımı: "Sol Kemalizm", Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 477-500

Altan, Mehmet (1992), İkinci Cumhuriyet Nedir? Ne Değildir?. Türkiye Günlüğü, 20. s.10-14

Altan, Mehmet (1993). Sorun Politik Devletten Liberal Devlete Geçememektir. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.33-60). Ankara: Başak

Altan, Mehmet (1993): "Sorun Politik Devletten Liberal Devlete Geçememektir." Haz. Metin Sever, Cem Dizdar. İkinci Cumhuriyet Tartışmaları: Ankara: Başak. 33-60

Altan, Mehmet (1994) , Kemalizm Ordunun Resmi İdeolojisidir. Türkiye Günlüğü. 28. s.61-63

Altan, Mehmet (2001). Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar. İstanbul: Birey

Altan, Mehmet (2003). Marksist Liberal. İstanbul: İthaki.

Altan, Mehmet (2004). 2. Cumhuriyet Demokrasi ve Özgürlükler. İstanbul: Birey.

Anderson, Perry (1988): Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji (Çev. Tarık Günersel): Ankara: Alan.

Anderson, Perry (2008): Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler, (Çev. Bülent Aksoy) Birikim, İstanbul

Arol, F.Hasan (2013): "Mehmet Cavit Bey." Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm: İstanbul: İletişim, 48-65

Aslandaş, A. S., Bıçakçı, B. (1995). Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İletişim.

Ateş, Toktamış (1993). İkinci Cumhuriyet Tartışmaları Abesle İştigaldir. Şu kitapta: 2. Cumhuriyet Tartışmaları (Haz: Metin Sever ve Cem Dizdar). Ankara: Başak.

Ateş, Toktamış (2000). Yaşasın Cumhuriyet. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Barrett, Michele (2004): Marx'tan Foucault'ya İdeoloji (Çev: Ahmet Fethi), Ankara, Doruk.

Belge, Murat (1983a) "Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar". Şu kitapta: Gen. Yön: Murat Belge, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1: İstanbul: İletişim. s.122-129

Belge, Murat (1983b): "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'tan Sonra)." Şu kitapta: Gen. Yön: Murat Belge, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 7: İstanbul: İletişim.1955-1962

Bobbio, Norberto (1982). Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı. Şu Kitapta: Ed: Erhan Göksel, Gramsci ve Sivil Toplum (Çev. Arda İpek, Kenan Somer) Ankara: Savaş. s. 1-42

Boratav, Korkut (2004): "İktisat Tarihi (1981-2002)" Şu kitapta: Yayın Yön. Sina Akşin. Türkiye Tarihi Cilt: 5, Bugünkü Türkiye 1980-2003 İstanbul: Cem. 187-246

Borotav, Korkut(1983a) Türkiye'de Devletçilik, Şu kitapta: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2 Gen. Yön. Murat Belge: İletişim, İstanbul, s.412-418

Bulaç, Ali (1992). "Dinlerin Meydan Okuyuşu", Birikim, 37, s.17-29

Bulaç, Ali (1993). Medine Vesikası Üzerine Tartışmalar II, Birikim, 48, s.48-58

Cem Eroğul, Cem (1993) "Türkiye'nin Temel Sorunu Kemalist Devrimin Yarım Kalmış Olmasıdır". Şu kitapta: 2. Cumhuriyet Tartışmaları (Haz: Metin Sever ve Cem Dizdar). Ankara: Başak.

Cem, İsmail (Güz 1992) "Cumhuriyeti Geliştirmek" Türkiye Günlüğü 20.

Çandar, Cengiz (1993). Özal'ın Cenaze Töreni Kemalizmin Cenaze Töreniydi. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde (s.91-114). Ankara: Başak

Çavdar, Tevfik (1982):Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu. Uygarlık. Ankara.

Çavdar, Tevfik (1983): Demokrat Parti. İçinde: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İletişim. İstanbul. S. 2060-2075

Çavdar, Tevfik (2003): Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960. İmge. Ankara.

Çelik, Nur Betül (2002), Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 75-91

Çınar, Mehmet (1997). Çok Hukuklu Toplum: Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik Politikası mı? (İçinde: Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam. Der: E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay), Ankara: Vadi, s.226-253

Demir, Gökhan (2014): Postmarksizm ve Radikal Demokrasi. Patika. İstanbul.

Durna, Tezcan ve Kubilay, Çağla (2010): Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri. Şu kitabın içinde: Medyadan Söylemler der: Tezcan Durna. Libra. İstanbul.

Eagleton, Terry (2005). İdeoloji (Çev: Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı.

Ege, Ragıp (1993). Medine Vesikası mı, Hukuk Devleti mi?, Birikim, 47, s.21-39

Emre Kongar (1998): 21. Yüzyılda Türkiye-2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı: İstanbul: Remzi.

Erdoğan, Mustafa (2013): "Liberalizm ve Türkiye Serüveni." Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm: İstanbul: İletişim, 23-40

Ergün Aybars, Ergün (1996) "II. Cumhuriyetçi Görüşe Yanıt". Şu kitapta: İkinci Cumhuriyete Hayır (Haz: TDK Araştırma Grubu), Ankara: Türk Devrim Kurumu Sam Yayınları.

Gökdemir, O. (1993). Tahiri Tarikatının İkinci Cumhuriyet Çıkarması. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.435-442). Ankara: Başak

Gramsci, Antonio (2003). Hapishane Defterleri (Çev. Adnan Cemgil): İstanbul: Belge.

Halifeoğlu, Melek; Yetiş, Mehmet (2013) Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kuramsal Kökenler, Mülkiye Dergisi, Cilt 37, 163-188, Ankara

Hall, Stuart, Bob Lumley, Gregor Mclennan (1985). Siyaset ve İdeoloji "Gramsci" (Çev. Sadun Emrealp). Ankara: Birey ve Toplum

Hobbes, Thomas (2007): Leviathan (Çev: Semilh Lim): İstanbul: Yapıkredi.

İnsel, Ahmet (1992). Totalitarizm, Medine Vesikası ve Özgürlük, Birikim, 37, s. 29-32

İnsel, Ahmet (2013): "Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi." Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm: İstanbul: İletişim, 41-74

Kalaycıoğlu, Ersin (1988) Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset (içinde: Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam Der: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay): Ankara: Vadi.

Keane, John (1994) Demokrasi ve Sivil Toplum, Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal iktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine (Çev: Necmi Erdoğan): İstanbul: Ayrıntı

Keçeciler, Mehmet (1991), "Keşke Herkes Dine Karşı Nötr Olsa." Şu kitapta: Haz. Hıdır Göktaş, Ruşen Çakır. Vatan Millet Pragmatizm Türk Sağında İdeoloji ve Politika: İstanbul: Metis. 59-80

Kongar, Emre (1998) 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi, İstanbul

Küçükömer, İdris (1994). İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar, İstanbul: Bağlam

Küçükömer, İdris (1994): Sivil Toplum Yazıları, Ankara, Bağlam

Küçükömer, İdris (2001): Düzenin Yabancılaşması Batılılaşma, Ankara, Bağlam

Laclau, Ernesto (1985): İdeoloji ve Politika (Çev: Hüseyin Sarıca). Belge. İstanbul.

Laclau, Ernesto (2011): Popülizm: Bir Ad Ne İçerir (Çev: Hayriye Özen): Atılım Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1 Sayı 1. Ankara. 135-146

Laclau, Ernesto (2012): Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme (Çev: Ertuğrul Başer): Birikim. İstanbul.

Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (2012): Hegemonya ve Sosyalist Strateji-Radikal Bir Politikaya Doğru (Çev: Ahmet Kardam): İletişim. Ankara.

Locke, John (2014): Hükümet Üstüne İkinci Tez (Çev: Aysel Doğan): İzmir: İlya.

Macar, Elçin (2002) Doğan Avcıoğlu, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 162-169

Mardin, Şerif (1983) Atatürkçülüğün Kökenleri, Şu kitapta: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1 Gen. Yön. Murat Belge: İletişim, İstanbul, s.86-88

Marx, Karl (1974). Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı (Çev: Sevim Belli). Ankara: Sol.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1992). Alman İdeolojisi (Çev: Sevim Belli). Ankara: Sol.

Mc Neil, W. H.(2005) Dünya Tarihi (çev: Alaaddin Şenel).Ankara: İmge

Mert, Nuray (2000): İdris Küçükömer ve Düzenin Yabancılaşması; Doğu Batı Düşünce Dergisi , Sayı 11, Ankara, 63-74

Mert, Nuray (2001) "Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu" Şu kitapta: Der: Stefanos Yerasimos. Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik: İstanbul: İletişim

Öğün, Süleyman Seyfi (1994). Kemalizm Tartışmalarının Kültürel Doğası Üzerine Bazı Notlar, Türkiye Günlüğü, 28, s.24-36

Özavcı, Hilmi Ozan (2011): "Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye'de Liberalizm." Doğu Batı Düşünce Dergisi. Sayı 57, s. 137-174.

Özbek, Sinan (2012); Gramsci'nin Manevra ve Mevzi Savaşı Teorisini Türkiye'ye Uygulama Denemesi, Felsefelogos (44), s. 75-83

Özdemir, Hikmet (1986) Yön Hareketi, Bilgi Yayınları, Ankara

Özel, Soli ve Sarıbay, Ali (2013): "Türkiye'de Liberalizmin Prangaları." Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm: İstanbul: İletişim, s. 452-479

Pekdemir, M. (1993). Özal Gerçek Anlamda Revizyonist ve Oportünisttir. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.223-256). Ankara: Başak

Perinçek, Doğu (1996). "Kaos Çoğrafyasında Türkiye" Şu kitapta: İkinci Cumhuriyete Hayır (Haz: TDK Araştırma Grubu), Ankara: Türk Devrim Kurumu Sam Yayınları ve (Ocak 1994)Teori sayı 49.

Portelli, Hugues (1982): Gramsci ve Tarihsel Blok (Çev. Kenan Somer): Ankara: Savaş.

Purvis, Trevor ve Hunt Alan (2014): Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji… (Çev: Simten Coşar). http://dx.doi.org/10.17572/mj2014.1.936. 9-36

Santucci, Antonio A. (2011): Gramsci'yi Anlamak (çev: Selim Sezer):İstanbul: Kalkedon.

Sarıbay, Ali Yaşar (1992) Cumhuriyet, Devlet ve Toplum, Türkiye Günlüğü Sayı 20

Sarıbay, Ali Yaşar (1993). İslami Popülizm ve Sivil Toplum Arayışı. Birikim, 47, s.14-20

Savran, Gülnur Acar (2013): Sivil Toplum ve Ötesi: İstanbul: Belge.

Savran, Sungur. (1993). 2. Cumhuriyet Demokratik Bir Açılım Değildir. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.257-282). Ankara: Başak

Tanör, Bülent (1993). 2. Cumhuriyet Değişim Yanlılarını Bölmüştür. Metin Sever, Cem Dizdar (Haz), 2. Cumhuriyet Tartışmaları içinde(s.175-194). Ankara: Başak.

Texier, Jacoues (1982). Gramsci, Üstyapılar Teorisyeni. Şu Kitapta: Ed: Erhan Göksel, Gramsci ve Sivil Toplum (Çev. Arda İpek, Kenan Somer) Ankara: Savaş.

Timur, Taner (1983) Atatürk ve Pozitivizm, Şu kitapta: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1 Gen. Yön. Murat Belge): İletişim, İstanbul, s.94-97

Toker, Nilgün (2013): "Türkiye'de Liberalizm ve Birey." Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm: İstanbul: İletişim, 103-138

Tunçay, Mete (1983): Adalet Partisi. İçinde: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İletişim. İstanbul. S. 2096-2102

Türkeş, Mustafa (2002) Kadro Dergisi, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 464-476

Türkeş, Mustafa (2002) Kadro Dergisi, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 464-476

Ünver, Cennet (2002) Şevket Süreyya Aydemir, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 466-473

Vacca, Guisappe (2012); Aydınlar ve Marksist Devlet Teorisi, 35-96 İçinde: Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar Der: Anne Showstack Sassoon, Dipnot, Ankara

Yaman, Ahmet (2004). Tarihi ve Hukuki Yönüyle Medine Sözleşmesi/Vesikası (İçinde: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 6, İslamcılık) İstanbul: İletişim s.514-516

Yaşlı, Fatih (2011); Türkiye'de Liberalizm: Bir Eklemlenme İdeolojisi, Memleket Siyaset Yönetim 2011,6(15): ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları (UVT) - ULAKBIM Turkish National Databases: 139-167

Yeni Demokrasi Hareketi (1993). Türkiye Daha İyisine Layık..., İstanbul: Su Basın Yayın.

Yetiş, Mehmet (2003). Marx ve Sivil Toplum; Praksis Sayı 10, Ankara, sayfa 35-72

Zürcher, Erik Jan (2002) Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, Şu kitapta: Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm: İletişim: İstanbul: 44-56

Köşe Yazıları

Altan, Mehmet (18 Eylül 1991) "Sosyal Demorkaraside Yeni Arayışlar…". Sabah

Altan, Mehmet (30 Eylül 1991) "Emperyalizm de Değişiyor Beyler…". Sabah

Altan, Mehmet (06 Aralık 1991) "Solcular ve Marksizm". Sabah

Altan, Mehmet (09 Mart 1995) "Komintern". Sabah

Altan, Mehmet (14 Aralık 1992) "Emekliler, Vergi, Devlet ve Özal". Sabah

Altan, Mehmet (17 Mayıs 1994) "Yeni Dünya Düzeni ve Irak". Sabah

Altan, Mehmet (18 Nisan 1993) "Solculuk, Değişimden Yana Taraf Olmak Demektir". Sabah

Altan, Mehmet (22 Mayıs 1991) "Politik Devlet Liberal Devlet". Sabah

Altan, Mehmet (25.01.1997) "İkinci Cumhuriyet kuruldu mu?". Sabah

Altıntaş, Mustafa (25 Kasım1993) "Numaracı Cumhuriyetçilerin İçyüzü Ortaya Çıkmıyor mu?". Ulus

Altıntaş, Mustafa (25 Kasım 1993) "Numaraca Cumhuriyetçilerin İçyüzü Ortaya Çıkmıyor mu?" Ulus ve (1996) İkinci Cumhuriyete Hayır ((Haz: TDK Araştırma Grubu), Türk Devrim Kurumu Sam Yayınları, Ankara

Aşık, Melih (07 Şubat 2004) "Chomsky Okumalı", Milliyet

Aşık, Melih (21 Ekim 2001) "Can ile Canan Arasında". Milliyet

Ateş, Toktamış (30 Kasım 1993) "70 Yıllık Cumhuriyet". Cumhuriyet

Ateş, Toktamış (19 Ağustos 1995). Destursuz Bağa Girmek…". Cumhuriyet

Ateş, Toktamış (28 Aralık 1993) "İkinci Cumhuriyet...". Cumhuriyet

Ateş, Toktamış (30 Aralık 1993) "Gene 2. Cumhuriyet". Cumhuriyet

Civaoğlu, Güneri (12 Şubat 1993) "Madraba". Sabah

Kırca, Coşkun (3 Ağustos 1992). “Uydur Uydur Saçmala!”. Milliyet

Yalçın, Hasan (03 Aralık 1993) “Aşiretle Oynaşan İkinci Cumhuriyet”. Aydınlık

Yavuz, Mehmet Emin (24 Şubat 2003) “Süper Yazar”. Yeni Şafak,

Evren DOĞAN

1979 yılında Muş'un Varto ilçesinde doğdu. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. Halen Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda yüksek lisansına devam etmektedir. 2013 yılından bu yana Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.